อนุสรณ์

เนื่องในงานฌาปนกิจศพ

นางเป้า จิตตะเสนีย์

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

๑๙ กันยายน ๒๕๑๔

เจ้าภาพขอกราบขอบพระคุณทุก ๆ ท่าน ที่ได้ให้เกียรติมาในงานศพคุณแม่เป้า จิตตะเสนีย์ ตั้งแต่วันตั้งศพสวดพระอภิธรรม จนถึงวันฌาปนกิจศพ หากบกพร่อง ผิดพลาดประการใด ขอได้โปรดอภัย และขออภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย

เจ้าภาพ

นางเป้า จิตตะเสนีย์

ชาตะ วันที่ ๑๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๔๒

มตะ วันที่ ๑๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๔

สิริอายุรวม ๗๒ ปี บริบูรณ์

ตั้งศพบำเพ็ญกุศล ที่วัดมกุฏกษัตริยาราม
ตั้งแต่วันที่ ๑๕ มิถุนายน ถึง ๒๑ มิถุนายน ๒๕๑๔

ส่วนหนึ่งของลูก ๆ หลาน ๆ ในคืนสวดพระอภิธรรม

ชีวประวัติ

นางเบ้า จิตตะเสนีย์ เกิดเมื่อวันจันทร์ ที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๒ ณ จังหวัดประจันตคีรีเขต ในสมัยที่ยังเป็นของประเทศไทย เป็นธิดาของนายคง และนางทิม มีพี่น้อง รวม ๔ คนคือ

๑. นางกิมลี้ (ถึงแก่กรรมแล้ว)

๒. นางพริ้ม ระวิวงศ์

๓. นางเบ้า จิตตะเสนีย์

๔. นางกิมซ้ง สินธุวณิช

นางเบ้า จิตตะเสนีย์ ได้แต่งงานกับนายประเสริฐ จิตตะเสนีย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ และตั้งหลักฐานอยู่ที่เดิม ต่อมาได้ย้ายภูมิลำเนาเข้ามาอยู่ในพระนคร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ ทำการค้าขายและเปิดปั๊มน้ำมัน โดยใช้ชื่อร้านเทพอำนวยพร และเปิดบริษัทเสนีย์วาณิชขึ้นสั่งสินค้าประเภทน้ำมันเข้ามาขายในประเทศไทย

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ ภายหลังจากลูกได้สำเร็จการศึกษาและตั้งหลักฐานได้เป็นส่วนมากแล้ว จึงได้เลิกกิจการค้าและย้ายมาปลูกบ้านพักอาศัยอยู่ที่บางพลัด ธนบุรี

นางเบ้า จิตตะเสนีย์ มีบุตรและธิดารวม ๖ คน คือ

๑. นาวาอากาศเอกวิเทพ จิตตะเสนีย์

๒. พันโทพล จิตตะเสนีย์

๓. น.ส. ลัดดา จิตตะเสนีย์

๔. นายแพทย์ยศพร จิตตะเสนีย์

๕. น.ส. อัมภา จิตตะเสนีย์

๖. นางอภิรดี วามะศิริ

มีหลานย่า ๑๘ คน และหลานยาย ๒ คน ซึ่งในระยะหลังนี้นางเบ้า จิตตะเสนีย์ ได้รับความอบอุ่นในครอบครัว จากบรรดาลูก ๆ และหลาน ๆ มาก นับว่าเป็นผู้ที่ได้รับความสำเร็จในชีวิตเป็นอย่างดียิ่งผู้หนึ่ง

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙ นางเบ้าได้เริ่มป่วยเป็นโรคหัวใจ และมีโรคความดันโลหิตสูง กับเบาหวานแทรก ได้เข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลศิริราชเป็นเวลา ๒ เดือน หลังจากนั้นสุขภาพก็ไม่ค่อยแข็งแรง และได้เข้ารับการรักษาในวชิรพยาบาลอีก ๒ ครั้ง ครั้งสุดท้ายได้เข้าวชิรพยาบาลอีก เมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๑๔ เกิดอาการแน่นิ่งไปด้วยโรคเส้นโลหิตในสมองแตก หลังจากที่ได้รับการรักษาพยาบาลจากแพทย์เป็นอย่างดีจนสุดความสามารถแล้ว ได้ถึงแก่กรรมโดยอาการสงบ ท่ามกลางญาติมิตร และลูกหลาน เมื่อวันจันทร์ ที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๑๔ เวลา ๑๔.๓๐ น. สิริรวมอายุได้ ๗๒ ปีบริบูรณ์

นางเบ้า จิตตะเสนีย์ เป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในพระพุทธศาสนา ได้บริจาคทรัพย์ ทำบุญอยู่เสมอ ได้บวชลูกและหลานหลายคน ทั้งยังได้ทำการกุศลเป็นเนืองนิจ แม้เมื่อจวนอายุจะครบ ๖ รอบก็ได้เตรียมการทำบุญครั้งใหญ่ไว้แล้ว แต่อนิจจา ก่อนถึงวันอายุครบ ๗๒ ปีเพียง ๖ วันเท่านั้นก็ล้มป่วยลงเสียก่อน และไม่มีโอกาสได้ฟื้นขึ้นมาอีกเลย แต่บรรดาลูกหลานและญาติ ๆ ก็ได้ร่วมกันถวายสังฆทานที่วชิรพยาบาล และทำบุญให้ที่โรงพยาบาลสงฆ์ ก่อนหน้าที่จะถึงแก่กรรม ๒ วัน

นรชาติเมื่อวางวาย มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตย์ทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ในโลกา

คำไว้อาลัย

คุณแม่ได้ป่วยด้วยโรคเส้นโลหิตแตก, เมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๑๔ เวลาประมาณ ๑๙,๐๐ น. เศษ, ลูกหลานที่คอยเฝ้าพยาบาลคุณแม่อยู่, ได้ช่วยกันนำคุณแม่ ส่งโรงพยาบาลวชิระ ลูกได้รับข่าวคุณแม่ป่วยมากในขณะที่อยู่ในกองทัพอากาศดอนเมือง, ด้วยความเป็นห่วง, ลูกได้รีบมาโรงพยาบาลวชิระโดยด่วน ได้พบคุณแม่นอนสงบนิ่งอยู่บนเตียงคนป่วยของห้องหมายเลข ๒๒ ตึก ? ความ พร้อมญาติ พี่น้อง และบรรดา นายแพทย์ ทั้งหลาย ทำให้ลูกรู้สึกเบาใจลงไปบ้าง คิดเสมอว่า ด้วยความพร้อมเพรียงและความสามารถของนายแพทย์ คงจะช่วยเหลือคุณแม่ได้เป็นอย่างดี คุณแม่นอนป่วยด้วยอาการอันสงบตลอดระยะเวลา ๖ วัน ดูประหนึ่งว่าคุณแม่คงจะเป็นห่วงและอยากพบบุตรสาวคนเล็ก ซึ่งกำลังอยู่ที่อเมริกา ทั้งนี้เพราะก่อนคุณแม่ป่วย คุณแม่ได้เคยปรารภอยู่เสมอ แม้แต่ในการจะทำบุญครบ ๖ รอบ ในวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๑๔ คุณแม่ก็ยังคิดว่าบุตรสาวคนสุดท้ายคงจะมาร่วมบำเพ็ญกุศลด้วย ความรู้สึกที่กล่าวนี้เป็นเหตุทำให้พวกเราทุกคนพร้อมใจกัน พูดโทรศัพท์ทางไกลเพื่อเรียกน้องสาวคนเล็กให้รีบกลับด่วน แต่โชคไม่ช่วยคุณแม่ เพราะบุตรสาวและหลานอีก ๒ คน ได้จากอเมริกามาถึงสนามบินดอนเมืองภายหลังคุณแม่ถึงแก่กรรมเพียง ๖ ชั่วโมง อย่างไรก็ตาม ก็นับว่าเป็นบุญกุศลของคุณแม่ เพราะในวันทำบุญบำเพ็ญกุศลครบ ๕๐ วัน และในวันฌาปนกิจ บรรดาลูก ๆ หลาน ๆ ได้อยู่ร่วมกันอย่างพร้อมเพรียง

ในระหว่างที่คุณแม่มีชีวิตอยู่ คุณแม่ก็ได้รับความทุกข์และสุขสลับกันไปเยี่ยงบุถุชนธรรมดา แต่สิ่งที่อดจะสรรเสริญคุณแม่ไม่ได้ก็คือ คุณแม่มีความสุขตลอดเวลาก่อนที่จะมีบุตร เมื่อคุณแม่ได้แต่งงานและได้เริ่มมีบุตรแล้ว รู้สึกว่าความสุขสบายต่าง ๆ ที่คุณแม่ได้รับก็ค่อย ๆ จางหายไป คุณแม่ได้เคยพร่ำสอนให้ลูก ๆ สนใจศึกษาอยู่เสมอมิได้ขาด ได้ยกย่องตัวอย่างบุคคลที่ศึกษาเล่าเรียนเก่ง ๆ และได้เคยผ่านต่างประเทศมาแล้วให้ลูกสนใจและเอาเป็นเยี่ยงอย่างอยู่เสมอ ด้วยกุศลผลบุญคุณแม่จึงบันดาลให้ลูก ๆ ได้

ศึกษาเล่าเรียนผ่านต่างประเทศสมความปรารถนาของคุณแม่ทุกประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นอกจากคุณแม่จะคอยพร่ำสอนแล้ว คุณแม่ยังได้สร้างมรดกไว้ให้ลูกหลานไม่น้อยหน้าบุคคลอื่นเลย

เมื่อคุณแม่มีชีวิตอยู่ คุณแม่ได้ตั้งอยู่ในหลักแห่งพระพุทธศาสนา ได้บำเพ็ญคุณงามความดีตลอดชั่วชีวิตของคุณแม่

ผลบุญกุศล คุณงามความดีซึ่งคุณแม่ได้สร้างไว้ประกอบด้วยความรักและเคารพของลูก ๆ จงได้สร้างเสริมให้วิญญาณของคุณแม่จงประสบแต่ความสุข ความร่มเย็น ในทิพยสถานแห่งสุคติในสัมปรายภพด้วยเทอญ

นาวาอากาศวิเทพ จิตตะเสนีย์

จากนี้...........ไม่มีแล้ว

วันนั้นวันที่ ๑๐ มิถุนายน ลูกได้รับโทรศัพท์จากคุณจุมพล (จุมพล วามะศิริ) ว่าทางบ้านกรุงเทพ ฯ ได้โทรศัพท์ทางไกลถึงลูก จำไม่ได้ว่าใครเป็นคนโทร เพียงแต่ได้รับข้อความสั้น ๆ ว่าคุณแม่ไม่สบายมากประโยคเดียวเท่านั้น ! ลูกตกใจมากเพราะคิดไม่ถึงว่าคุณแม่จะป่วยหนัก ตั้งแต่จำความได้ไม่เคยเห็นคุณแม่ป่วยมากถึงขั้นเข้าโรงพยาบาลสักครั้งเดียว เพียงแต่ได้รับจดหมายจากพี่อ้อน (อัมภา จิตตะเสนีย์) หลังจากลูกได้เดินทางไปสหรัฐอเมริกาแล้วว่าคุณแม่ไม่สบายเป็นโรคหัวใจต้องเข้าโรงพยาบาล แต่ระยะนี้อาการดีขึ้นมาก ไม่มีอะไรที่น่าเป็นห่วง ถึงกระนั้นลูกยังมีความกังวล เป็นห่วงคุณแม่เหลือเกินและยิ่งได้ทราบข่าวว่าพี่เล็ก (นพ. ยศพร จิตตะเสนีย์) และพี่มล (พิมลภา จิตตะเสนีย์) จะเดินทางไปยุโรปและแวะเยี่ยมลูกที่สหรัฐอเมริกาด้วยนั้น ลูกยิ่งมีความเป็นห่วงเพิ่มขึ้น ว่าจะให้ใครเป็นผู้ทำการรักษาพยาบาลคุณแม่ของลูก เมื่อได้พบพี่เล็กพี่มลแล้ว ก็รู้สึกเบาใจใจ เพราะหมอที่ทำการรักษาแทนอยู่คืออาจารย์ของพี่เล็ก จากครั้งนี้ได้ข่าวคุณแม่ไม่สบายอีก ๒ ครั้ง และได้รับการรักษาพยาบาลเป็นอย่างดี

จนกระทั่งวันนั้นวันที่ลูกและทุกคนในครอบครัวคาดไม่ถึง โทรศัพท์ทางไกลที่โทรไปถึงลูกนั้น ลูกไม่มีโอกาสได้พูดโต้ตอบซักถามเอง เพราะลูกเพิ่งย้ายบ้าน เบอร์-โทรศัพท์ใหม่ทางบ้านกรุงเทพ ฯ ยังไม่ทันทราบ ฉะนั้นการติดต่อจึงขลุกขลัก ทางบ้านกรุงเทพ ฯ ก็พยายามติดต่อไปทางโรงพยาบาลที่คุณจุมพลทำงานอยู่ ถึงกระนั้นคุณจุมพลก็ไม่ได้รับโทรศัพท์ด้วยตนเอง ทันทีที่คุณจุมพลได้ข้อความจากหมอไทยผู้หนึ่ง คุณจุมพลก็รีบโทรศัพท์ถึงลูก ขณะที่คุณจุมพลโทรศัพท์ถึงลูกนั้น ลูกมัวแต่ยุ่ง ๆ อยู่กับลูกพอล (อนุพล วามะศิริ) และลูกแอน (อนินทิตา วามะศิริ) จุม (กษณ์ จิตตะเสนีย์) เดินไปบอกลูกว่าอาจุมพลโทรศัพท์มาถึงให้บอกลูกว่าคุณย่าไม่สบายมาก ให้ลูกกลับบ้านไปถึงบ้าน ลูกจิตใจไม่เข้มแข็งและกล้าเผชิญต่อความป่วยไข้ของคุณแม่ ได้แต่นั่งร้องไห้ ลูกยอมรับว่าลูกเป็นคนอ่อนแอไม่กล้าที่จะสู้กับความจริง ไม่กล้าที่จะโทรศัพท์กลับมาเมืองไทยถาม

อาการป่วยไข้ของคุณแม่ จุมและเพื่อน ๆ ได้พยายามปลอบใจว่าคุณแม่ไม่เป็นอะไรมาก เพื่อความสบายใจของลูก คุณจุมพลได้ให้จุมพูดทางไกลถึงพี่โต (น.อ. วิเทพ จิตตะเสนีย์) และพี่เล็ก (นพ. ยศพร จิตตะเสนีย์) ถามถึงอาการของคุณแม่ พี่โตและพี่เล็กบอกแต่เพียงว่า คุณแม่ไม่สบายมาก อยากให้ลูกเดินทางกลับเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ ลูกจึงจัดแจงจองตั๋วเครื่องบิน พาลูกพอลและลูกแอนไปฉีดวัคซีน ลูกออกเดินทางจากสหรัฐอเมริกาเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๒ มิถุนายน เวลา ๑๗.๐๐ น. การเดินทางเป็นไปโดยเรียบร้อย ถึงสนามบินดอนเมือง เวลา ๒๒.๓๐ น. ของวันจันทร์ที่ ๑๔ มิถุนายน ฝนตกหนักมากลูกได้ขอร้องเจ้าหน้าที่สายการบิน ขอให้ส่งเจ้าหน้าที่มาช่วยอุ้มเด็กและหิ้วกระเป๋า ขณะที่รอเจ้าหน้าที่สายการบินอยู่นั้น พี่โต พี่หลวย (อนงค์ จิตตะเสนีย์) พี่อ้อนและพี่มลก็ได้เอาร่มไปรับถึงเครื่องบินอย่างนึกไม่ถึง ทำให้ได้รับความสะดวกสบายเป็นอย่างมาก และที่ห้องผู้โดยสารขาเข้า พวกพี่ ๆ และเพื่อนรอรับอยู่ ลูกและลูกพอลนั่งรถพี่เล็กพี่มลเข้าเมืองโดยจะแวะเยี่ยมคุณแม่ที่โรงพยาบาลก่อน ระหว่างทางลูกได้ถามพี่มลว่า "อาการคุณแม่เป็นอย่างไรบ้าง" พี่มลนั่งน้ำตาคลอไม่ตอบลูกเลย ลูกก็ถามพี่เล็กว่า "อาการคุณแม่ดีขึ้นไหมคะ" พี่เล็กตอบว่า "ไม่ดีขึ้นเลย" ที่ว่าไม่ดีขึ้นเลยนั้น ลูกไม่ได้ตีความหมายว่า คุณแม่สิ้นลมแล้ว ทันทีที่โรงพยาบาล ญาติ ๆ และหลาน ๆ ลงมาห้อมล้อม เป็นความภูมิใจอย่างหนึ่งที่ลูกจากบ้านไปนานถึง ๖ ปี แต่ก็ยังเป็นที่รักของทุก ๆ คน ลูกขอขึ้นไปกราบคุณแม่ก่อน ห้องของคุณแม่อยู่ชั้น ๒ ทันทีที่ลูกก้าวขึ้นบรรได ลูกก็ได้กลิ่นธูป ลูกรู้ทันทีว่าลูกอาภัพโชคไม่เข้าข้างลูก ทั้ง ๆ ที่พยายามบินกลับมา แต่ก็สายไปไม่ทันกาล ลูกมาครั้งนี้เพื่อกราบคุณแม่ กอดคุณแม่ให้สมรัก หลังจากที่ได้จากบ้านไปสหรัฐอเมริกานานถึง ๖ ปี แต่ก็ได้เห็นเพียงร่างของคุณแม่นอนสงบนิ่ง คล้ายคนนอนหลับ มีกระถางธูป ดอกไม้ วางอยู่บนโต๊ะ ท่ามกลางการร้องไห้ของพี่ ๆ และหลาน ๆ ลูกแทบจะเป็นลมล้มสิ้นสติให้ได้ พี่โตได้ขอร้องให้ลูกจุดธูปกราบคุณแม่ว่าลูกได้มาถึงพร้อมหลาน ๆ แล้ว และก็บิดตาข้างซ้ายลง คุณแม่เป็นห่วงลูกเหลือเกิน ไม่ได้นึกฝันว่าเหตุการณ์จะเป็นไปเช่นนี้ ต่อไปนี้จะไม่มีร่มโพธิ์ร่มไทรอีกแล้ว คุณแม่เป็นแม่พระของลูก ๆ หลาน ๆ พยายามอบรมสั่งสอนลูก ๆ ทุก

คนให้เป็นคนดี ให้ได้รับการศึกษาอย่างดี คุณแม่เองเป็นคนขยันมั่นเพียร มีมานะอดทน ได้สั่งสอนให้ลูกปฏิบัติตาม ลูกมีความเสียใจเหลือเกิน ไม่ได้มีความคิดว่าจะไม่ทันคุณแม่สิ้นลม ตั้งใจเหลือเกินว่าจะพาลูกพอลและลูกแอนมาให้คุณยายรับขวัญ เลยกลายเป็นว่ามากราบศพคุณยาย ถ้าชาติหน้ามีจริงลูกหวังเหลือเกินว่าคุณแม่ต้องมีความสุขแน่นอนเพราะตลอดชีวิตคุณแม่ได้ทำกรรมดีไว้มาก กรรมดีที่คุณแม่ได้ทำไว้คงจะสนองคุณแม่ในวันข้างหน้า

ด้วยอำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จงโปรดดลบันดาลให้ส่งดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณแม่อันเป็นที่รักของลูก จงประสบสุขในแดนสวรรค์ด้วย เกิดชาติหน้าฉันใดขอให้ลูกได้เกิดเป็นลูกของคุณแม่อีกทุกชาติไป

ด้วยความรักอาลัยอย่างที่สุด

อภิรดี (จิตตะเสนีย์) วามะศิริ

๑๔ สิงหาคม ๒๕๑๕

แม่จ๋า

ในที่สุดที่ลูกหวั่นใจนัก และไม่อยากให้มีก็มาถึงจนได้ คุณแม่เข้าโรงพยาบาลวชิระเป็นครั้งสุดท้าย เมื่อ ๘ มิ.ย. ๑๔ และก็จากลูก ๆ ไป เมื่อ ๑๔ มิ.ย. ๑๔

ก่อนหน้านี้ คุณแม่ป่วยและเข้าโรงพยาบาลหลายครั้ง ทั้งโรงพยาบาลศิริราช และวชิรพยาบาล แต่ก็ช่วยกันรอดมาจนได้ ครั้งนี้เหลือมือหมอและพยาบาลจะช่วยไว้ได้ ทั้ง ๆ ที่ได้พยายามกันอย่างเต็มความสามารถ และตั้งความหวังกันว่าคุณแม่จะรอดอยู่ต่อไปอีก แล้วความหวังก็ต้องพังครืนลง เมื่อพยาบาลแน่ใจว่าหยุดเต้น เปลือกตาของคุณแม่ซึ่งหลับมาตั้งแต่แรกเข้าโรงพยาบาลเริ่มเผยอขึ้นเล็กน้อย ต้องช่วยปิดให้หลับลง

ทำให้นึกถึงพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖ เรื่องวิวาห์พระสมุทร พรรณาถึงความหวังของพ่อแม่ที่ต้องการให้ลูกทำทดแทนคุณของแม่

– ยามแก่เฒ่าหมายเจ้าเฝ้ารับใช้
– ยามป่วยไข้หมายเจ้าเฝ้ารักษา
– ยามถึงความตายวายชีวา
– หมายเจ้าปิดตาเมื่อสิ้นใจ

แม่จ๋า ลูกทำให้แม่ต้องผิดหวังหรือเปล่า ?

แม่จ๋า พร้อมกับการจากไปของแม่ พระคุณของแม่ก็เริ่มปรากฏเข้ามาแทนที่อย่างเห็นได้ชัด มโนธรรมและคำคมที่คนอื่นเขียนไว้ บทเพลงที่คนอื่นแต่งไว้ ต่างพรั่งพรูไหลเข้าสู่ดวงใจอย่างยั้งท่วมท้น

– ลูกกี่คน ๆ แม่ก็เลี้ยงได้
แต่ลูกคนไหนที่เลี้ยงแม่..........
– จงเอาเยี่ยงอย่างลูกไก่ที่ไม่ทิ้งลูก
แต่อย่าเอาอย่างลูกไก่ที่โตแล้วทิ้งแม่.......

– อันชนกชนนี้รักเจ้า เทียบเท่าชีวาก็ว่าได้...........
– อันชนกชนนีมีพระเดช ได้ปกเกศเกศามาจนใหญ่
เลี้ยงลูกอ่อนป้อนข้าวเป็นเท่าไร หวังจะได้แทนคุณการุญรัก..........
– ยามล้มกลิ้งใครหนอวิ่งเข้ามาช่วย ฯลฯ คนนั้นใช่ที่แท้แม่นั่นเอง...........
– ใครหนอ.......................... จะเอาโลกมาเป็นปากกา
จะเอานภามาเป็นกระดาษ จะเอาน้ำมหาสมุทรเป็นหมึกวาด
ก็ประกาศพระคุณไม่พอสม (ใจลูก)..........

ลูกเป็นชาวพุทธอย่างคุณแม่ เห็นคุณแม่ทำบุญให้ทานมามาก รับใช้คุณแม่ในการทำบุญให้ทานเป็นประจำ ได้รับคำสอนจากคุณแม่ให้มั่นในคุณพระรัตนตรัย ได้ปฏิบัติตามคำสอนของพุทธเจ้า ลูกรู้ดีว่าคติธรรมเรื่องลูกกับพ่อแม่ที่นำมากล่าวนั้นไม่พ้นจากคำสอนของพระพุทธเจ้า บางตอนก็นำมาจากคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงสอนว่า พ่อแม่เป็นพระพรหมของลูก เป็นเทวดาองค์แรกของโลก เป็นอาจารย์คนแรกของลูก เป็นผู้ทรงเกียรติที่ควรเคารพบูชาของลูก และเป็นพระอรหันต์ของลูก ดังนั้นลูกคนใดฆ่าพ่อ-ฆ่าแม่ จึงเป็นอนันตริยกรรมมหัตโทษ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้พ่อแม่ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญของลูกดังกล่าวถึง ทำหน้าที่ต่อลูก ๕ ประการดังนี้ ๑ ห้ามไม่ให้ทำชั่ว ๒ ให้ทำความดี ๓ ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔ หาคู่ครองที่สมรสให้ ๕ มอบทรัพย์สมบัติให้ในสมัยอันควร แม่จ๋า ลูกรู้แก่ใจว่าแม่ได้ทำหน้าที่เหล่านี้ของแม่เป็นอย่างดีแล้ว แม่รู้คำสอนของพระพุทธเจ้า อดทน ฉลาด, เสียสละ, เห็นการณ์ไกล คำของแม่เชื่อถือได้ว่าไม่ผิดจากเหตุผลที่ได้ไตร่ตรองแล้ว สำหรับลูก ๆ เล่า พระพุทธเจ้าทรงกรุณาสอนให้ปฏิบัติต่อพ่อแม่ ๕ คือ ๑ ท่านเลี้ยงมาแล้วเลี้ยงตอบท่าน, ๒ ช่วยทำกิจของท่าน, ๓ ดำรงวงศ์ตระกูลไม่ให้เสื่อมลง ๔ ประพฤติตนให้สมควรเป็นผู้รับมรดก, และ ๕ เมื่อท่านล่วงลับแล้วทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ แม่จ๋า ลูกบกพร่องในหน้าที่เหล่านี้ข้อใดบ้างไหม

ทุกครั้งที่ลูกว้าเหว่, อ้างว้างและคิดถึงแม่ ลูกกราบพระแล้วกราบรูปคุณแม่ระลึกถึงคุณแม่และพระคุณของแม่, เมื่อแม่ยังมีชีวิตอยู่ แม่เป็นทุกอย่างของลูก แม้บางคราวต้องประสบทุกข์ก็ยังมีคุณแม่ช่วยปลอบใจ บัดนี้แม่จากไปแล้ว จากไปอย่างไม่มีวัน

แม่จ๋า ลูกรักและอาลัยสุดที่จะกล่าวแล้ว
โลกนี้คงมืดสำหรับลูกจนกว่าลูกจะได้พบแม่อีก
จะเป็นที่ไหน, เมื่อไร ก็ตาม

อัมภา จิตตะเสนีย์

คุณย่า

กลับจาก รร. วันนั้น ๑๔ มิ ย. บ้านทั้งบ้านเงียบสงัด แทบจะไม่มีใครอยู่เลย นอกจากคุณปู่และพ่อ พ่อมองหน้าด้วยสีหน้าเศร้าหมอง ขณะที่บอกว่า "ไปจุดธูปลาคุณย่าซะ คุณย่าเสียแล้วตอนบ่าย ๒ โมง" หลานนิ่งไปชั่วขณะด้วยความรู้สึกที่บอกไม่ถูก จริงอยู่ สภาพนี้เราทุกคนเตรียมรับกันอยู่แล้ว จากการที่คุณย่าเจ็บเข้าขั้นหนักเป็นเวลา ๓–๔ วันที่ ร.พ. วชิระ แต่เมื่อมันมาถึงเข้าจริง ๆ เราก็ยังปรับจิตใจให้ยอมเข้าใจในทันทีไม่ได้ มันแทบจะไม่น่าเชื่อ เพราะคุณย่าจากไปอย่างรวดเร็วเกินไป ถ้ามีท่าใดๆ แสดงให้เห็นว่าคุณย่าเจ็บหนักก่อนก็ยังเป็นเรื่องหนึ่ง แต่การจากไปครั้งนี้ คุณย่าไม่ได้สั่งเสียอะไรแก่ลูกหรือหลานคนไหนเลย คุณย่ามีอาการปกติทุกอย่างก่อนที่จะสิ้นสติ และเข้า ร.พ. ในทันที เป็นเวลาหลายวันคุณย่าไม่รู้สึกตัว ใคร ๆ พูดกันว่าคุณย่ารออาอี๊ด อาจจะเป็นอย่างนั้นก็ได้ เพราะคุณย่าเสียในวันที่ ๑๔ มิ.ย. เป็นวันที่อาอี๊ดกลับเมืองไทย แต่คุณย่าก็ยังรอไม่ไหว เพราะสายไป สุดท้ายแห่งชีวิตคุณย่าขาดไปเสียก่อนที่อาอี๊ดจะมาถึงเพียงไม่ถึงครึ่งวัน เราทุกคนเสียใจอย่างที่สุด สำหรับหลานก็เช่นเดียวกับคนอื่น เพราะคุณย่าเป็นผู้เลี้ยงดูหลานมาด้วยความรักใคร่ห่วงใยเหมือนอย่างลูก ในยามเด็กนั้น หลานก็ยังจำอะไรไม่ได้มากนัก ทราบก็แต่ว่าคุณย่ามีพระคุณต่อหลานอย่างล้นเหลือ เมื่อโตขึ้นคุณย่าก็แก่แล้ว สภาพหลาย ๆ อย่างในชีวิตเราก็เปลี่ยนไป แต่ความรักที่คุณย่ามีต่อหลานก็ยังคงเหมือนเดิม หลายครั้งที่หลานทำอะไรไม่ดีลงไป แต่เมื่อหวนคิดขึ้น ได้หลานก็จะรู้สึกเสียใจและนึกด่าว่าตัวเอง และในขณะนั้น หลานก็รู้สึกอยากจะตอบแทนพระคุณคุณย่าอย่างที่สุด แต่ ณ บัดนี้ ชีวิตคุณย่าจบลงแล้ว โดยที่หลานยังไม่ได้ทำความดีตอบแทนเลย แต่หลานก็ต้องยอมรับว่าอย่างไรคุณย่าก็จากพวกเราไปดีแล้วตามกฎแห่งวัฏสังขาร อย่างไรก็ดีหลานก็ยังระลึกถึงและเคารพรักคุณย่าอย่างเดิม ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง ท้ายที่สุดนี้หลานขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย ให้ช่วย นำดวงวิญญาณคุณย่า ไปสู่สุคติ ด้วยกรรมดี ที่คุณย่าประกอบขึ้นด้วยเถิด.

หลานย่า

บางอย่างที่น่ารู้เกี่ยวกับโรคหลอดเลือดในสมองแตก

โดย

รัศมี วรรณิสสร พ.ด.

อนิจฺจํ อนตฺตา ความตายเป็นของไม่เที่ยงและหลีกไม่พ้น ทุกคนต้องตาย โรคหลอดเลือดสมองแตกเป็นสาเหตุอันหนึ่งที่ทำให้คนสูงอายุตายได้ง่าย และคนสูงอายุก็มักถึงแก่ชีวิตด้วยโรคเหล่านี้ปีละไม่ใช่น้อย เรามีทางที่จะป้องกันหรือรักษาผ่อนหนักให้เป็นเบาได้หรือไม่ เป็นเรื่องที่น่ารู้และน่าคิด

ผู้ที่เคยมีประสบการณ์มาบ้าง จะรู้สึกว่าการมีญาติมิตรของเราสักคนป่วยเป็นโรคนี้ เป็นเรื่องที่โกลาหลและเป็นทุกข์อย่างสาหัสทีเดียว เพราะเป็นภาวะที่เกิดขึ้นอย่างปัจจุบันทันด่วน เพิ่งคุยกันหรือนั่งวงกินข้าวด้วยอยู่หลัดๆ แท้ ๆ มีอันเป็นไปโดยที่เราไม่อาจที่จะยอมเชื่อหรือยอมรับได้ว่าจะเป็นความจริงได้ง่าย ๆ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเหมือนกับอุบัติเหตุรุนแรงทั้งหลาย

อาจกล่าวได้ว่าผู้ป่วยที่มีหลอดเลือดในสมองแตก หากไม่ได้รับการรักษาดูแลให้ถูกต้องและทันท่วงที ร้อยทั้งร้อยจะถึงแก่กรรมในเวลารวดเร็วหรือไม่ก็พิการทุพลภาพมาก ปัจจุบันนี้วิทยาการทางแพทย์ก้าวหน้าไปไกล โดยเฉพาะการผ่าตัดสมองได้มีบทบาทอย่างสำคัญในการช่วยชีวิตของผู้ป่วยเหล่านี้ไว้เป็นจำนวนไม่น้อยทีเดียว

หลอดเลือดในสมองแตกเป็นสาเหตุของการตายทีเดียวหรือ? ขอตอบว่าเพียงประมาณ ๒๐ เปอร์เซนต์เท่านั้น ทีหลอดเลือดในสมองแตกเป็นสาเหตุให้ตายโดยแก้ไม่ได้ อีก ๘๐ % การตายเกิดขึ้นเนื่องจากโรคแทรกซ้อนอย่างอื่น แต่อย่างไรก็ตาม เราก็ยังต้องกล่าวว่าเพราะหลอดเลือดในสมองแตกนั้นแหละเป็นต้นเหตุ แล้วจึงทำให้เกิดโรคแทรกซ้อน ซึ่งเป็นหน้าที่ของแพทย์และผู้ร่วมบริบาลจะต้องช่วยเหลือกัน การรักษาที่ตรงเป้าหมายก็คือการผ่าตัดเอาก้อนเลือดออก และบริบาลทางอื่น ๆ ที่จำเป็นให้ถูกต้อง

คนสูงอายุที่มีหลอดเลือดในสมองแตก ก็เปรียบได้เหมือนบ้านเก่า ๆ ที่กรำฟ้าทนฝนมานาน เมื่อส่วนใดส่วนหนึ่งชำรุดก็มักจะเกี่ยวเนื่องทำให้ส่วนอื่นทรุดโทรมร่วมไป

ด้วย เป็นจำนวนไม่น้อยที่เมื่อเราสามารถแก้ไขต้นเหตุได้อย่างดีแล้ว โรคแทรกซ้อนไม่ยอมหาย แต่กลับทรุดหนักลงไปจนที่สุดก็ถึงแก่กรรม

เป็นที่น่าพอใจอยู่มากเหมือนกันว่า ในปัจจุบันนี้เราสามารถช่วยชีวิตผู้ป่วยที่เป็นหลอดเลือดในสมองแตกไว้ได้เป็นจำนวนไม่น้อย โดยการผ่าตัดและการบริบาลทางแพทย์ที่ทันสมัย การผ่าตัดสมองเป็นเรื่องที่น่ากลัวและหวาดเสียวยิ่งในสายตาหรือความรู้สึกของคนโดยทั่ว ๆ ไป ซึ่งตรงกันข้ามสำหรับคณะแพทย์ที่มีอุปกรณ์และทีมที่เข้าขากันได้อย่างดี การผ่าตัดสมองในกรณีเช่นนี้ก็ไม่แตกต่างจากการผ่าตัดช่องท้องโดยทั่ว ๆ ไป และดูเหมือนจะปลอดภัยมากกว่าเสียด้วยซ้ำ เว้นแต่กรณีที่ผู้ป่วยจะมีอาการทรุดอย่างเหลือเกินแล้วเท่านั้น

ในทัศนะของแพทย์ผู้รักษาจึงไม่สามารถที่จะตอบอะไรได้มากไปกว่าว่า ความหวังในการรักษาให้ผู้ป่วยดีขึ้นมีอยู่ตลอดไป หากผู้ป่วยไม่ด่วนเป็นอะไรไปเพราะโรคแทรกซ้อนอย่างอื่น

เราอาจแบ่งระยะของโรคได้ดังนี้

ก. ระยะวิกฤตมาก ภายใน ๒๔ ชม. แรก คนไข้มีโอกาสตายได้ถึง ๘๐ % ถ้าดูแลไม่ทันท่วงที

ข. ระยะวิกฤต ภายในเวลา ๗ วัน เป็นระยะที่มีโรคแทรกเป็นสาเหตุให้ถึงแก่กรรมได้ง่ายมากอยู่ แม้จะพยายามอย่างยิ่ง

ค. ระยะพักฟื้น เมื่อเกิน ๗ วันไปแล้ว โอกาสที่จะรอดชีวิตอยู่สูงมาก

อันร่างกายตายเกิดเหมือนเชิดหุ่น แต่บาปบุญหนุนนำตามสนอง
เราไม่เผา มันก็เผาจนเราพอง พึงดูกองฟอนเห็นเป็นพยาน........

อัมพาตครึ่งซีกตัว

โดย

ชิน อารมย์ดี พ.บ.

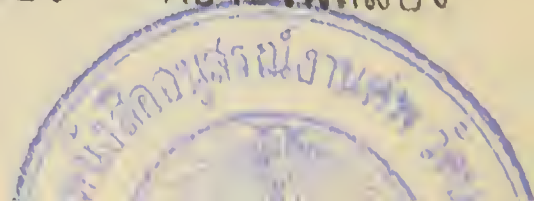
อัมพาตครึ่งซีกตัวเป็นโรคที่พบได้บ่อย ๆ ในคนสูงอายุ และยิ่งในปัจจุบันวิวัฒนาการทางการแพทย์ก้าวหน้าไปมาก ๆ ทำให้อายุโดยเฉลี่ยของมนุษยชาติยืนยาวขึ้น ก็ยิ่งทำให้สถิติของโรคนี้เพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ท่านผู้ที่สนใจโรคภัยไข้เจ็บ มีมรณานุสติมากก็สนใจมาก บางคนถึงกับหวาดกลัวว่าจะเป็นโรคนั้นโรคนี้ โรคที่มีคนกล่าวขวัญกันมากเป็นที่สองรองจากความกลัวว่าตนเองจะเป็นโรคมะเร็งนั้นเห็นจะไม่มีอะไรน่ากลัวไปยิ่งกว่าโรคอัมพาตครึ่งซีกตัวที่ว่านี้เลย อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าโรคนี้จะมีคนกล่าวขวัญและนึกถึงเป็นอันดับสอง แต่การณ์กลับปรากฏว่ามีความเสียหายเกิดขึ้นกับผู้ที่เป็นโรคนี้รวมทั้งญาติผู้ป่วยด้วยโรคนี้อย่ารุนแรงสาหัสกว่าโรคมะเร็งซึ่งเป็นอันดับหนึ่งเสียอีก เพราะส่วนใหญ่การเกิดเป็นโรคนี้เกิดขึ้น โดยฉับพลัน ไม่มีการเตรียมตัวเตรียมใจ ไม่ได้สั่งเสียอะไรเลย ยิ่งคนไข้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้กุมเศรษฐกิจ และความเป็นความตายของนาวาชีวิตด้วยแล้วมักนำมาซึ่งความสูญเสียแก่คนที่อยู่ข้างหลังอย่างมากมาย

ความเป็นมาของโรคอัมพาตครึ่งซีกตัว

อาการอัมพาตที่เกิดขึ้นตั้งแต่ระดับตาลงมาจนถึงเท้า รวมทั้งแขนและลำตัวซีกใดซีกหนึ่งของร่างกาย มีอาการอ่อนแรงซึ่งถ้าเป็นน้อย ๆ เรามักเรียกกันตามภาษาชาวบ้านว่า อัมพฤต ถ้าเป็นมากจนกระดุกกระดิกไม่ได้เลย จึงเรียกว่าอัมพาต

สาเหตุที่ทำให้เป็นโรคอัมพาตครึ่งซีกตัว

สาเหตุที่ทำให้เกิดโรคนี้ มักแบ่งได้เป็น ๒ พวกใหญ่ ๆ พวกหนึ่งค่อย ๆ เป็นค่อย ๆ ไป มีอาการเป็นอัมพาตอย่างช้า ๆ มีสาเหตุโดยมากมาจากส่วนของสมองซีกตรงกันข้ามกับข้างที่เป็นอัมพาตมีการฉลายก็ดี มีเนื้องอกในส่วนนั้นก็ดี หรือสาเหตุโรคติดเชื้อของสมอง เช่นสมองอักเสบ โพรงหนองในสมอง พยาธิในสมอง

หรือเส้นเลือดในสมองขดแข็งเลือดเดินไม่ได้สะดวกก็ดี ล้วนเป็นสาเหตุของอัมพาตครึ่งซีกตัวที่ค่อย ๆ เป็นค่อยไป พบพวกนี้ไม่มากและไม่ชวนให้น่าสนใจเหมือนกับอีกพวกหนึ่ง คือพวกที่ ๒ ที่จะกล่าวต่อไป พวกหลังนี้พบบ่อยและมีอาการฉับพลันทันดี ควรแก่การสนใจที่มาของพวกหลังนี้มี ๔ ชนิด

ชนิดที่ ๑. เส้นเลือดฝอยหรือเส้นเลือดใหญ่ของสมองแตก

ชนิดที่ ๒. เส้นเลือดดังกล่าว ตีบ

ชนิดที่ ๓. เส้นเลือดดังกล่าว ตัน

ชนิดที่ ๔ เกิดการบีบรัดตัวของเส้นเลือดดังกล่าวชั่วเวลาสั้น ๆ ซึ่งจะได้กล่าวโดยละเอียดต่อไป

ชนิดที่ ๔ ทั่ว ๆ ไปมักมีอาการแค่อัมพฤฑชั่วครู่ก็จะหายไปเมื่อเส้นเลือดนั้นคลายตัวปล่อย ให้การไหลเวียนของกระแส โลหิตไปสู่สมอง ได้ตาม ปกติ ผู้ป่วยก็จะหายเป็นปกติตามเดิม ไม่มีอาการอัมพฤตให้เห็นเลย แต่อย่างไรก็ตาม บางครั้งบางคราว ชนิดที่ ๑, ชนิดที่ ๒ หรือชนิดที่ ๓ ก็ให้มีอาการคล้ายๆ อัมพาตได้เช่นกัน ถ้าหลอดเลือดที่เสียนั้นกระทบกระเทือนสมองส่วนสำคัญแต่เพียงส่วนน้อย หรืออีกกรณีหนึ่งอาการในระยะแรก ๆ ของ ๓ ชนิดดังกล่าวก็อาจแสดงอาการเป็นเพียงแค่อัมพาตก็ได้ การรักษาชนิดที่ ๔ มักจะคำนึงส่วนใหญ่ ถึงสภาวะส่วนใหญ่ที่ มักเกิดอาการเกร็งรัดของเส้นเลือด อันมีสาเหตุมาจากความดันโลหิตสูงในผู้ป่วยที่มีความดันโลหิตสูงมาก่อนเป็นส่วนใหญ่ เพราะต้นเหตุโดยทั่วๆ ไปของโรค ชนิดที่ ๔ นี้ มาจากความดันโลหิตเป็นสำคัญ

ชนิดที่ ๔ เส้นเลือดฝอยหรือเส้นเลือดใหญ่ในสมองด้านตรงข้ามกับอัมพาตครึ่งซีกตัวตัน (อาการเป็นอัมพาตครึ่งซีกตัวด้านใดด้านหนึ่งนั้นเป็นผลมาจากความพิการทางสมองด้านตรงกันข้ามเสมอ เพราะสมองด้านตรงกันข้ามเป็นส่วนที่ควบคุมการเคลื่อนไหวของซีกตัวอีกด้านหนึ่ง) ชนิดนี้พบได้น้อยมากประมาณ ๓ ถึง ๕ % จากการรายงานหลายแห่ง ชนิดนี้ต้องมีสาเหตุเป็นก้อนเลือดเก่า ๆ ที่แข็งตัวแล้วจากโรคหัวใจเรื้อรังจากโรคปอดเรื้อรัง ไขมันจากส่วนกระดูกที่แตกหัก หรือสะสมจำนวนมากจากส่วนที่ผิดปกติ พลัดหลุดลอยเข้าไปในวงจรกระแสโลหิตแล้วไหลเลยขึ้นไปอุดตันที่ส่วนสมองดังกล่าว.

การรักษาเส้นเลือดสมองตัน เป็นเรื่องที่ค่อนข้างลำบากและไม่ค่อยได้ผล เพราะส่วนใหญ่คนไข้ที่เป็นโรคนี้มีสมุฏฐานเช่นเป็นโรคหัวใจอย่างเรื้อรัง และลำพังโรคหัวใจเองก็ทรง ๆ ทรุด ๆ ซวน ๆ เซ ๆ แพทย์ต้องประคับประคองเยียวยาอยู่อย่างสุดความสามารถแล้ว ครั้นต้องมาทนทุกข์ด้วยโรคสมองตายไปอีกแถบหนึ่ง จึงพบว่าทุกรายมีอาการทรุด ๆ เซ ๆ ถึงกับแพทย์แทบหมดหนทางเลยทีเดียว

ชนิดที่ ๒ พบได้มากที่สุด ประมาณ ๘๐ % กว่าขึ้นไป ชนิดนี้พบว่าสมุฏฐานส่วนใหญ่มาจากการที่เส้นเลือดสมองไปเลี้ยงส่วนที่ทำงานให้กับการเคลื่อนไหวร่างกายส่วนตรงกันข้ามดังกล่าว ตีบเพราะเส้นเลือดมีอายุมาก มีความหยุ่นตัวน้อยลง รูภายในเส้นโลหิตแคบเข้า แคบเข้าทุกทีเส้นโลหิตแข็งคดเคี้ยวจนท้ายที่สุดก็ตีบแคบแล้วเลยอุดตัน ประเภทเส้นเลือดตีบนี้ ความดันของโลหิตมักสูงไม่มากหรือไม่สูงเลยก็ได้

เนื่องจากเส้นเลือดตีบ เส้นเลือดแตก มีส่วนสำคัญคล้าย ๆ กันและพบได้เป็นจำนวนมากจึงจะขอกล่าวถึงอาการและสาเหตุรวม ๆ กันไปพร้อม ๆ กัน แต่ก่อนอื่นขอท้าวถึงสาเหตุของเส้นเลือดแตกดังนี้

ชนิดที่ ๑ เส้นเลือดแตก พบได้รอง ๆ ลงไปมีประมาณ ๑๕ % ชนิดนี้เส้นเลือดสมองดังกล่าวแตกออก ทำให้มีเลือดคั่งในสมองส่วนใกล้เคียงและส่วนที่เส้นเลือดนั้นไปหล่อเลี้ยง อาการอัมพาตเกิดได้รวดเร็วและรุนแรง

ชนิดนี้มักมีอัตราตายสูงมากประมาณ ๙๐% ขึ้นไป สาเหตุนั้นก็เกิดจากเส้นเลือดที่แข็งตัวแล้วมีสภาพคงอขรุขระและเปลาะ ร่วมกับความดันโลหิตสูง ๆ ชนิดนี้ความดันโลหิตสูงได้มาก ๆ

เนื่องจากเส้นเลือดแตก, เส้นเลือดตีบ เป็นชนิดที่พบมากที่สุด การพยากรณ์โรคมีข้อดีข้อเสียดังนี้ข้อ ๑. ถ้ามีอายุน้อยจะมีการฟื้นตัวดีกว่าอายุมาก ๆ เช่นคนอายุ ๔๕ ปีแตกต่างกว่าคนอายุ ๗๐ ปี เพราะยิ่งมีอายุมาก ๆ เมื่อที่แล้วมักเดินไม่ได้ ส่วนคนอายุน้อยหลายอาทิตย์หลายเดือนเข้าก็ค่อยๆ ดีขึ้นจนเดินได้เอง อย่างไรก็ตาม คนที่เป็นอัมพาตเดินได้อย่างไรก็ไม่เหมือนธรรมดา มักจะเป๋า ๆ ไป ๆ เนื่องจากการฟื้นตัวและกลับมาเดินได้นี้ร่างกายต้องฝึกประสาทส่วนอื่นมาควบคุมการทำงานของกล้ามเนื้อแทนประ

สาทสมองส่วนที่เสียไปนั้นเสมอส่วนของแทนนี้ถ้าจะนับเป็นเปอร์เซนต์การพื้นตัวเราพบ ว่าได้ราวครึ่งหรือค่อน ๆ ของเดิมเท่านั้น

ข้อ ๒. เป็นข้างที่ไม่ถนัดดีกว่าเป็นข้างที่ถนัด เช่นคนถนัดขวา เป็นข้างซ้ายดีกว่า ฟื้นเร็วกว่ามาก

ข้อ ๓. เพศชายเป็นแล้วฟื้นเร็วกว่าเพศหญิง

ข้อ ๔. เมื่อรักษาดีแล้ว ถ้ายังมีโรคความดันโลหิตสูง ๆ อยู่มีอันตรายมากและฟื้นได้ยากกว่าพวกที่ต่อมาความดันโลหิตไม่สูง (บางครั้งบางคราวคนที่มีความดันโลหิตธรรมดาไม่สูงเป็นอัมพาตชนิดที่ ๒ ซึ่งพบบ่อยเหมือนกัน จะทำให้ความดันโลหิตสูงขึ้นในขณะที่เป็นโรคนี้แล้วต่อมามักจะพบว่าความดันโลหิตลดลงเองจนปกติ)

ข้อ ๕. เราพบว่าทั้ง ประเภทที่ ๑ และประเภทที่ ๒ มีสมุฏฐานเดิมเป็นโรคเบาหวานมาก่อนทำให้มีเส้นเลือดแข็ง มีไขมันชนิด "โคเลสเตอรอล" สูง ๆ เป็นเบาหวานอยู่นาน ๆ เราพบมากถึงเกือบ ๕๐% ดังนั้นประเภทที่มีโรคเบาหวานมาก่อนแล้วเมื่อเป็นโรคนี้ซ้ำสอง การพยากรณ์โรคก็เลวกว่าไม่มีเบาหวาน

ข้อ ๖. เป็นเส้นโลหิตฝอยของสมองดีกว่าเป็นเส้นโลหิตใหญ่ของสมอง

การรักษาทั้งในเส้นเลือดแตกและเส้นเลือดตีบ

๑. รักษาต้นเหตุที่ทำให้เกิดโดยเฉพาะความดันโลหิตโรคเบาหวานโรคหัวใจฯลฯ

๒. ถ้าเป็นชนิดที่เส้นเลือดแตกก็ให้ยาห้ามเลือด ถ้าเป็นชนิดเส้นเลือดตันก็ให้ยาช่วยขยายหลอดเลือด ให้อาหารให้พอ แม้จะต้องใส่ทางสายยางทางจมูก ดูแลระบบการหายใจให้สะดวก

๓. ปัจจุบันวิวัฒนาการทางการแพทย์ก้าวหน้าไปมาก เราพิจารณาการรักษาโดยใช้การผ่าตัดเข้าช่วยเป็นส่วนใหญ่เช่นในกรณีที่เส้นเลือดตีบตันเส้นโต ๆก่อนเข้าเลี้ยงในสมองเราก็ผ่าตัดเอาออก คนไข้ก็หายเป็นปกติทันทีหรือในกรณีที่เส้นโลหิตแตกในสมองซึ่งมีอัตราตายสูงมากนั้น การผ่าตัดเอาก้อนเลือดที่แตกออกก็ช่วยได้มาก ๆ ทำให้คนไข้รอดชีวิตได้ไม่น่ากลัวเหมือนเช่นก่อนนี้

๔. เมื่อผู้ป่วยพ้นวิกฤติของระยะโรคแล้ว การนวดและการบริหารจึงค่อย ๆ เริ่มต้นในเวลาต่อมา

๕. ยารักษาอาการอื่นที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ ในระยะพื้นของคนไข้เมื่อได้กลับบ้านแล้วก็ดี มักมีอาการวิตกกังวล อ่อนเพลีย กินอาหารไม่ได้ นอนไม่หลับ หวาดผวา โดยมากแพทย์มักต้องรักษาทั้งญาติ และคนไข้ควบคู่กันไป จะรักษาแต่คนไข้แต่ฝ่ายเดียวไม่ได้ ยาส่วนใหญ่ที่ให้ก็เป็นยา ๒ ประเภท คือ ประเภทที่หนึ่งประโลมใจให้สดชื่นกระปรี้กระเปร่า ประเภทที่สองก็เป็นยาบำรุงกายพวกวิตามินควบคู่กันเสมอ

การป้องกันโรคอัมพาตครึ่งซีกตัว

๑. ชลอความแก่ มีหลายวิธีรวมทั้งวิธีทอนอายุให้กระชุ่มกระชวย ซึ่งมีตำหรับตำราส่วนใหญ่มาจากอินเดียเป็นที่ทราบกันแล้วว่า เมื่อเราเกิดมาเป็นเด็ก เรามีความอยากมากก็คืออยากเป็นหนุ่ม ส่วนคนหนุ่มก็กลัวจะแก่เร็วและท้ายที่สุดคนแก่แล้วก็กลัวจะตาย ปัญหาของเด็กและของคนแตกเนื้อหนุ่มตลอดจนคนคนหนุ่มนั้นแทบไม่ต้องกล่าวเพราะห่างไกลจากโลกนี้ถึงกล่าวก็ไม่มีผู้ใดสนใจฟัง ส่วนคนแก่แล้วมาก ๆ ก็เป็นเรื่องของการรักษาเป็นส่วนใหญ่ เกินกำลังที่จะป้องกันหรือเรียกว่าเกินวัยที่จะกล่าวในข้อนี้ ปัญหาสำคัญนั้นอยู่ที่คนหนุ่มที่จะแก่หรือคนแก่ที่ทำตัวเป็นคนหนุ่ม วัยนี้เป็นวัยที่คนโดยทั่ว ๆ ไปมีหลักมีฐานดีแล้ว มีความเป็นอยู่สบายมากแล้ว ความมั่งคั่ง ความพรั่งพร้อมด้วยบริวารรับใช้ เป็นบ่อเกิดของความอ้วนน้ำหนักตัว ของความดันโลหิตสูงตลอดจนการอ่อนกำลังของต่อมต่าง ๆ โดยเฉพาะต่อมฮอร์โมนที่ย่อยน้ำตาล และเกิดโรคเบาหวานบ่อย ๆ วิธีชลอความแก่นอกจากตำราของอินเดียแล้ว การสร้างพลานามัยให้สมบูรณ์สมกับคำว่า 'การกีฬาเป็นยาวิเศษ' โดยเฉพาะการออกกำลังกลางแจ้งพอสมควรและสม่ำเสมอ การกินอาหารแต่พอสมควร เป็นวิธีที่ดีที่สุดในปัจจุบัน

๒. เมื่อเกิดโรคเบาหวานก็ดี โรคความดันโลหิตสูงก็ดี หรือโรคหัวใจก็ดี ควรรักษาอย่างใกล้ชิด

๓. หลีกเลี่ยงจากพิษต่าง ๆ เช่นการดื่มสุราจัดเป็นประจำควรดื่มได้บ้างเล็กน้อยเป็นบางครั้งบางคราว หลีกเลี่ยงจากการเกิดโรคที่ชุกชนเช่น ซิฟฟีลิส

ข้อสังเกตจากประสบการณ์ที่พบ

อัมพาตครึ่งซีกตัวเกิดจากสมองเสียในส่วนที่มาควบคุม การเคลื่อนไหว ของ ร่างกาย ซึ่งมีสมุฏฐานมาจากโรคอื่นเป็นส่วนใหญ่ เช่นโรคความดันโลหิตสูงโรคเบา หวาน

ๆลฯ แต่ก็มีบุคคลเป็นจำนวนมากที่มิได้มีอาการของโรคที่น่าจะเป็นสมุหฐานของโรคนี้และมักเป็นเพศชาย มีอายุเข้าเกณฑ์แต่เพียงเริ่มต้น (๔๐ ปี) การเงินเหลือเก็บ การงานรัดตัวมาก หาทางออก (ออกนอกบ้าน) ไม่ได้ กลุ้มอกกลุ้มใจ วิตกกังวล ใจสั่นจะหยุดเต้น เจ็บบริเวณหัวอกหัวใจ บ่นมาก ๆ ว่ากลัวว่าจะเป็นโรคโน้นโรคนี้ซึ่งทำให้ถึงชีวิตได้ปัจจุบันทันที และโดยเฉพาะบ่นถึงโรคเส้นโลหิตสมองจวนจะแตกก็มีบ่อย ๆ หรือเรียกว่าเอามรณานุสสติมาขู่แล้วขู่อีกเพื่อความมีสวัสดิการของตนเอง บุคคลประเภทนี้มักอยู่ทนทานไม่ค่อยเป็นโรคเป็นภัยเหมือนบุคคลอื่น

สวดพระอภิธรรมศพนางเบ้า จิตตะเสนีย์

๑๕ มิย. ๑๔	เวลา	๑๙.๓๐	สวดพระอภิธรรม	ลูก – หลาน	เจ้าภาพ
๑๖ มิย. ๑๔	,,	๑๙.๓๐	,,	คุณป้าลออง สุขศิลา	,,
๑๗ มิย. ๑๔	,,	๑๙.๓๐	,,	คุณป้าพริ้ม ระวิวงศ์	,,
๑๘ มิย. ๑๔	,,	๑๙.๓๐	,,	กองศัลยกรรม วชิรพยาบาล	,,
๑๙ มิย. ๑๔	,,	๑๙.๓๐	,,	ร้านจารุมณี และมิตรสหาย	,,
๒๐ มิย. ๑๔	,,	๑๐.๓๐–๑๒.๐๐	,,	พระ ๗ รูปสวดมนต์สัตมวาร	,,

ถวายภัตตาหาร และไทยธรรม ,,

๑๔.๐๐–๑๔.๓๐ แสดงพระธรรมเทศนา ลูกหลาน ,,

๑๙.๓๐–๒๑.๐๐ สวดพระอภิธรรม คุณน้าซ้ง สินธุวณิช ,,

คุณป้าหรีด สินธุวณิช และคุณจุมพล วามะศิริ และบริษัทเจนการสร้างจำกัด ,,

๒๑ มิย. ๑๔. ,, ๑๙.๓๐–๒๑.๐๐ เตรียม ทบ. รุ่น ๗ ,,

๒๑.๐๐ บรรจุศพ

อาลัยรำลึก แด่คุณน้า

คุณน้าเป็นน้องสาวคนรองต่อจากคุณแม่ ผมและพี่ ๆ น้อง ๆ จึงมีความใกล้ชิดกับคุณน้ามากกว่าคุณน้าอื่น ๆ สมุทรสาครกับกรุงเทพ ฯ ก็ไม่ไกลกันนัก ผมมากรุงเทพฯ ครั้งแรกเมื่อตอนเป็นเด็ก คุณพ่อก็พามาที่บ้านคุณน้าซึ่งตอนนั้นอยู่ที่ถนนวรจักร์ จากนั้นผมก็มากรุงเทพ ฯ เกือบทุกอาทิตย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาหาเล็ก (หมอ ยศพร) ซึ่งขณะนั้นอายุไล่เรี่ยกันและก็มาพักอยู่บ้านคุณน้า บางครั้งเมื่อโรงเรียนหยุดเทอมก็มาพักอยู่ด้วยนาน ๆ ทุกครั้งที่มาและกลับ คุณน้าต้องให้สตางค์ค่ารถทุกครั้งเป็นอันว่าผมได้สตางค์ค่ารถ ๒ ต่อ คือได้จากคุณแม่แล้วก็มาได้จากคุณน้าอีกทำให้ผมมีสตางค์ติดกระเป๋าอยู่เสมอ ระยะนั้นเป็นระยะก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ เล็กน้อย คุณน้ามีร้านขายสินค้าหลายอย่างทั้งขายปลีกและขายส่ง ชื่อร้าน "เทพอำนวย" ในระหว่างสงครามครอบครัวของคุณน้าก็ไป ๆ มา ๆ ระหว่างสมุทรสาครกับกรุงเทพ ฯ เพราะต้องหลบภัยสงคราม

ภายหลังสงครามสงบแล้ว ผมเข้ามาเรียนหนังสือต่อที่กรุงเทพ ฯ ผมก็ได้มาอยู่กับคุณน้า ตอนนั้นกิจการของคุณน้าเจริญขึ้นด้วยน้ำพักน้ำแรงของคุณน้าเอง ผมนับถือความสามารถของคุณน้ามาก เพราะความมานะอดทนในเรื่องค้าขาย คุณน้าเคยสอนผมซึ่งผมยังจำขึ้นอกขึ้นใจจนกระทั่งทุกวันนี้ว่า "เกิดเป็นคนหนักต้องเอาเบาต้องสู้" และ "ความขยันหมั่นเพียรจะทำให้คนเราสำเร็จทุกอย่าง" คุณน้าเองทำงานหนักมากในขณะนั้นเพราะลูก ๆ ทุกคนอยู่ในวัยเรียนทั้งนั้น และอยู่ในวัยที่เรียนชั้นสูง ๆ เสียด้วย (ส่วนมากเป็นนักเรียนประจำ)

ตลอดชีวิตในวัยกลางคนของคุณน้านั้น ผมกล้ากล่าวได้ว่ายังไม่เคยเห็นสุภาพสตรีวัยกลางคนคนใดที่สามารถต่อสู้ในเรื่องงาน การค้า มากเท่าคุณน้าเลย คุณน้าทำคนเดียว สู้คนเดียว เพื่อลูก เพื่อหลาน จากผลของการ "หนักต้องเอาเบาต้องสู้" ทำให้คุณน้าประสพความสำเร็จอย่าง ชนิดที่การภูมิใจเป็นที่สุด ในชีวิตบั้นปลายของคุณน้าลูก ๆ ของคุณน้าทุกคนได้ดีเป็นใหญ่เป็นโตในวงราชการ และมีชื่อเสียงด้วยกันทั้งนั้น

การจากไปอย่างไม่มีวันที่จะหวนกลับมาได้อีกของคุณน้านั้น ได้นำความเศร้าใจอย่างใหญ่หลวงมาสู่ไม่เพียงแต่บรรดาลูก ๆ หลาน ๆ และญาติพี่น้องเท่านั้น คนที่คุ้นเคยและเคยได้รับความอุปการะ เมื่อได้ทราบข่าวนี้ ก็เศร้าและใจหายไปตาม ๆ กัน

ผมเองไม่มีโอกาสมาเยี่ยม และอยู่กับคุณน้าในวาระสุดท้าย เนื่องจากหน้าที่การงานต้องไปต่างประเทศ ขอดวงวิญญาณของคุณน้าจงได้ล่วงรู้ถึงความอาลัยลำรึกถึงพระคุณคุณน้า ตลอดจนคำสอนที่คุณน้าได้พร่ำเตือนอยู่อย่างไม่มีวันลืม พระคุณของคุณน้าจะจารึกอยู่ในความทรงจำของผมตลอดไป

ในนามของหลานสกุล ระวิวงศ์ ผมกราบขออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลก ได้โปรดบรรดาลให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณน้าได้ไปสู่สุคติในสัมปรายภพด้วยเทอญ

จากผม

สุวิทย์ ระวิวงศ์

พระพุทธเจ้า กับ พุทธกิจ ๔๕ พรรษา

ในรูปคำถาม – คำตอบ

กองอนุศาสนาจารย์ทหารอากาศ ขอเสนอคำถาม–คำตอบเรื่องพระพุทธศาสนา สมมุติว่า คำถามที่ตั้งขึ้นนี้เป็นคำถามของท่านผู้อ่าน และคำตอบเป็นคำอธิบายของอนุศาสนาจารย์ทหารอากาศ ซึ่งจะได้เริ่มตั้งแต่คำถามเกี่ยวกับองค์พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้นไป ดังนี้:

ข้อ ๑ ถาม "ใครเป็นผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนา ?"

ตอบ พระสิทธัตถะ โคตมพุทธเจ้า เป็นผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนา

ข้อ ๒ ถาม "ใครเป็นพระราชบิดาและพระราชมารดาของพระองค์ ?"

ตอบ พระเจ้าสุทโธทนะ และพระราชินีมหามายา เป็นพระราชบิดาและพระราชมารดาของพระองค์

ข้อ ๓ ถาม "พระเจ้าสุทโธทนะ ทรงปกครองประชาชนพวกไหน ?"

ตอบ ทรงปกครองประชาชนชาวอินเดีย เผ่าศากยะ ในภาคเหนือของประเทศอินเดีย มีเมืองหลวงชื่อ กบิลพัสดุ ขึ้นต่อแคว้นโกศล

ข้อ ๔ ถาม "เจ้าชายสิทธัตถะ ประสูตที่ไหน ? เมื่อไร ?"

ตอบ ประสูตที่สวนลุมพินี ซึ่งอยู่ระหว่างแดนกรุงกบิลพัสดุกับกรุงเทวทหะ เมื่อก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี หรือก่อนคริสตศักราช ๖๒๓ ปี

ข้อ ๕ ถาม "หลังจากเจ้าชายสิทธัตถะประสูต พระนางมหามายาทรงมีพระชนม์ชีพต่อไปอีกกี่วัน ?"

ตอบ ทรงมีพระชนม์ชีพต่อไปอีก ๗ วันเท่านั้น ต่อมาพระนางมหาปชาบดีโคตมี ซึ่งเป็นพระภคินีของพระนางมหามายาก็ได้รับหน้าที่เป็นพระราชมารดาเลี้ยงสืบแทน

ข้อ ๖ ถาม "เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะ มีพระชนมายุได้ ๑๖ ปี ได้ทรงอภิเศกสมรสกับใคร ?"

ตอบ ทรงอภิเศกสมรสกับเจ้าหญิงยโสธรา พระราชบิดาของพระเจ้าสุปพุทธะกษัตริย์แห่งชาวอารยัน โกลิยโคตร เจ้าหญิงองค์นี้เป็นพระญาติเรียงพี่เรียงน้องของเจ้าชายสิทธัตถะนั่นเอง

ข้อ ๗ ถาม "หลังจากอภิเศกสมรสแล้ว ทรงมีพระโอรสหรือพระธิดาบ้างไหม ?"

ตอบ ทรงมีพระราชโอรสองค์หนึ่ง ได้รับขนานนามว่า "ราหุล"

ข้อ ๘ ถาม เจ้าชายสิทธัตถะ ทรงสละโลกียวิสัยออกทรงผนวชเมื่อมีพระชนมายุเท่าไร ?"

ตอบ เมื่อมีพระชนมายุได้ ๒๙ ปี และหลังจากนี้ก็ได้รับนามใหม่ว่า "พระ-สมณโคดม"

ข้อ ๙ ถาม "ว่ากันโดยประเพณีของชาวอินเดียสมัยโบราณแล้ว การสละโลกียวิสัยออกบวชนั้น ชาวอินเดียทำกันในตอนต้นของชีวิต เช่นพระสมณโคดมหรือเปล่า ?"

ตอบ หามิได้ โดยทั่วไปแล้ว ชาวอินเดียมักจะสละโลกียวิสัยออกบวชก็ต่อเมื่ออายุย่างเข้าปูนปัจฉิมวัย ตามหลักอาศรม ๔ ประการ อันเป็นคติที่เป็นประเพณีนิยมของพราหมณ์ ซึ่งกวีไทยได้นำมาแต่งไว้เป็นคำโคลงว่า

บ่างน้อยสำเหนียกรู้ เรียนคุณ
ครั้นใหญ่ย่อมหาทุน ทรัพย์ไว้
กลางแก่แสวงบุญ ทำชอบ
ยามหง่อมทำใดได้ แต่ล้วนอนิจจัง

ข้อ ๑๐ ถาม "เพราะเหตุไร เจ้าชายสิทธัตถะ จึงทรงตัดสินพระทัยสละโลกียวิสัย ตั้งแต่ยังอยู่ในวัยหนุ่มฉกรรจ์ ?"

ตอบ เพราะพระองค์เป็นนักคิดผู้ยิ่งใหญ่ ทรงเห็นว่าความทุกข์ที่ครอบงำชีวิตทุกชีวิตอยู่นั้น ยังไม่มีใครสามารถหลีกพ้นหรือเอาชนะทุกข์เหล่านั้นได้อย่างแท้จริง ต้องจมอยู่ในกองทุกข์คือ การ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ความเศร้าโศก ทุกข์โทมนัส ความคับแค้นใจ ความปรารถนาไม่สมหวัง ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ความต้องประสบต่อสิ่งอันไม่เป็นที่รัก ทำให้พระองค์ต้องทรงใช้ความคิดอย่างหนัก เพื่อหาทางเอาชนะทุกข์เหล่านี้ จึงในที่สุดสละโลกียวิสัย สละทรัพย์สมบัติ พระชายา และพระโอรสเพียงองค์เดียว ออกทรงผนวชตั้งแต่อายุยังหนุ่มแน่น เพื่อให้มีโอกาสค้นหาสัจจธรรมและวิธีการที่จะนำมาแก้ทุกข์เหล่านั้นให้แก่พระองค์เอง และให้แก่ชาวโลกที่กำลังระทมทุกข์อยู่ ในขณะที่พระองค์ยังทรงมีกำลังกาย กำลังใจ และความคิดเข้มแข็งอยู่ แทนที่จะออกผนวชเมื่อมีอายุมากแล้ว ดังเช่นที่พวกพราหมณ์ถือปฏิบัติกันอยู่

ข้อ ๑๑ ถาม "หลังจากเจ้าชายสิทธัตถะ ทรงสละโลกียวิสัยบวชเป็นอนาคาริก-บรรพชิตผู้ไม่มีเหย้ามีเรือนแล้ว ทรงเลือกท่านผู้ใดเป็นอาจารย์คนแรกของพระองค์ในการแสดงหาความรู้ทางศาสนา ?"

ตอบ อาจารย์คนแรกของพระองค์ คือ อาฬารดาบส กาลามบุตร และอาจารย์คนที่สองต่อมา คือ อุททกดาบส รามบุตร

ข้อ ๑๒ ถาม "อาจารย์ ทั้งสอง คนนี้สามารถทำ ให้พระองค์ทรง พอพระทัยในการค้นหาสัจจธรรมและการตรัสรู้ได้ ?"

ตอบ ไม่ได้, หลังจากพระองค์ได้ทรงศึกษาและทดลองปฏิบัติตามคำสอนของอาจารย์อาฬารดาบสแล้ว ปรากฏว่าในไม่ช้าพระองค์ก็ทรงสามารถเรียนรู้ลัทธิ และบำเพ็ญรูปฌานได้เหนือกว่าอาฬารดาบส แต่ยังไม่พระทัยที่จะหยุดยั้งความรู้และการปฏิบัติได้เพียงแค่นั้น ด้วยทรงเห็นว่าไม่ใช่ทางตรัสรู้ จึงลาไปศึกษาต่อในสำนักของอุททกดาบส และในไม่ช้าพระองค์ ก็ทรงสามารถ เรียนรู้ลัทธิและ บำเพ็ญรูปฌาน ได้เกินกว่าที่ อุททกดาบสจะสอนและปฏิบัติได้ แต่พระองค์ก็ยังไม่ปลงพระทัยว่าความรู้และการบำเพ็ญฌานได้เพียงขั้นนี้เป็นการตรัสรู้สัจจธรรมอย่างแท้จริง

ข้อ ๑๓ ถาม "อาจารย์ทั้งสองได้ยกย่องเกียรติและให้ความนับถือต่อพระองค์อย่างไรบ้างหรือไม่ ?"

ตอบ ถูกแล้ว, ดาบสผู้เป็นอาจารย์ทั้งสองท่านนี้ ได้ยกย่องและให้ความนับถือต่อพระองค์ โดยมอบตำแหน่งให้เป็นผู้นำสาวกของตน ๆ

ข้อ ๑๔ ถาม "พระองค์ทรงยอมรับตำแหน่งเป็นผู้นำสาวกของอาจารย์ทั้งสองนั้นหรือไม่ ?"

ตอบ หามิได้ พระองค์ปฏิเสธตำแหน่งอันมีเกียรตินี้ และลาอาจารย์ทั้งสองท่องเที่ยวแสวงหาความรู้ต่อไปอีกโดยลำพังพระองค์เอง จนกระทั่งบรรลุถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ในแคว้นมคธ

ข้อ ๑๕ ถาม "ณ ที่นี้พระองค์ทรงทำอย่างไรต่อไปอีก ?"

ตอบ พระองค์ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา คือการทรมานตนเองให้ลำบากด้วยประการต่าง ๆ ณ ที่นี้เป็นเวลาเกือบหกปีด้วยอาศัยแนวความคิดที่เชื่อถือกันอยู่ในอินเดียสมัยนั้นว่า เป็นวิถีทางที่จะได้ให้ปัญญา, การตรัสรู้ และความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏฏ์

ข้อ ๑๖ ถาม "ในการบำเพ็ญทุกกรกิริยานั้น พระองค์ทรงทำด้วยความเพียรพยายามอย่างยิ่งยวดหรือย่อหย่อน ?"

ตอบ พระองค์ทรงใช้ความเพียรพยายามในการบำเพ็ญทุกกรกิริยาครั้งนั้นอย่างยิ่งยวด เกินกว่าที่นักพรตในสมัยนั้นทำกันได้ จนเป็นเหตุจูงใจให้ฤษีอีก ๕ ตนเข้าร่วมปฏิบัติด้วย และยกย่องพระองค์เป็นแบบอย่างและให้เป็นผู้นำของพวกเขา"

ข้อ ๑๗ ถาม "ฤษีทั้งห้าตนนี้หวังจะได้อะไรจากพระองค์ ?"

ตอบ พวกฤษีทั้งห้าตนต่างพากันหวังว่า สักวันหนึ่งด้วยการบำเพ็ญทุกกรกิริยาอย่างอุกฤษฏ์เช่นนี้ พระสมณโคดมจะสามารถบรรลุอนุตตรสัมโพธิญาณ และหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏฏ์ แล้วก็จะสอนพวกตนให้ทราบวิธีบรรลุธรรมเช่นนั้นบ้าง

ข้อ ๑๘ ถาม "ฤษีทั้งห้าตนมีนามว่าอย่างไรบ้าง ?"

ตอบ มีนามตามลำดับดังนี้ โกณฑัญญะ, ภัททิยะ, วัปปะ. มหานามะ, และ อัสสชิ

ข้อ ๑๙ ถาม "หลังจากพระสมณโคดมบำเพ็ญทุกกิริยาอย่างยวดยิ่งเป็นเวลานานถึงเพียงนั้นแล้ว พระองค์ได้บรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณและได้ตรัสรู้เป็นพุทธเจ้าผู้หลุดพ้นจากสังสารวัฏฏ์หรือไม่ ?"

ตอบ ไม่ได้, พระองค์ไม่ได้บรรลุคุณพิเศษขั้นสูงสุดดังกล่าวนั้นแต่อย่างใดเลย มิหนำซ้ำ พระวรกายกลับผ่ายผอม เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่ง เหลือแต่หนังหุ้มกระดูก ใกล้ต่อความตาย

ข้อ ๒๐ ถาม "แล้วพระองค์ทรงตัดสินพระทัยที่จะทำอย่างไรต่อไป ?"

ตอบ พระองค์ทรงตัดสินพระทัยเลิกล้มการบำเพ็ญทุกกรกิริยา ซึ่งมีแต่ก่อความลำบากให้แก่ร่างกายนี้เสีย โดยพิจารณาเห็นว่าไร้ผล ไม่อาจเป็นทางให้บรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณได้ แล้วทรงเริ่มเสวยอาหารอีก.......

ข้อ ๒๑ ถาม "ฤษีทั้งห้าตนที่เข้าร่วมบำเพ็ญทุกกรกิริยากับพระสมณโคดมได้กล่าวว่าอย่างไร ในเมื่อเห็นพระสมณโคดมเลิกบำเพ็ญทุกกรกิริยา ?"

ตอบ พวกเขากันตำหนิว่า พระสมณโคดมคลายความเพียรเวียนมาเพื่อความฟุ่มเฟือย ผิดกฎการบำเพ็ญพรตของพวกฤษี จึงพากันปลีกตนออกไปบำเพ็ญพรตที่อื่น ปล่อยให้พระสมณโคดมอยู่ตามลำพัง

ข้อ ๒๒ ถาม "แล้วพระสมณโคดมทรงท้อพระทัยไหม เมื่อเห็นว่าฤษีทั้งห้าซึ่งเคยร่วมบำเพ็ญพรตทุกรกิริยาด้วยกันมาหมดศรัทธาในพระองค์ พากันหลบหนีไปอยู่ที่อื่น ปล่อยพระองค์ให้อยู่เดียวดาย ?"

ตอบ หามิได้, พระองค์มิได้ท้อพระทัยหรือหมดหวังแม้แต่น้อย กลับตั้งหน้าพยายามทดลองปฏิบัติในวิถีทางใหม่ ซึ่งพระองค์มั่นพระทัยว่าอาจบรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณและหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

ข้อ ๒๓ ถาม "หลังจากพระองค์ทรงเลิกบำเพ็ญทุกกรกิริยาแล้ว ใครเป็นผู้ถวายอาหารแก่พระองค์เป็นคนแรก ?"

ตอบ นางสุชาดา ธิดาของนายบ้านอุรุเวลาเสนานิคมนั่นเองเป็นผู้นำมาถวาย ด้วยคิดว่าพระองค์เป็นผู้สมควรที่จะรับข้าวมธุปายาสแก้บนของนาง

ข้อ ๒๔ ถาม "หลังจากพระองค์เสวยอาหารและทดลองปฏิบัติตามวิถีทางใหม่ที่ทรงคิดไว้แล้วนั้น ทรงสามารถบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณและความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้หรือไม่ ?"

ตอบ ได้ พระองค์ทรงใช้ความเพียรพยายามอยู่หลายวัน ในที่สุดก็ได้บรรลุคุณพิเศษดังกล่าวนั้นสมพระประสงค์

ข้อ ๒๕ ถาม "พระองค์ทรงดำเนินปฏิปทาอย่างไร จึงสามารถบรรลุอนุตตร-สัมมาสัมโพธิญาณ และเข้าถึงโลกุตตรธรรมได้ ?"

ตอบ หลังจากทรงเสวยอาหารที่นางสุชาดานำมาถวาย มีกำลังกายพอสมควรแล้ว ก็ทรงเริ่มบำเพ็ญสมาธิในที่สงัดติดต่อกันเรื่อยมา จนถึงคืนวันเพ็ญ เดือนวิสาขะ ขณะที่พระองค์ทรงนั่งบำเพ็ญฌานอยู่ที่โคนต้นอัสสัตถะหรือต้นโพธิ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ก็ทรงบรรลุบุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ ญาณระลึกชาติแต่หนหลังได้เป็นอันดับแรก ต่อมาก็บรรลุถึงขั้นจุตูปปาตญาณ คือญาณพิจารณาเห็นสัตว์ทั้งหลายเวียนว่ายตายเกิดด้วยอำนาจของกรรม และขั้นต่อมาอีกก็บรรลุอาสวักขยญาณ คือ ญาณที่หยั่งทราบว่าสิ้นอาสวะแล้ว ทำให้พระองค์ทราบว่าพระองค์สิ้นภพสิ้นชาติ ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดรับทุกข์ต่อไปอีก เป็นอันว่าได้บรรลุพระนิพพานอันเป็นที่สิ้นสุดทุกข์ และเป็นจุดมุ่งหมายปลายทางในการปฏิบัติธรรมของพระองค์

ข้อ ๒๖ ถาม "เมื่อพระองค์ตรัสรู้แล้ว ทรงเปล่งพระอุทานแสดงปีติโสมนัสในผลสำเร็จอันใหญ่หลวงนี้ว่าอย่างไร ?"

ตอบ ทรงเปล่งพระอุทานว่า

อเนกชาติสํสารํ สนฺธาวิสฺสํ อนิพฺพิสํ
คหการํ คเวสนฺโต ทุกฺขา ชาติ ปุนปฺปุนํ
คหการก ทิฏฺโฐสิ ปุน เคหํ น กาหสิ

สพฺพา เต ผาสุกา ภคฺคา คหกูฏํ วิสงฺขตํ
วิสงฺขารคตํ จิตฺตํ ตณฺหานํ ขยมชฺฌคา ฯ

แปลว่า "เมื่อเราค้นหานายช่างคือตัณหาผู้สร้างเรือน คืออัตตภาพนี้ ยังไม่พบ จึงต้องท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดนับด้วยเอนกชาติ การเกิดทำให้เป็นทุกข์อยู่ร่ำไป ดูก่อนตัณหาผู้เป็นดุจนายช่างผู้สร้างเรือนคืออัตตภาพ บัดนี้เราได้พบตัวท่านแล้ว ท่านจักสร้างเรือนคืออัตตภาพต่อไปไม่ได้อีกแล้ว เครื่องเรือนของท่านทั้งหมด (คือตัณหา มานะ ทิฏฐิ) เราได้ทำลายหมดแล้ว และยอดเรือน (คืออวิชชา) เราก็ได้รื้อลงมาแล้ว จิตถึงภาวะปราศจากการปรุงแต่ง บรรลุถึงความสิ้นตัณหาทั้งหลายแล้ว"

ข้อ ๒๗ ถาม "สถานที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ณ โคนต้นอัสสัตถะ ซึ่งต่อมาภายหลังเรียกว่า "ต้นโพธิ" นั้น ในปัจจุบันเรียกชื่อว่าอย่างไร ?"

ตอบ เรียกว่า "พุทธคยา"

ข้อ ๒๘ ถาม "พระสมณโคดมได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เมื่อมีพระชนมายุได้เท่าไร ?"

ตอบ เมื่อมีพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษา ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี และก่อนคริสตศักราช ๕๘๘ ปี

ข้อ ๒๙ ถาม "หลังจากพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว พระองค์เรียกพระองค์เองว่าอย่างไร ?"

ตอบ เรียกว่า "พุทธะ" แปลว่า "ผู้ตรัสรู้ หรือ ผู้ตื่นจากกิเลส"

ข้อ ๓๐ ถาม "หลังจากตรัสรู้แล้ว พระองค์ยังคงประอยู่ที่บริเวณต้นโพธิตรัสรู้นั้น ต่อไปอีกเป็นเวลานานเท่าไร ?"

ตอบ เป็นเวลา ๗ สัปดาห์ หรือ ๔๙ วัน ทรงใช้เวลาเหล่านี้พิจารณาทบทวนปฏิจจสมุปปาท และเสวยวิมุตติสุข คือความสุขที่ได้รับจากการตรัสรู้นั้น

ข้อ ๓๑ ถาม "หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว พระองค์ทรงกระตือรือล้นที่จะทรงเปิดเผยทางแห่งความพ้นทุกข์ที่พระองค์ทรงค้นพบ และเพิ่งบรรลุผลสำเร็จมาใหม่ ๆ นี้แก่ผู้อื่น ด้วยความกรุณาต่อสัตวโลกที่กำลังเผชิญทุกข์อยู่หรือไม่ ?

ตอบ ในตอนแรก พระองค์ทรงน้อมพระทัยไปในการขวนขวายน้อย ไม่ประสงค์จะทรงเปิดเผยธรรม อันมีความสำคัญยิ่งแก่ชาวโลก ที่พระองค์ค้นพบด้วยทรงพิจารณาเห็นว่ายากที่จะหาบุคคลที่ฉลาดถึงขนาดเข้าใจธรรมอันลึกซึ้งนี้ได้ หากทรงแสดงธรรมแก่บุคคลทั่วไป ก็จะเป็นการหาความยากลำบากมาให้แก่พระองค์โดยเปล่าประโยชน์ เหนื่อยแรงเปล่า ๆ เพราะผู้ฟัง ๆ แล้วไม่เข้าใจ ไม่อาจบรรลุมรรคผลตามพระองค์ได้

ข้อ ๓๒ ถาม "แล้วใครเล่าที่สามารถเสนอแนะให้พระองค์เปลี่ยนพระพระทัยมาประกาศหลักวิมุตติธรรมอันประเสริฐนี้ ?"

ตอบ ก็ท้าวสหัมบดีพรหมน่ะซี ที่ทราบปริวิตกข้อนี้ของพระพุทธเจ้า แล้วพิจารณาเห็นว่าชาวโลกจะขาดประโยชน์อย่างใหญ่หลวง หากพระพุทธเจ้าไม่ทรงประกาศสัจจธรรมที่พระองค์ทรงบรรลุ จึงปรากฏกายให้เห็นเฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า ทูลขอร้องรบเร้าพระพุทธเจ้า ขอให้ทรงแสดงธรรม โดยอ้างเหตุผลว่า คนกลุ่มน้อยที่มีปัญญาจักษุอันไม่มืดมนด้วยธุลีกิเลสนั้นมีอยู่ และคนกลุ่มน้อยนี้แหละจะสามารถเข้าใจอริยสัจจธรรมนั้นได้

ข้อ ๓๓ ถาม "มีหลักฐานอะไรบ้างในพระไตรปิฎกที่แสดงถึงเรื่องท้าวสหัมบดีพรหมมาทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าให้ทรงแสดงธรรม ?"

ตอบ มีซิ, มีคำบาลี ซึ่งในปัจจุบันใช้เป็นคำอาราธนาพระในการแสดงธรรมเทศนา ซึ่งประพันธ์เป็นอินทวงส์ฉันท์มคธ ดังนี้ :

"พฺรหฺมา จ โลกาธิปตี สหมฺปติ
กตฺอญฺชลี อนฺธิวรํ อยาจถ
สนฺตีธ สตฺตาปฺปรชกฺขชาติกา
เทเสตุ ธมฺมํ อนุกมฺปิมํ ปชํ ฯ

แปลว่า "ท้าวสหัมบดีพรหม ผู้เป็นใหญ่ในโลก ได้ประณมมือ ทูลขอร้องพระพุทธเจ้า ผู้หาผู้อื่นประเสริฐกว่ามิได้ ว่าสัตว์ที่มีธุลีเพียงเล็กน้อยในจักษุยังมีอยู่ ขอจงทรงเอื้อเอ็นดูสัตว์หมู่นี้ โปรงแสดงธรรมด้วยเถิด"

ข้อ ๓๔ ถาม "แล้วพระองค์ทรงพิจารณาที่จะเทศนาโปรดใครเป็นคนแรกเล่า ?"

ตอบ ครั้งแรกทรงหวลระลึกถึง อาฬารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบส รามบุตร ก่อนคนอื่น เพราะดาบสทั้งสองนี้เคยเป็นอาจารย์ของพระองค์เมื่อตอนแสวงหาโพธิญาณ แต่พระองค์ก็ทรงทราบด้วยพระญาณว่า ดาบสองค์แรกได้ถึงแก่กรรมก่อนหน้านี้แล้ว ๗ วัน และดาบสองค์หลังก็ถึงแก่กรรมก่อนหน้านี้เพียงวันเดียว"

ข้อ ๓๕ ถาม "เพราะเหตุไร จึงทรงเลือกแสดงธรรมเทศนาแก่ดาบสทั้งสองนี้ก่อนผู้อื่นทั้งหมด ?"

ตอบ เพราะทรงเห็นว่าดาบสทั้งสองนี้เป็นกรรมวาที ผู้เพียบพร้อมด้วยศีลและสมาธิ อันเกิดจากการปฏิบัติชอบของตน เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว อาจเข้าใจธรรมชั้นสูงที่พระองค์ตรัสรู้ได้ง่ายและรวดเร็ว

ข้อ ๓๖ ถาม "เมื่อทรงทราบด้วยพระญาณว่า ดาบสทั้งสองนั้นได้ถึงแก่กรรมแล้ว ทรงดำริถึงใครต่อไปอีกซึ่งเป็นผู้ที่ทรงเห็นว่ามีความรู้ ความฉลาด สามารถจะเข้าใจธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นั้นได้เช่นเดียวกับพระองค์ ?"

ตอบ ทรงดำริถึงปัญจวัคคีย์ คือฤษีทั้งห้า ซึ่งเคยเป็นสหายร่วมปฏิบัติธรรมกันมาในคราวบำเพ็ญทุกกรกิริยา และเคยหวังไว้ว่าสักวันหนึ่งเมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วจะทรงสอนธรรมที่ตรัสรู้นั้นแก่พวกตน

ข้อ ๓๗ ถาม "แล้วพระองค์ทรงตัดสินพระทัยเลือกฤษีทั้งห้านั้นว่าเป็นสมควรรับฟังพระธรรมเทศนากัณฑ์แรกของพระองค์ โดยทรงเห็นว่าฤษีทั้งห้าตนเหล่านั้นจะสามารถเข้าใจธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ โดยใช้เวลาไม่นานนัก"

ตอบ ถูกแล้ว พระองค์ทรงตัดสินพระทัยเลือกฤษีทั้งห้าตนเหล่านั้นเป็นสาวกรุ่นแรกของพระองค์

ข้อ ๓๘ ถาม "เพราะเหตุไร พระองค์จึงมิได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนากัณฑ์แรก ซึ่งเป็นของขวัญอันประเสริฐสุดแก่พระเจ้าสุทโธทนะ พระบิดาของพระค์ หรือแก่พระนางมหาปชาบดี พระมารดาเลี้ยงของพระองค์ หรือแก่พระนางยโสธรา พระชายาของพระองค์ หรือแก่พระญาติอื่น ๆ ?"

ตอบ เพราะพระองค์ทรงทราบดีว่า ท่านเหล่านั้นยังไม่อาจที่จะเข้าใจคำสอนขั้นโลกุตตรธรรมได้ และจะเป็นการลำบากแก่พระองค์เปล่า

ข้อ ๓๙ ถาม "พระองค์ทรงทราบที่อยู่ของฤษีทั้งห้าเหล่านั้นได้อย่างไร ?"

ตอบ พระองค์ทรงทราบด้วยทิพยจักษุว่า ขณะนั้นฤาษีทั้งห้าตนอยู่ที่ป่าอิสิปตน-มฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี

ข้อ ๔๐ ถาม "หลังจากนี้ พระองค์ได้เสด็จดำเนินจากต้นโพธิตรัสรู้ ตำบลอุรุเวลา ไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เพื่อพบฤาษีทั้งห้านั้นใช่ไหม ?"

ตอบ ถูกแล้ว, พระองค์ได้เสด็จจากต้นโพธิตรัสรู้ ดำเนินมุ่งไปยังป่าอิสิปตน-มฤคทายวัน รอนแรมไปตามระยะทางโดยลำดับ

ข้อ ๔๑ ถาม "ระยะทางที่พระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินจากต้นโพธิตรัสรู้ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ไปยังป่าอิปสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสีนั้น ไกลประมาณสักเท่าไร ?"

ตอบ ประมาณ ๒๐๐ กิโลเมตร

ข้อ ๔๒ ถาม "ในระหว่างทางไปจนถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระองค์ทรงพบใครบ้าง ?"

ตอบ ทรงพบอาชีวกคนหนึ่ง ชื่อ อุปกะ

ข้อ ๔๓ ถาม "อาชีวก เป็นนกบวชประเภทไหน ?"

ตอบ ในวินัยปิฎกกล่าวไว้ว่า อาชีวกเป็นนักบวชประเภทชีเปลือย ในลัทธิของมักขลิโคสาล ซึ่งมีปฏิปทาบางอย่างเคร่งครัดมาก เช่น ไม่กินอาหารประเภทเนื้อ ปลา และสุรายาเมา ถึงอาหารอื่น ๆ ที่ไม่ต้องห้าม ก็กินแต่น้อย

ข้อ ๔๔ ถาม "อุปกะได้สนทนากับพระพุทธเจ้าอย่างไรบ้าง ?"

ตอบ อุปกะได้ทักทายพระพุทธเจ้าว่า "อินทรีย์ของท่านงามยิ่งนัก ผิวพรรณก็ผุดผ่องน่าเลื่อมใส ท่านสละโลกออกบวชอุทิศใคร ? ใครเป็นอาจารย์ของท่าน ? ท่านชอบใจหลักธรรมคำสอนของใคร ?"

ข้อ ๔๕ ถาม "แล้วพระพุทธเจ้าทรงตอบว่าอย่างไร ?"

ตอบ ทรงตอบว่า "เราเป็นผู้ชนะทุกอย่าง เป็นผู้รู้ทุกอย่าง, เป็นผู้สละได้ทุกอย่างและสละได้เด็ดขาด โดยไม่เข้าไปพัวพันอีก เพราะตัณหาดับไปโดยสิ้นเชิง เราจึงเป็นผู้หลุดพ้นจากทุกอย่าง เราตรัสรู้ได้ด้วยตนเอง จึงไม่มีใครที่เราควรเรียกว่าเป็นครูเป็นอาจารย์ของเรา ในเรื่องการตรัสรู้นี้ เราไม่มีครู ไม่มีอาจารย์ และไม่มีใครเสมอเหมือนเรา ไม่มีใครเท่าเทียมเราในโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก เราเป็นพระอรหันต์เป็นศาสดาที่ไม่มีผู้ใดเหนือกว่า เราเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีไฟราคะอันเย็นและดับมอดแล้ว เรากำลังเดินทางไปแคว้นกาสี เพื่อประกาศพระธรรมจักร์ บรรลือกลองอมฤตธรรมเปิดประตูโลกนี้ ซึ่งถูกความมืดปกปิดไว้ ให้ได้รับความสว่าง"

ข้อ ๔๖ ถาม "แล้วอุปกะ อาชีวก เชื่อพระพุทธเจ้าไหม ?"

ตอบ เขาไม่เชื่อ สั่นศีรษะ และพูดว่า "ถ้าอย่างนั้นท่านก็เป็นพระอนันตชินะ คือ ผู้ชนะอย่างหาที่สุดมิได้น่ะซิ, ฉันก็อยากให้เป็นจริงอย่างนั้นเหมือนกันและคุณ" แล้วก็แลบลิ้นเป็นเชิงล้อเลียน และแยกทางไป

ข้อ ๔๗ ถาม "ผู้ที่ได้พบปะและสนทนากับพระพุทธเจ้าแต่ไม่ได้อะไรเลย ดังเช่นอุปกะ อาชีวกผู้นี้เป็นตัวอย่าง ใช่ไหม ?"

ตอบ ไม่ใช่ ผู้ที่ได้พบปะสนทนากับพระพุทธเจ้าทุกคน นับว่าเป็นผู้มีบุญที่ได้ทำไว้แล้วในอดีตไม่น้อย แม้จะมีบางคนไม่ได้บรรลุมรรคผล แต่ก็ได้อุปนิสัยติดตัว เป็นปัจจัยแห่งมรรคผลนิพพานในอนาคต เช่น อุปกะ อาชีวกผู้นี้เป็นตัวอย่าง เมื่อแยกจากพระพุทธเจ้า แล้วก็เดินทางไปพำนักอยู่กับพรานป่า ผู้เคารพนับถือตน ที่หมู่บ้านชาวป่าชื่อวังกหาระ ต่อมาภายหลังเกิดติดเนื้อต้องใจ จาปา ลูกสาวของพรานป่าผู้นั้น จึงสละเพศออกมาขอลูกสาวนายพรานผู้อุปถัมภ์บำรุงตนนั้นเป็นภรรยา ซึ่งนายพรานก็ยอมยกให้ด้วยความนับถือ และมอบหน้าที่ให้อุปกะเป็นคนหาบเนื้อไปขาย ต่อมานางจาปาคลอดลูกออกมาเป็นชายให้ชื่อว่า "สุภัททะ" เมื่อลูกร้องไห้ นางก็มักจะพูดกระทบกระเทียบแดก

คันไปถึงพ่อของเด็กว่า เป็นลูกของชีเปลือยคนหาศิลปะในการครองชีพมิได้, อุปกะได้ยินบ่อย ๆ เข้าก็เจ็บช้ำใจ นึกละอายและหวนระลึกถึงบุคคลผู้หนึ่งที่ตนพบปะสนทนาด้วยและขนานนามไว้ว่า "อนันตชินะ" ผู้นี้มีรัศมีสีสรรและอากัปปกิริยาน่าเลื่อมใสยิ่งนัก น่าจะยึดเป็นที่พึ่งได้ จึงคิดที่จะกู้ศักดิ์ศรีของตนเองกลับมาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อภรรยาดุหมิ่นหนักเข้า และทราบว่ามีบุคคลที่มีลักษณะดังเช่นที่ตนเคยพบปะสนทนาด้วยนั้นอยู่ในกรุงสาวัตถี จึงสละภรรยาและบุตรเดินทางไปกรุงสาวัตถีถามหา 'อนันตชินะ' พระพุทธเจ้าทรงทราบจึงให้นำตัวเข้ามาเฝ้า ทรงประทานบรรพชาอุปสมบทให้ ต่อมาอุปกะภิกษุได้บำเพ็ญเพียรทางสมถและวิปัสนา ได้บรรลุอนาคามีผล แล้วตายไปบังเกิดในสุทธาวาสชั้นอวิหา ได้บรรลุอรหัตตผลแล้ว ปรินิพพาน ณ ที่นั้น นี้ก็เป็นประจักษ์พยานของอุปนิสัยที่ได้จากการได้พบปะและสนทนากับพระพุทธเจ้า แม้เพียงไม่กี่คำนัก

ข้อ ๔๘ ถาม "หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดำเนิน มาถึงป่าอิสิปตน มฤคทายวันโดยสวัสดิภาพแล้ว พระองค์ทรงพบปัญจวัคคีย์ ฤาษีทั้งห้าตนซึ่งเคยเป็นสหายร่วมปฏิบัติธรรมเพื่อแสวงหาทางตรัสรู้ด้วยกันมาหรือไม่ ?"

ตอบ ทรงพบฤาษีทั้งห้าตนนั้น ซึ่งยังรวมกลุ่มกันอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

ข้อ ๔๙ ถาม "เพราะเหตุไร ฤาษีทั้งห้าตนนั้น จึงไปรวมกลุ่มบำเพ็ญพรตกันที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ?"

ตอบ เพราะป่าอิสิปตนมฤคทายวันในสมัยนั้น เป็นศูนย์กลางบำเพ็ญพรตของพวกฤาษี ผู้สละโลกีย์วิสัย ออกแสวงหาสัจจธรรม คำว่า "อิสิปตน" แปลว่า "ที่ประชุมของพวกฤษี" คำว่า "มฤคทายวัน" แปลว่า" ป่าเป็นที่ให้อภัยแก่เนื้อคือ ไม่มีการล่าหรือฆ่าเนื้อสัตว์ในบริเวณป่านี้

ข้อ ๕๐ ถาม "แล้วฤาษีทั้งห้าตนนั้น ได้ตอบรับพระพุทธเจ้าอย่างไรบ้าง ?"

ตอบ แรกทีเดียว เมื่อเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินมาแต่ไกล พวกเขาได้ตกลงกันว่าจะไม่ต้อนรับ แต่ครั้นพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงเข้าจริง ๆ ต่างก็ลืมข้อตกลงที่ได้

ให้ไว้แก่กันเสียสิ้น ต่างลุกขึ้นยืนต้อนรับ เชื้อเชิญให้นั่งบนที่นั่งของตนด้วยความเคารพที่เคยมีมาแต่ก่อน แต่ได้ใช้คำทักทายขึ้นต้นด้วยคำอันไม่เหมาะสม เป็นการตีเสมอระหว่างเพื่อนต่อเพื่อไม่ใช่คำที่กล่าวระหว่างศิษย์กับอาจารย์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรู้สึกนึกคิดของพวกเขาในขณะนั้นว่า ยังไม่ยอมรับว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว

ข้อ ๕๑ ถาม "เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินมาใกล้ ฤาษีทั้งห้าตนนั้นได้กล่าวคำทักทายปราศรัยว่าอย่างไรบ้าง ?"

ตอบ ได้ใช้คำทักทายขึ้นต้นว่า "อาวุโสโคตม" ซึ่งน่าจะแปลเป็นไทยว่า "คุณโคตม" ซึ่งเป็นคำอันไม่สมควร เพราะเป็นการตีเสมอระหว่างเพื่อน ไม่ใช่คำทักทายที่แสดงความเคารพระหว่างศิษย์กับอาจารย์หรือผู้น้อยผู้ใหญ่

ข้อ ๕๒ ถาม "แล้วพระพุทธเจ้าทรงตอบว่าอย่างไร ?"

ตอบ ทรงตอบว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย อย่าได้ทักทายพระพุทธเจ้าด้วยคำว่า "อาวุโส โคตม" ดังนี้เลย เพราะว่าเราตถาคตได้บรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ณ โคนต้นโพธิ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม บัดนี้เราเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยสมบูรณ์แล้ว จงเงี่ยโสตรสดับคำของเราแล้วปฏิบัติตามเถิด ไม่ช้านักท่านทั้งหลายก็จักบรรลุคุณพิเศษอันสมบูรณ์เช่นนั้นบ้าง"

ข้อ ๕๓ ถาม "แล้วฤาษีทั้งห้าตนเหล่านั้นเชื่อคำของพระพุทธเจ้าไหม ? และได้ตอบพระองค์ว่าอย่าง ?"

ตอบ หามิได้ ฤาษีเหล่านั้นมิได้เชื่อถือพระพุทธเจ้าเลย ตรงกันข้ามกลับโต้ตอบว่า "ท่านจะบรรลุคุณพิเศษเหล่านั้นได้อย่างไร ในเมื่อท่านได้เลิกละการทรมานตนกลายความเพียรเวียนมาเป็นคนมักมากเสียแล้ว หันเข้าดำเนินชีวิตอันต่ำต้อยด้วยคุณค่าเยี่ยงชาวโลกที่เป็นคฤหัสถ์โดยทั่วไป"

ข้อ ๕๔ ถาม "แล้วพระพุทธเจ้าทรงตอบฤาษีเหล่านั้นว่าอย่างไร ?'

ตอบ ทรงตอบว่า "ท่านทั้งหลายเคยได้ยินได้ฟังตถาคตกล่าวคำ เช่นนี้มาก่อนหรือ ว่าเราได้ปฏิญาณตนเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ฉะนั้น ท่านทั้งหลายจง

เชื่อในสัมมาสัมโพธิญาณที่เราบรรลุแล้วนี้เถิด และพยายามปฏิบัติตามไม่ช้าก็จะได้บรรลุโพธิญาณเช่นนั้น เป็นพระพุทธเจ้าผู้ตื่นอย่างสมบูรณ์”

ข้อ ๕๕ ถาม “ในที่สุด พระพุทธเจ้าทรงสามารถทำให้ฤาษีเหล่านั้นยินยอมเชื่อถือพระองค์ได้หรือไม่ ?”

ตอบ ได้ซิ, ในที่สุดฤาษีเหล่านั้นหวนระลึกถึงความหลังครั้งปฏิบัติธรรมร่วมกันมาว่าพระสมณโคดมผู้นี้เป็นผู้ไม่เคยกล่าวเท็จเลย เมื่อพระพุทธเจ้าทรงย้ำเตือนอีก ๒–๓ ก็จูงใจให้เชื่อมั่นว่า พระองค์ตรัสรู้จริง และยอมเชื่อ พร้อมที่จะฟังพระธรรมเทศนาต่อไป

ข้อ ๕๖ ถาม “พระธรรมเทศนากัณฑ์แรกที่ พระพุทธเจ้าทรง ประทานแก่ฤาษีปัญจวัคคีย์เหล่านั้น มีชื่อเรียกว่าอย่างไร ?”

ตอบ มีชื่อเรียกว่า “ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร” แปลว่า “สูตรคือการหมุนล้อธรรมที่พระอรหันต์ผู้รวบรวมคำสอนของ พระพุทธ เจ้าขนานนามว่า “ธรรมจักกัปป-วัตตนะ” คือการหมุนล้อแห่งธรรมนี้ ได้แก่การประกาศหรือการวางหลักการบริหารด้วยธรรม ซึ่งแตกต่างจากการบริหารด้วยอำนาจหรืออาชญาของฝ่ายบ้านเมือง

ข้อ ๕๗ ถาม “ใจความสำคัญของปฐมเทศนามีอย่างไรบ้าง ?”

ตอบ ใจความสำคัญของปฐมเทศนากัณฑ์นี้ อาจแบ่งออกได้เป็น ๒ ตอน คือตอนแรกทรงชี้ให้เห็นหนทางปฏิบัติอันอยู่ด้านริมสุดโต่ง ๒ ทาง ได้แก่ การคลุกคลีมั่วสุมพัวพันอยู่กับกามสุขทางหนึ่ง และอีกทางหนึ่งคือการทรมานตนเองให้ลำบาก ว่าไม่ใช่ทางที่บรรพชิตผู้สละโลกออกบวชแสวงหาสัจจธรรมควรดำเนินหรือปฏิบัติตามนี้ และพร้อมกันนี้ก็ทรงชี้ให้เห็นทางปฏิบัติสายกลางระหว่างหนทางปฏิบัติที่หย่อนยาน และเคร่งครัดเกินไปนั้น ว่านักพรตควรปฏิบัติตามทางสายกลางนี้ ตอนที่สองทรงแสดงถึงสารัตถะสำคัญที่พระองค์ทรงค้นพบและได้ตรัสรู้ด้วยวิธีปฏิบัติตามทางสายกลางนั้น คือ อริยสัจจ์สี่ อันเป็นหัวใจของพระพุทธศสนา

ข้อ ๕๘ ถาม "เพราะเหตุไร พระพุทธเจ้าจึงทรงชี้ให้เห็นหนทางปฏิบัติอันอยู่ริมสุดโต่งทั้ง ๒ ทางนั้นไว้ด้วย ?"

ตอบ ถ้าพิจารณาจากผลไปหาเหตุ ก็น่าจะสันนิษฐานได้ว่า เพราะหนทางปฏิบัติซ้ายจัดและขวาจัดทั้ง ๒ ด้านนี้ มีพวกนักบวชบางพวกยังนิยมถือเป็นหลักปฏิบัติกันอยู่ เช่น ฤษีห้าตนนี้ก็เชื่อมั่นว่า การจะบรรลุโพธิญาณ สามารถตรัสรู้อริยสัจจธรรมได้นั้นก็ด้วยวิธีทรมานตนเองให้กิเลสเหือดแห้งไปวิธีเดียวเท่านั้น จึงได้ร่วมปฏิบัติการทรมานตนเองด้วยวิธีต่าง ๆ เท่าที่คิดเห็นจะเป็นทางให้ตรัสรู้ได้ และเลิกศรัทธาในความเป็นผู้นำของพระสมณโคดม เมื่อเห็นว่าพระสมณโคดมหลีกออกจากกฎเกณฑ์ของการทรมานตน และการที่ทรงชี้ชัดให้เห็นว่าหนทางปฏิบัติข้อนี้ผิด ก็เท่ากับเป็นการคลี่คลายทิฐิของฤษีปัญจวัคคีย์เหล่านั้น ก่อนที่จะทรงแสดงอริยสัจจ์สี่ในขั้นต่อไป ส่วนหนทางปฏิบัติด้านริมสุดอีกด้านหนึ่งคือ ความพัวพันด้วยกามสุขนั้นก็แสดงให้เห็นว่า นักบวชในครั้งนั้น ที่นิยมกามสุขติดอยู่ในกามสุข ยังมีอยู่มากเหมือนกัน เช่น นักบวชที่ยังมีลูกมีเมียหรือถือลัทธิดับตัณหาราคะด้วยกามสุขเหมือนการดับความหิวกระหายด้วยการดื่มการกินฉะนั้น

ข้อ ๕๙ ถาม "พระพุทธเจ้าทรงชี้แจงว่านักบวชไม่ควรคลุกคลีด้วยกามสุขนั้นด้วยเหตุผลอย่างไรบ้าง ?"

ตอบ ทรงชี้ให้เห็นเหตุที่นักบวชไม่ควรพัวพันในกามสุขด้วยเหตุ ๕ ประการ คือ ๑. กามสุขเป็นสุขชั้นต่ำ ๒. กามสุขเป็นเรื่องของชาวบ้านเขาประพฤติกัน ไม่ใช่เรื่องของนักบวช ผู้สละโลกียวิสัย ๓. กามสุขเป็นของคนส่วนมากแสวงหาและมีกัน ไม่ใช่ของควรแก่นักบวชผู้แสวงหาความพ้นทุกข์ ๔. กามสุขเป็นของไม่ประเสริฐสำหรับนักบวชซึ่งต้องการความปลอดโปร่งใจและความคล่องใจในการปฏิบัติธรรม และ ๕. กามสุขไม่ให้ประโยชน์แก่นักบวช ผู้มุ่งคายเหยื่อล่อของโลกียวิสัย เพื่อหันเข้าหาสัจจธรรม

ข้อ ๖๐ ถาม "เพราะเหตุไร พระพุทธเจ้าจึงทรงตำหนิการทรมานตนเองว่าไม่ควรแก่บรรพชิต ?"

ตอบ เพราะการทรมานตนเองก็มีโทษ ๓ ประการ คือ ๑. ทำตนเองให้เป็นทุกข์ลำบากเปล่า ๆ คล้ายกับว่าร่างกายของตนเป็นศัตรูต่อตนเอง ๒. การกระทำเช่นนี้ใน

สายตาของผู้รู้ทั้งหลายถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ประเสริฐอะไร และ ๓. การกระทำเช่นนี้ ไม่ให้ประโยชน์คุ้มค่าแก่การออกบวช มีแต่ให้โทษมากกว่าให้คุณ และไม่ใช่ทางตรัสรู้

ข้อ ๖๑ ถาม "พระพุทธเจ้าทรงรับพระโกณฑัญญะเป็นสาวกรูปแรกของพระองค์ด้วยวิธีอุปสมบทแบบไหน ?"

ตอบ ทรงด้วยวิธี 'เอหิภิกขุอุปสัมปทา' เพียงตรัสรับรองด้วยคำสั้น ๆ ว่า 'เอหิ ภิกขุ' แปลว่า จงเป็นภิกษุมาเถิด และทรงสรรเสริญการบวชต่อไปว่า "ธรรมเรากล่าวดีแล้ว จงดำเนินชีวิตพรหมจรรย์ เพื่อที่สุดทุกข์โดยสมบูรณ์เถิด" ด้วยวิธีง่าย ๆ แต่มีความหมายลึกซึ้งนี้แหละที่พระพุทธเจ้านำมาใช้รับพระโกณฑัญญะเป็นสาวกรูปแรกของพระองค์

ข้อ ๖๒ ถาม "เหตุไรพระโกณฑัญญะจึงได้สมญาว่า "**อัญญา**" เพิ่มข้างหน้าชื่อเดิมของตนเป็น "อัญญาโกณฑัญญะ"

ตอบ เพราะเมื่อพระโกณฑัญญะได้แสดงการรับรู้ในอริยสัจจะ ที่ พระ พุทธ เจ้าทรงแสดงในปฐมเทศนานั้น พระพุทธเจ้าทรงพอพระทัยและเปล่งพระวาจารับรองว่า "อญฺญาสิ วต โภ โกณฺฑญฺโญ อญฺญาสิ วต โภ โกณฺฑญฺโญ แปลว่า "โกณฑัญญะผู้เจริญ รู้แล้วหนอ, โกณฑัญญะผู้เจริญ รู้แล้วหนอ" ด้วยเหตุนี้แหละจึงได้สมญาพิเศษเป็น "พระอัญญาโกณฑัญญะ" ซึ่งแปลว่าพระโกณฑัญญะผู้รู้สัจจธรรมทั่วถึงแล้ว เท่ากับเป็นพยานคนแรกในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าว่า พระองค์ตรัสรู้จริง และทรงสามารถชี้แจงให้ผู้อื่นตรัสรู้ตามได้ด้วย แม้เพียงเป็นขั้นดวงตาเห็นธรรมหรือพระโสดาบันก็ยังแสดงว่า พระธรรมเทศนากัณฑ์แรกของพระองค์ได้ผลคุ้มค่า

ข้อ ๖๓ ถาม "แล้วฤษีอีก ๔ ตนที่เหลือนั้นได้รับผลดีจากพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้อย่างไรบ้าง ?"

ตอบ ไม่ได้รับอริยผลแต่อย่างใดเลย เพียงแต่ได้เปลี่ยนความเชื่อมั่นแต่เดิมว่าการบรรลุมรรคผลจะมีได้ด้วยการทรมานตนอย่างอุกฤษฎ์ มาเชื่อในทางที่ถูกว่าการบรรลุมรรคผลจะมีได้ด้วยทางปฏิบัติสายกลาง และได้ขออุปสมบทจากพระพุทธเจ้า

ข้อ ๖๔ ถาม "พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนากัณฑ์แรก หรือที่เรียกว่า "ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร" เมื่อไร ?"

ตอบ เมื่อวันเพ็ญ เดือนอาสาฬหะเทียบเท่ากับเดือนแปดกลางเดือนของไทยหลังจากการตรัสรู้แล้วเพียง ๕๙ วัน ซึ่งคิดเวลาได้ดังนี้ พระองค์ตรัสรู้เมื่อวันเพ็ญเดือนวิสาขะเดือนหกเพ็ญตามวิธีนับของไทย ทรงใช้เวลาหลังจากตรัสรู้นั้นเพื่อเสวยวิมุตติสุขและพิจารณาความลึกซึ้งของสัจจธรรมอยู่ในบริเวณที่บรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณนั้นเป็นเวลา ๔๙ วัน ทรงเดินทางจากตำบลอุรุเวลาเสนานิคมมายังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน อันเป็นที่พักของฤษีปัญจวัคคีย์เป็นเวลา ๙ วัน และในวันรุ่งขึ้น ซึ่งนับได้เป็นวันที่ ๕๙ หลังจากวันตรัสรู้ ก็ได้ทรงแสดงปฐมเทศนาแก่ฤษีปัญจวัคคีเหล่านั้น

ข้อ ๖๕ ถาม "วันอาสาฬหบูชา ที่คณะสงฆ์ในประเทศไทยได้กำหนดขึ้นเป็นวันสำคัญวันหนึ่งในพระพุทธศาสนาได้ถือเอาวันแสดงปฐมเทศนานี้ใช่ไหม ?"

ตอบ ถูกแล้ว คณะสงฆ์ในประเทศไทยได้พิจารณาเห็นความสำคัญของวันนี้ว่าเป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงประทานพระธรรมเทศนากัณฑ์แรกของพระองค์และเป็นวันที่มีพระสังฆรัตนะบังเกิดขึ้นในโลก ครบ ๓ รัตนะ คือ พระพุทธรัตนะ พระธรรมรัตนะ และพระสังฆรัตนะ สมควรกำหนดให้เป็นวันสำคัญในพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นอีกวันหนึ่ง และเป็นวันที่มีความสำคัญเช่นเดียวกับมาฆบูชาและวันสาขบูชา ที่ได้กำหนดไว้แล้ว

ข้อ ๖๖ ถาม "หลังจากพระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาและมีสาวก ๕ รูปแล้ว ได้ทรงปฏิบัติอย่างไรต่อไปอีก ?"

ตอบ ในระยะนี้เป็นตอนแรกของการเข้าพรรษาคือหน้าฝน พระพุทธเจ้าและพระสาวกอีก ๕ รูป ได้พักอยู่ในบริเวณป่าอิสิปตนมฤคทายวันนั่นเอง เป็นการรอคอยเวลาอันสมควรที่จะแสดงพระธรรมเทศนากัณฑ์ต่อไป เพื่อฟอกและอบรมอัธยาศัยของสาวกทั้ง ๕ รูปนั้น

ข้อ ๖๗ ถาม "พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนากัณฑ์ต่อไปเมื่อไร และพระธรรมเทศนากัณฑ์นั้นมีชื่อเรียกว่าอย่างไร ?"

ตอบ ทรงแสดงหลังจากวันที่แสดงปฐมเทศนาแล้วได้ห้าวัน ได้แก่วันแรม ๕ ค่ำ เดือนสาวนะ ซึ่งนับอย่างไทยก็เป็นวันแรมห้าค่ำ เดือน ๘ แต่ในสมัยพุทธกาลนั้นนิยมนับวันแรมค่ำหนึ่งเป็นต้นเดือน วันเพ็ญหรือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เป็นวันสิ้นเดือน พระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงเป็นกัณฑ์ที่สองนี้ พระธรรมสังคาหกาจารย์ได้กำหนดชื่อให้ว่า "อนัตตลักขณสูตร" เป็นผลให้ภิกษุสาวกของพระองค์ทั้งห้ารูปนั้นได้บรรลุอรหัตตผลเป็นพระอรหันต์ผู้สิ้นกิเลสเช่นเดียวกับองค์พระพุทธเจ้า ในวันนี้เป็นวันที่มีพระอรหันต์ ๖ องค์ในโลก

ข้อ ๖๘ ถาม "เพราะเหตุไร พระพุทธเจ้าจึงทรงเลือกแสดง '**อนัตตลักขณสูตร**' แก่พระปัญจวัคคีย์เหล่านั้น ?"

ตอบ หากพิจารณาจากผลไปหาเหตุ ก็น่าสันนิษฐานได้ว่า ลัทธิอาตมันหรืออัตตาได้มีแพร่สะพัดอยู่ก่อนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ และในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ทำให้พระองค์ทรงทราบว่าลัทธินี้ผิดพลาดจากสัจจธรรม และพระปัญจวัคคีย์ก็เป็นผู้เชื่อในลัทธินี้มาก่อนอย่างแน่นแฟ้น จึงทรงแสดงให้เห็นว่าสัจจธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบด้วยการตรัสรู้นั้นมีลักษณะเป็นอนัตตา คือ ตรงกันข้ามจากลัทธิอัตตานั้น เพื่อเป็นการชี้ทางที่ถูกให้และเป็นการฟอกอัธยาศัยของปัญจวัคคีย์ภิกษุเหล่านั้นโดยตรง

ข้อ ๖๙ ถาม "ลัทธิอาตมันหรืออัตตนีสอนว่าอย่างไร ?"

ตอบ สอนว่า อาตมันเป็นสิ่งสำคัญของชีวิต ที่มีขนาดเล็กมากเห็นด้วยตาเปล่าไม่ได้ชนิดหนึ่ง มีรูปร่างคล้ายมนุษย์อาศัยอยู่แห่งหนึ่งในหทัย จะออกจากร่างกายขณะคนนอนหลับ และจะกลับเข้าสู่ร่างกายเมื่อตื่นขึ้น เมื่อเข้าสู่ร่างกายแล้ว ชีวิตและวิญญาณก็ปรากฏขึ้น เมื่อคนตาย จะออกจากร่างกายและไปดำเนินชีวิตต่อไปใหม่ไม่มีที่สิ้นสุด ผู้ประสงค์จะทราบเรื่องนี้โดยพิสดาร จะหาความรู้เรื่องนี้ได้จากหนังสือเรื่อง ทฤษฎีว่าด้วยวิญญาณ ของศาสตราจารย์ไรทส์ เดวิทส์ ซึ่งตีพิมพ์ลงในวารสารของราชสมาคมอินเดีย ค.ศ. ๑๘๙๘

ข้อ ๗๐ ถาม "พระธรรมเทศนากัณฑ์ที่สองนี้ให้ผลดีอย่างไรบ้าง ?"

ตอบ ให้ผลดีคือ พระปัญจวัคคีย์ได้บรรลุอรหัตตผลเป็นพระอรหันต์ทั้ง ๔ รูป

ข้อ ๗๑ ถาม "หลังจากพระพุทธเจ้าทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรเป็นพระธรรมเทศนากัณฑ์ที่สอง แก่พระปัญจวัคคีย์แล้ว ได้ทรงปฏิบัติอย่างไรต่อไปอีก ?"

ตอบ ในวันรุ่งขึ้น ซึ่งเป็นวันแรม ๖ ค่ำ เดือนสาวนะ ซึ่งนับอย่างไทยในปัจจุบันก็เป็นวันแรม ๖ ค่ำเดือน ๙ พระองค์เสด็จมุ่งสู่กรุงราชคฤห์ นครหลวงของแคว้นมคธ เพื่อทรงเปลื้องปฏิญญาที่พระองค์ได้เคยให้ไว้แก่พระเจ้าพิมพิสาร ราชาแห่งแคว้นมคธว่า ถ้าพระองค์ตรัสรู้แล้วจะเสด็จมาโปรด

ข้อ ๗๒ ถาม "ในระหว่างทางพระองค์ทรงพบใครบ้าง ? และผู้นั้นได้รับผลอะไรในการพบพระองค์ ?"

ตอบ ในคืนวันแรม ๖ ค่ำ เดือนสาวนะนั้นเอง ยสกุลบุตร ผู้หลบหนีความขัดข้องวุ่นวายออกจากบ้านมาพบพระพุทธเจ้าขณะนั่งบำเพ็ญสมาธิอยู่ตามลำพัง พระองค์ทรงโปรดยสกุลบุตร ให้เห็นว่าการ บวชเป็นอุบาย ช่วยให้พ้นจากความ ขัดข้อง ความวุ่นวายของชีวิตอย่างชาวบ้านได้เป็นอย่างดี แล้วทรงแสดงอนุปุพพิกถาซึ่งสรุปยอดด้วยอริยสัจจสี่เป็นกัณฑ์ที่สามแก่ยสกุลบุตร ทำให้ยสกุลบุตรเกิดความเลื่อมใสตรองตามจนได้บรรลุมรรคผลแล้วขอบวชจากพระพุทธเจ้า ซึ่งก็ทรงประทานให้ได้เป็นสาวกรูปที่ ๖

ข้อ ๗๓ ถาม "ยสกุลบุตรได้รับการอุปสมบทจากพระพุทธเจ้าด้วยวิธีเช่นไร?"

ตอบ ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ดังเช่นที่พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นต้นได้รับมามาก่อน

ข้อ ๗๔ ถาม "พระพุทธเจ้าทรงโปรดใครต่อจากพระยสะ และได้รับผลดีอย่างไร ?"

ตอบ ทรงโปรดบิดาของพระยสะ ซึ่งออกตามหาลูกชายของตนในเช้าวันรุ่งขึ้นได้พบพระพุทธเจ้า และฟังธรรมที่พระองค์แสดงแล้วก็เกิดความเลื่อมใสปฏิญญาณตนเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นคนแรก แล้วนิมนต์พระพุทธเจ้ากับพระยสะ ไปฉันภัตตาหารที่บ้านของตน ซึ่งก็เป็นเหตุให้ได้ผลดีอีก คือมารดาและภริยาเก่าของพระยสะได้เกิดศรัทธาเลื่อมใสปฏิญญาณตนเป็นอุบาสิกา ๒ คนแรกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง

ข้อ ๗๕ ถาม "ต่อจากนี้มีเหตุการณ์สำคัญอะไรบ้างที่เกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้า?"

ตอบ ตอนนี้มี เหตุการณ์ สำคัญที่ควรนำมา เล่าสู่กันฟังก็คือ สหายสนิทของพระยสะ ๔ คน และสหายในชนบทของพระยสะ ๕๐ คนรวมเป็น ๕๔ คน ทราบข่าวการบวชของพระยสะ เกิดความศรัทธาเลื่อมใส จึงเดินทางมาเฝ้าพระพุทธเจ้าขออุปสมบทจากพระองค์ ภายหลังจากได้ปฏิบัติธรรมแล้วก็บรรลุหักตผลเป็นพระอรหันต์ภายในพรรษานั้นเอง เป็นอันว่าในพรรษาแรกแห่งการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า เพียง ๓ เดือนก็บังเกิดพระอรหันต์ขึ้นถึง ๖๐ องค์ ซึ่งได้รับการอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาจากพระพุทธเจ้าเอง คือ พระปัญจวัคคีย์ ๕ รูป พระยสะและสหายของพระยสะรวม ๕๕ รูป ทรงได้อุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัย ๑ คน คือ บิดาของพระยสะ และทรงได้อุบาสิกาผู้ถึงพระรัตนตรัย ๒ คน คือมารดาและภริยาของพระยสะ

ข้อ ๗๖ ถาม "ในพรรษานั้น พระพุทธเจ้าและพระสาวก ๖๐ รูปนั้นจำพรรษาที่ไหน ?"

ตอบ ในระยะต้นพุทธกาลนี้ ยังไม่มีบทวินัยบัญญัติเรื่องการจำพรรษาไว้ แต่โดยจารีตนิยมที่พระพุทธเจ้าทรงถือเป็นหลักปฏิบัตินั้นมีการจำพรรษา ซึ่งในวินัยปิฎกและและอัฏฐกถาชาดกกล่าวไว้ต้องกันว่า ได้จำพรรษาที่อิสิปตนมฤคทายวันเมืองพาราณสี อยู่ไม่ห่างจากกรุงราชคฤห์เท่าไรนัก

ข้อ ๗๗ ถาม "เมื่อออกพรรษาแล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จไปไหนต่อไป ?"

ตอบ ในวินัยปิฎกและอัฏฐกถาชาดกกล่าวไว้ว่า เมื่อจำพรรษาที่เมืองพาราณสีออกพรรษาแล้วทรงประชุมพระอรหันต์ ๖๐ รูป ชี้แจงเหตุผลที่ต้องประกาศศาสนาเพื่อประโยชน์สุขแก่คนเหล่าอื่น แล้วทรงส่งสาวกนั้น ๆ ไปประกาศศาสนาในทิศต่าง ๆ ถิ่นต่าง ๆ โดยแยกกันไปทิศละรูปไม่ซ้ำกัน ทั้งนี้เพราะพระสาวกยังมีจำนวนน้อย และผู้ที่คอยรับคำสอนมีอยู่มาก

ข้อ ๗๘ ถาม "พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระสาวก ๖๐ รูปในคราวส่งไปประกวดศาสนาครั้งนี้ว่าอย่างไรบ้าง ?"

ตอบ ในวินัยปิฎกได้จารึกพระดำรัสตอนนี้ไว้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราได้พ้นจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้ท่านทั้งหลายก็เหมือนกัน ท่านทั้งหลายจงเที่ยวไปในชนบทเพื่อประโยชน์และความสุขเป็นอันมาก แต่อย่าไปรวมกัน ๒ รูปโดยทางเดียวกัน จงแสดงธรรมอันมีคุณในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ จงประกาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง สัตว์ทั้งหลายที่มีกิเลสปัญญาคุจธุลีในจักษุน้อยเป็นปกติมีอยู่ เพราะโทษที่ไม่ได้ฟังธรรม ย่อมเสื่อมจากคุณที่จะพึงได้พึงถึง ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมีอยู่ แม้เราก็จะไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม

ข้อ ๗๙ ถาม "เมื่อพระพุทธเจ้าทรงส่งพระอรหันตสาวกรุ่นแรก ๖๐ รูปไปประกาศศาสนาแล้ว พระองค์ทรงปฏิบัติอย่างไรต่อไป ?"

ตอบ พระองค์เองทรงแยกจากพระสาวกเหล่านั้นเสด็จดำเนินตามลำพังกลับไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมอีกครั้งหนึ่งเพื่อทรงแสดงธรรมโปรดชฎิล ๓ คนพี่น้อง

ข้อ ๘๐ ถาม "นอกจากทรงส่งสาวก ๖๐ รูปไปประกาศศาสนาแล้ว ทรงทำอย่างไรอีกบ้าง ?"

ตอบ ทรงอนุญาตสาวกเหล่านั้นให้อุปสมบทกุลบุตรด้วยวิธี 'ติสรณคมนุปสัมปทา' ด้วยพระดำรัสว่า "เราอนุญาตบัดนี้ท่านทั้งหลายจงให้กุลบุตรอุปสมบทในทิศนั้น ๆ ในชนบทนั้น ๆ เองเถิด กุลบุตรนั้น อันท่านทั้งหลายพึงให้อุปสมบทอย่างนี้ : พึงให้ปลงผมและหนวดเสียก่อนแล้วให้นุ่งผ้าที่ย้อมด้วยน้ำฝาด แล้วให้นั่งกระโหย่งประณมมือไหว้เท้าภิกษุทั้งหลาย แล้วสอนให้ว่าตามไปว่า ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ ฯลฯ ดังนี้" และนับตั้งแต่นั้นมา วิธีอุปสมบทก็มี ๒ วิธี คือ เอหิภิกขุอุปสัมปทาคือวิธีอุปสมบทที่พระพุทธเจ้าทรงเอง ๑ และ ติสรณคมนุปสัมปทาคือวิธีอุปสมบทที่ทรงอนุญาตแก่พระสาวก ๑

ข้อ ๘๑ ถาม "ในระหว่างที่พระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินจากเมืองพาราณสีไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมนั้น ทรงพบใครบ้าง ? ที่ไหน ? และทรงปฏิบัติต่อบุคคลนั้นอย่างไร ?"

ตอบ ทรงพบกุลบุตรลูกชายเศรษฐี ๓๐ คน ซึ่งรวมเป็นพวกเดียวกัน เรียกชื่อว่า "ภัททวัคคีย์" แปลว่า "พวกเจริญ" หรือแปลได้อีกอย่างหนึ่งว่า "พวกที่มีมาณพชื่อภัททะเป็นหัวหน้า" ในบริเวณกัปปาสิกวนสัณฑ์ หรือ ไร่ฝ้าย พระดำรัสอันคมคายด้วยเหตุผลที่ทรงชี้ให้เลือกระหว่างการแสวงหาผู้หญิงกับการแสวงหาตนเอง ทำให้กุลบุตรเหล่านั้นเกิดความเลื่อมใสนั่งลงฟังธรรมจนได้ดวงตาเห็นธรรมและทูลขออุปสมบทพระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทให้แล้วก็ส่งไปประกาศศาสนาเช่นเดียวกับพระอรหันต์ ๖๐ รูปดังกล่าวแล้วนั้น

ข้อ ๘๒ ถาม "เหตุการสำคัญตอนนี้บังเกิดขึ้นเมื่อไร ?"

ตอบ ในบาลีและอัฏฐกถามิได้กล่าวไว้ชัด แต่สันนิษฐานว่าคงตกอยู่ในราวเดือนมิคสิรมาส หรือเดือนอ้าย ตามแบบการนับของคนไทย นับเป็นเวลาได้ ๗ เดือนหลังจากตรัสรู้แล้ว

ข้อ ๘๓ ถาม "หลังจากนี้พระองค์ทรงปฏิบัติอย่างไรต่อไปอีก ?"

ตอบ พระองค์ทรงมุ่งตรงไปยังตำบลอุรุเวลาซึ่งเป็นที่พำนักของชฎิล ๓ คนพี่น้อง ผู้ตั้งสำนักบำเพ็ญพรตบูชาไฟอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ไม่ห่างไกลจากบริเวณต้นโพธิ์ที่ตรัสรู้เท่าไรนัก เพื่อจะทรงแสดงธรรมโปรดชฎิลสามคนพี่น้องพร้อมด้วยบริวาร

ข้อ ๘๔ ถาม "ชฎิลสามคนพี่น้องนั้นมีชื่ออย่างไรบ้าง ? มีสำนักอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัชราตอนไหน ? และมีบริวารคนละเท่าไร ?"

ตอบ ชฎิลคนพี่ใหญ่ชื่อ อุรุเวลากัสสัปปะ มีสำนักอยู่ตอนต้นแม่น้ำเนรัญชรา มีบริวาร ๕๐๐ คน

ชฎิลน้องรองลงมาชื่อ นทีกัสสัปปะ มีสำนักอยู่ตอนกลางแม่น้ำเนรัญชรา มีบริวาร ๓๐๐ คน

และชฎิลน้องคนเล็กชื่อ คยากัสสัปปะ มีสำนักอยู่ตอนใต้สุดของแม่น้ำเนรัญชรา มีบริวาร ๒๐๐ คน

ข้อ ๘๕ ถาม "ชฎิลเหล่านี้เป็นนักบวชประเภทไหน ?"

ตอบ ชฎิลคือนักบวชประเภทผู้มุ่นผมเกล้าเป็นชฎา หรือไว้ผมเป็นชฎาแต่เดิม เป็นพวกที่ถือลัทธิบูชาไฟ ภายหลังพุทธกาลที่นับถือพระศิวะก็มี

ข้อ ๘๖ ถาม "เพราะเหตุไร พระพุทธเจ้าจึงทรงเลือกโปรดชฎิลสามคนพี่น้องเหล่านี้พร้อมทั้งบริวาร ?"

ตอบ ในวินัยปิฎกกล่าวว่า ชฎิลผู้นับถือลัทธิบูชาไฟเป็นพวกกรรมวาที มีแนวความคิดเห็นสอดคล้องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งชวนให้สันนิษฐานได้ทางหนึ่งว่า การที่ทรงเลือกโปรดชฎิลเหล่านี้ก็เพราะทรงเห็นว่าพอจะเทศนาให้เข้าใจธรรมชั้นสูงได้ไม่ยากนัก และอีกประการหนึ่งถ้าชฎิลเหล่านี้ได้บรรลุมรรคผล ก็จะเป็นกำลังช่วยประกาศศาสนาได้ทั้งในด้านปริมาณและด้านคุณภาพ คือในด้านปริมาณก็มีจำนวนถึง ๑๐๐๓ คนและในด้านคุณภาพก็คือชฎิลเหล่านี้เป็นที่เคารพนับถือของชาวมคธส่วนมาก ซึ่งเป็นการช่วยให้ชาวมคธเหล่านั้นหันมาเลื่อมใสพุทธศาสนาได้โดยง่าย

ข้อ ๘๗ ถาม "ชฎิลสามคนพี่น้องเหล่านี้ ยอมรับและเชื่อถือ พระพุทธเจ้าโดยง่ายหรือไม่ ?"

ตอบ หามิได้, กว่าพระพุทธเจ้าจะสามารถทรงทำให้ชฎิลเหล่านี้บังเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระองค์ขึ้นมาได้ ก็ต้องทรงใช้เวลาและอุบาย เช่น การแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ทำลายทิฏฐิมานะของอุรุเวลกัสสปะพี่ชายคนใหญ่ของชฎิลเหล่านั้น ทำให้อ่อนน้อมยอมตนเป็นสาวกของพระองค์ และเป็นเหตุให้สาวกของอุรุเวลกัสสปะ คยากัสสปะพร้อมทั้งบริวาร ยอมตนเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าโดยลำดับ

ข้อ ๘๘ ถาม "เมื่อชฎิลสามคนพี่น้องรวมทั้งบริวารยอมตนเป็นสาวกแล้ว พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติอย่างไรต่อไปอีก ?"

ตอบ ทรงคอยเวลาให้บารมีของภิกษุผู้บวชใหม่เหล่านั้นแก่กล้าพอสมควร แล้วพาภิกษุเหล่านั้นไปยังตำบลคยาสีสะใกล้แม่น้ำคยา ซึ่งคงอยู่ไม่ห่างไกลจากที่บำเพ็ญพรตของคยากัสสปะมากนัก

ข้อ ๘๙ ถาม "ณ ที่นี้มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้น ? และมีผลเป็นอย่างไร?"

ตอบ พระพุทธเจ้าทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร แก่ภิกษุสงฆ์ผู้เคยเป็นชฎิลมาก่อนจำนวน ๑๐๐๓ รูป ณ ที่นี้ และมีผลคือ ภิกษุจำนวน ๑๐๐๓ รูปเหล่านั้นได้บรรลุอรหัตตผลเป็นพระอรหันต์ผู้สิ้นกิเลสทุกรูป

ข้อ ๔๐ ถาม "เพราะเหตุไร พระพุทธเจ้าทรงเลือกแสดงอาทิตตปริยายสูตรโปรดภิกษุสงฆ์ซึ่งเคยเป็นชฎิลมาก่อนเหล่านั้น ?"

ตอบ ถ้าพิจารณาจากผลไปหาเหตุ ก็น่าจะสันนิษฐานได้ว่า เพื่อให้เหมาะแก่การคลี่คลายความเชื่อถือดั้งเดิมของภิกษุผู้เคยเป็นชฎิลเหล่านี้ ซึ่งนับถือไฟมาก่อนว่าสามารถชำระล้างบาปได้ แม้จะเป็นความผิดที่ไม่ร้ายแรงและไม่เป็นอันตรายแก่ใครมากนัก แต่ก็ไม่ใช่ทางตรัสรู้ ทำให้เปลืองเวลาเปล่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตรย่อมช่วยให้ภิกษุผู้เคยเป็นชฎิลมาก่อนเหล่านี้ สามารถเทียบเคียงและ เข้าใจถึงไฟอันร้ายแรงที่มีอยู่ในตน คือ ราคะ โทสะ โมหะ ได้ง่ายขึ้น นับว่าเป็นอุบายอันฉลาดในการแสดงพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ซึ่งเราท่านอาจพิจารณาเห็นตามได้ประการหนึ่ง

ข้อ ๔๑ ถาม "พระอุรุเวลกัสสัปปะ เมื่อบรรลุอรหัตตผลนั้นมีอายุได้เท่าไร ? และในปัจจุบันมีหลักฐานอะไรบ้างที่แสดงถึงเหตุการณ์สำคัญตอนนี้ ?"

ตอบ หลักฐานจากทิเบต ซึ่ง นายรอคฮิลล์ได้มากล่าวว่าพระอุรุเวลกัสสัปปะในตอนนั้นมีอายุได้ ๑๒๐ ปี สมณะจีน ชื่อเหียนจัง หรือ ฮ่วนจาง ได้บันทึกไว้ในการเดินทางไปเยือนอินเดียของท่านว่า ท่านได้พบสถูปที่ก่อสร้างขึ้น ในที่ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงโปรดพระอุรุเวลากัสสัปปะ และที่สัญจิในประเทศอินเดียตอนใต้ ก็มีภาพสลักแสดงเหตุการณ์ครั้งนี้รวมอยู่ด้วย

ข้อ ๔๒ ถาม "ที่ตำบลอุรุเวลาสมัยนั้น มีหมู่บ้านอยู่กี่หมู่บ้าน? ชื่ออะไรบ้าง?"

ตอบ มีในปกรณ์มหาวัสตุ ฝ่ายมหายาน กล่าวว่า มี ๔ หมู่บ้าน ชื่อ พระสกันทกะ, พลากัลปะ, อุชชังคละ และชังคละ

ข้อ ๔๓ ถาม "หลังจาก พระพุทธ เจ้าทรง โปรด ชฎิลสามคน พี่น้อง พร้อมทั้งบริวารประมาณ ๑๐๐๐ คน ให้บรรลุอรหัตตผลด้วยพระธรรมเทศนาอาทิตตปริยายสูตรแล้ว ทรงปฏิบัติอย่างไรต่อไปอีก ?"

ตอบ เมื่อประทับ ณ ตำบลคยาสีสะตามสมควรแล้ว ก็ทรงนำหมู่ภิกษุสาวกที่เคยเป็นชฎิลเหล่านั้นเสด็จจาริกไปโดยลำดับ จนถึงกรุงราชคฤห์ ราชธานีของแคว้นมคธ ประทับ ณ ลัฏฐิวนอุทยาน ซึ่งแปลกันว่า "สวนตาลหนุ่ม" ชานกรุงราชคฤห์

ข้อ ๙๔ ถาม "ตอนนี้มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง ?"

ตอบ พระเจ้าพิมพิสาร ทรงสดับข่าวว่า พระพุทธเจ้าเสด็จประทับที่ลัฏฐิวันชานกรุงราชคฤห์ จึงเสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยราชบริพารประมาณ ๑๒ นหุตหรือ ๑๒ หมื่นไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ทรงนมัสการแล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ส่วนพวกราชบริพารของพระองค์มีอาการกาย วาจาต่าง ๆ กัน บางพวกถวายบังคม บางพวกเป็นแต่กล่าววาจาทักทายปราศรัย บางพวกเพียงแต่ประนมมือไหว้ บางพวกประกาศชื่อและโคตรของตน บางพวกนิ่งเฉยอยู่

ข้อ ๙๕ ถาม "อาการกายวาจาของราชบริพารพระเจ้าพิมพิสารที่แสดงออกมาอย่างนี้ หมายความว่าอย่างไร ?"

ตอบ หมายความว่าราชบริพารเหล่านั้น ส่วนมากยังไม่ตกลงปลงใจเลื่อมใสและยกย่องพระพุทธเจ้า เป็นศาสดาของพวกตน อาจเป็นเพราะเคยนับถือลัทธิศาสนาอื่นมาก่อนอย่างหนึ่ง และเห็นว่าพระพุทธเจ้ายังอยู่ในวัยหนุ่ม อายุยังน้อยเมื่อเทียบกับเจ้าลัทธิอื่น ๆ ในสมัยเดียวกัน พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นอาการของราชบริพารเหล่านั้นก็ทรงพระดำริว่าชนเหล่านั้นยังกระด้าง ไม่อ่อนน้อมยอมเคารพนับถือพระองค์ถึงขั้นควรรับพระธรรมเทศนา....

ข้อ ๙๖ ถาม "แล้วพระพุทธเจ้าทรงใช้กุศโลบายอย่างไรในการคลี่คลายทิฐิมานะของราชบริพารพระเจ้าพิมพิสารจนทรงสามารถชนะใจของชนเหล่านั้นได้ ?"

ตอบ ทรงปฏิบัติดังนี้ คือ ได้ตรัสถามพระอุรุเวลกัสสัปปะ ผู้เป็นที่เคารพนับถือชนเหล่านั้น ถึงสาเหตุที่ทำให้เลิกละการบูชาไฟ พระอุรุเวลกัสสัปกราบทูลประกาศถึงความไม่มีแก่นสารแห่งลัทธิดั้งเดิมของตน และประกาศตนเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าในท่ามกลางที่ชุมนุมชนนั้นอีกครั้งหนึ่ง ทำให้ประชาชนเหล่านั้นได้คิด หมดความเคลือบแคลงสงสัย และตั้งใจคอยสดับพระธรรมเทศนาต่อไป....

ข้อ ๙๗ ถาม "ต่อจากนี้ พระพุทธเจ้าทรงประทานพระธรรมเทศนาชื่ออะไรแก่พระเจ้าพิมพิสารและราชบริพาร ?"

ตอบ ทรงแสดงอนุปุพพิกถา และอริยสัจจ์สี่เช่นเดียวกับที่ทรงแสดงแก่พระยสะและพระภัททวัคคีย์ ๓๐ รูป

ข้อ ๙๘ ถาม "ผลที่ได้รับจากพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้มีอย่างไรบ้าง ?"

ตอบ ได้รับผล คือ พระพิมพิสารได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบัน ส่วนราชบริพารของพระองค์ ๑๑ ส่วนใน ๑๒ ส่วนได้ ดวงตา เห็นธรรม อีกส่วน หนึ่ง ตั้งอยู่ไตรสรณาคมน์"

ข้อ ๙๙ ถาม "ผลดีที่พระเจ้าพิมพิสารได้รับในครั้งนี้มีอะไรบ้าง ?"

ตอบ มี ๒ ประการ คือ

๑. พระองค์เองได้ดวงตาเห็นธรรม . เป็นพระโสดาบัน

๒. พระราชประสงค์ของพระองค์ที่ได้ตั้งไว้เมื่อยังเป็นราชกุมาร ได้สำเร็จบริบูรณ์ครบทั้ง ๕ ประการ คือ:

๑) ขอให้ได้รับอภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดินมคธ ก็สมพระประสงค์

๒) ขอให้พระอรหันต์ ผู้รู้เองเห็นเองโดยชอบมายังแคว้นมคธ ก็สมประสงค์

๓) ขอให้ได้นั่งใกล้พระอรหันต์นั้น ก็สมพระประสงค์

๔) ขอให้พระอรหันต์นั้นแสดงธรรมแก่พระองค์ ก็สมพระประสงค์

๕) ขอให้รู้ทั่วถึงธรรมของพระอรหันต์นั้นก็สมพระประสงค์

ข้อ ๑๐๐ ถาม "ต่อจากนี้ พระเจ้าพิมพิสาร ทรงปฏิบัติอย่างไร?"

ตอบ ทรงสรรเสริญพระธรรมเทศนา แสดงตนเป็นอุบาสก แล้วทูลเสด็จพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระสาวก เพื่อฉันภัตตาหารที่พระราชนิเวศน์ในวันรุ่งขึ้น....

ข้อ ๑๐๑ ถาม "ในวันรุ่งขึ้น เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปรับภัตตาหาร พร้อมด้วยหมู่สาวกในพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าพิมพิสารนั้น มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง ?"

ตอบ หลังจากพระเจ้าพิมพิสารทรงอังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน แล้วก็ทรงถวายพระราชอุทยานเวฬุวันเป็น อาราม ที่ประทับของ พระพุทธเจ้า และหมู่สาวกของพระองค์ ซึ่งนับว่าเป็นการถวายอารามที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยนั้น

ข้อ ๑๐๒ ถาม "เพราะเหตุไร พระเจ้าพิมพิสารจึงทรงดำริเห็นว่าพระราชอุทยานเวฬุวัน ป่าไม้ไผ่ เหมาะสมที่จะถวายเป็นอารามที่ประทับของพระพุทธเจ้าและสาวกของพระองค์ ?"

ตอบ ทรงดำริเห็นว่า พระราชอุทยานเวฬุวันแห่งนี้ประกอบด้วยองคคุณอันควรแก่สถานที่จะเป็นอารามครบ ๕ ประการ คือ ๑. เป็นที่ไม่ไกลไม่ใกล้นักแต่บ้าน ๒. บริบูรณ์ด้วยทางที่ไปและทางที่มา ควรที่ผู้มีธุระจะพึงไปถึงได้สะดวก ๓. กลางวันไม่เกลื่อนกล่นด้วยหมู่มนุษย์ กลางคืนก็เงียบเสียงอื้ออึงกึกก้อง ปราศจากลมแต่ผู้ที่เดินเข้าออก ๔. สมควรเป็นประกอบกิจของผู้ต้องการที่สงบสงัด และ ๕. ควรเป็นที่หลีกเร้นตามวิสัยของสมณะผู้รักสงบ เช่นพระพุทธเจ้า"

ข้อ ๑๐๓ ถาม "พระราชอุทยานเวฬุวันเป็นที่ดิน ไม่อาจยกประเคนถวายได้ พระเจ้าพิมพิสารทรงปฏิบัติในการถวายพระราชอุทยานเป็นพระอารามครั้งนี้ด้วยวิธีอย่างไร ?"

ตอบ ทรงจับพระเต้าทองเต็มด้วยน้ำ หลั่งลง เป็นสัญญลักษณ์แห่งการถวายพระราชอุทยานนั้นแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข

ข้อ ๑๐๔ ถาม "หมายความว่า ในอินเดียสมัยพุทธกาล มีจารีตประเพณีโบราณเกี่ยวกับการถวายของว่า ถ้าของถวายเป็นของที่ยกไม่ได้ ก็ใช้น้ำทักษิโณทกหลั่งเป็นเครื่องหมายของการให้ใช่ไหม ?"

ตอบ ถูกแล้ว ไม่ใช่แต่เพียงเนื้อที่แผ่นดินเท่านั้น แม้การถวายของอื่น ๆ เช่น ให้ช้างเป็นทานในเรื่องเวสสันดรชาดก ท่านก็หลั่งน้ำทักษิโณทกเป็นเครื่องหมายว่าได้มอบให้สิ่งนั้นแล้ว และจะไม่ทวงคืน เหมือนน้ำซึมลงแผ่นดินแล้ว ไม่คืนมาอีกฉะนั้น

ข้อ ๑๐๕ ถาม "หลังจากพระเจ้าพิมพิสารถวายราชอุทยานเวฬุวันแล้ว มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นอีกบ้าง ?"

ตอบ ในอัฏฐกถาหลายแห่งเล่าความต้องกันว่า ในคืนนั้นเอง พระญาติของพระเจ้าพิมพิสารที่ตายไป ได้รับทุกข์อยู่ในเปตวิสัย ได้มาปรากฏกายให้เห็นในรูปร่างที่น่ากลัว น่าสงสาร เพื่อขอส่วนบุญกะพระเจ้าพิมพิสาร ในวันรุ่งขึ้น พระเจ้าพิมพิสารจึงได้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เวฬุวันอีก ทูลเล่าเรื่องนี้แด่พระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงแนะนำให้ทำบุญ และอุทิศส่วนกุศลให้เปรตเหล่านั้น แล้วทรงแสดงติโรกุฑฑกัณฑ-สูตรแก่พระเจ้าพิมพิสาร อันเป็นแนวความคิดของพระพุทธศาสนาในเรื่องการทำบุญอุทิศ

ส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายอันผู้ที่ระลึกถึงอุปการะที่เคยได้รับจากผู้ที่ตายแล้ว หรือว่าเป็นญาติเป็นมิตรสหายของกันควรบำเพ็ญกุศลชนิดนี้ตามโอกาสอันควร เพราะเป็นการทำบุญที่ได้รับผลบุญมากอย่างหนึ่ง คือได้ผลดีถึง ๓ ประการในคราวเดียวกัน คือ ๑. เป็นการแสดงญาติธรรมให้ปรากฏ ๒. เป็นการยกย่องให้เกียรติแก่ผู้ที่ตายจากไป เป็นการเพิ่มพูนกำลังให้แก่ภิกษุสงฆ์ผู้ประพฤติพรหมจรรย์หลังจากทรงแสดงพระสูตรนี้แล้ว พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยหมู่สาวกเหล่านั้น ยังคงพักแรมที่เวฬุวันต่อไปอีกเป็นเวลาประมาณ ๒ เดือน คือ ตั้งแต่ต้นเดือนมาฆมาสหรือเดือนสามถึงปลายเดือนผัคคุณมาส คือสิ้นเดือนสี่ เพื่อประกาศพระศาสนา ณ ที่นี้

ข้อ ๑๐๖ ถาม "ในระยะ ๒ เดือนแรกที่พระพุทธเจ้าประทับ ณ เวฬุวันพร้อมด้วยหมู่สาวกของพระองค์ที่เคยเป็นชฎิลมาก่อนนั้น มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง?"

ตอบ มีเหตุการณ์สำคัญที่พระธรรมสังคาหกาจารย์รวบรวมไว้ในวินัยปิฎกและสุตตันตปิฎก ๒ เรื่องคือ: ๑. ทรงได้อัครสาวกเบื้องขวาและเบื้องซ้าย ได้แก่พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ พร้อมด้วยบริวารอีกประมาณ ๒๕๐ คน ในกลางเดือนมาฆะคือวันแรม ๑๕ ค่ำของเดือนมาฆะในสมัยพุทธกาล และ ๒. ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ในที่ประชุมพระอรหันตสาวก ๑,๒๕๐ รูป ซึ่งอุปสมบทแต่พระองค์เอง ในวันเพ็ญคือวันสิ้นเดือนมาฆะ ถ้านับอย่างไทยในปัจจุบันก็ตกอยู่ในราวกลางเดือนสามหรือเดือนสี่ หรือเดือนมกราคม–กุมภาพันธ์ ในทางสุริยคติ.

ข้อ ๑๐๗ ถาม "ในการได้อัครสาวกทั้งคู่ ผู้เป็นกำลังในการประกาศพระศาสนานี้ มีเรื่องราวที่น่าสนใจอย่างไรบ้าง?"

ตอบ มีเรื่องราวที่น่าสนใจ ควรนำมาเล่าสู่กันฟังโดยย่อดังนี้: พระสารีบุตรอัครสาวกเบื้องขวา เดิมเป็นมาณพในสกุลพราหมณ์ มีชื่อว่า 'อุปติสสะ' พระโมคคัลลานะอัครสาวกเบื้องซ้าย ก็เป็นมาณพในสกุลพราหมณ์ เดิมมีชื่อว่า "โกลิตะ" ได้ออกบวชในสำนักของสญชัยปริพพาชกผู้สอนอมราวิกเขปลัทธิ อยู่ในกรุงราชคฤห์นั่นเอง มาณพทั้งสองมีบริวารประมาณ ๒๕๐ คน วันหนึ่งในต้นเดือนมาฆะ พระอรหันต์อัสสชิ ซึ่งนับเนื่องในคณะปัญจวัคคีย์ ได้เข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ อุปติสสะปริพพาชกเดินมาแต่อารามของตน พบท่านในระหว่างทาง เห็นท่านมีอาการน่าเลื่อมใส เรียบร้อยทุก

อิริยาบถ แปลกจากนักบวชอื่น ๆ ในแถบนั้น จึงรอให้พระอัสสชิกลับจากบิณฑบาต แล้วเข้าไปปราศัยได้ถามว่า "ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก ผิวพรรณของท่านสะอาดหมดจด ท่านบวชมุ่งเฉพาะใคร? ใครเป็นศาสดาผู้สอนท่าน ? ท่านชอบใจธรรมของใคร?" พระอัสสชิตอบว่า "ผู้มีอายุ เราบวชมุ่งเฉพาะพระมหาสมณะผู้เป็นโอรสของจ้าวศากยะผู้ออกบวชจากศากยสกุล ท่านผู้นั้นเป็นศาสดาของเรา เราชอบใจธรรมของท่าน" อุปติสสะ-ปริพพาชกจึงเรียนถามต่อไปอีกว่า "พระศาสดาของท่านสอนอย่างไร ?" พระอัสสชิตอบอย่างถ่อมตนรู้ว่า "ผู้มีอายุ เราเป็นคนใหม่ บวช ยังไม่นาน เพิ่งมาสู่ธรรมวินัยนี้ไม่อาจแสดงธรรมแก่ท่านโดยกว้างขวางได้ เราจะกล่าวแก่ท่านโดยย่นย่อพอรู้ความ" เมื่ออุปติสสะปริพพาชกรับว่า "ผู้มีอายุ ช่างเถิด, ท่านจะกล่าวน้อยหรือมากก็ตามกล่าวแต่ใจความเถิด เราต้องการแต่ใจความ ถึงท่านจะกล่าวมากไปก็ไม่ให้ประโยชน์อันใด" พระอัสสชิจึงแสดงธรรมเป็นเล่าความว่า :

เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เตสํ เหตุํ ตถาคโต

เตสญฺจ โย นิโรโธ จ เอวํวาที มหาสมโณ....ฯ

แปลว่า "พระตถาคตเจ้าทรงแสดงถึงเหตุแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดจากเหตุและทรงแสดงความดับของธรรมเหล่านั้นด้วย พระมหาสมณเจ้าทรงมีปกติสอนอย่างนี้

ข้อ ๑๐๘ ถาม "เทศนาสั้น ๆ ของพระอัสสชิกัณฑ์นี้ใช่ไหม ที่มีอำนาจจูงใจอุปติสสะปริพพาชกผู้เลิศด้วยปัญญาให้หันมานับถือพระพุทธศาสนา ?"

ตอบ ถูกแล้ว เพียงเทศนาสั้น ๆ นี้ ก็สามารถทำให้อุปติสสะปริพพาชกเข้าใจได้ทันทีว่าพุทธศาสนาเป็นคำสอนที่มีเหตุผล ผิดแผกต่างจากลัทธิที่ตนเองศึกษามาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสำนักของสญชัยปริพพาชก และผิดแผกแตกต่างกันจากลัทธิอื่น ๆ ที่แพร่สพัดอยู่ในสมัยนั้น เมื่อตนตรองตามก็ได้ดวงตาเห็นธรรม.

ข้อ ๑๐๙ ถาม "พระอรหันต์อัสสชิรูปนี้ใช่ไหมที่เป็นสาวกรูปแรกของพระ-พุทธเจ้า ผู้สามารถประกาศคำสอนได้ผลดีเป็นเลิศในสมัยพุทธกาล?"

ตอบ ถูกแล้ว เพราะผลที่ได้รับจากเทศนากัณฑ์นี้ของท่าน เป็นมูลเหตุให้พระพุทธเจ้าได้อัคคสาวกทั้งคู่พร้อมทั้งบริวารอีก ๒๕๐ คน และเทศนากัณฑ์สั้น ๆ นี้

แหละที่ปรากฏในศิลาจารึกเกี่ยวกับการประกาศพระพุทธศาสนา ซึ่งในปัจจุบันนี้ค้นพบกันหลายแห่ง เช่น ที่จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย เป็นต้น.

ข้อ ๑๑๐ ถาม "แล้วก็การแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ มีเรื่องราวที่น่าสนใจอย่างไรบ้าง?"

ตอบ มีเรื่องราวที่น่าสนใจ คือ ในคืนวันเพ็ญ เดือนมาฆะ นับจากตรัสรู้ได้ ๙ เดือน ได้บังเกิดจาตุรงคสันนิบาต คือการประชุมประกอบด้วยองค์สี่ อันน่าอัศจรรย์ ซึ่งเป็นมูลเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงถือเป็นโอกาสสำคัญควรแก่การประทานโอวาทปาติโมกข์แก่สาวกของพระองค์ โอวาทปาติโมกข์นั้นคือหลักใหญ่หรือใจความสำคัญรวบยอดของพระพุทธศาสนา รวมทั้งหลักปฏิบัติของผู้เผยแผ่ศาสนาด้วย ว่าควรจะวางตัวอย่างไรจึงจะเหมาะสมกับความเป็นนักเผยแผ่ศาสนาที่ดี

ข้อ ๑๑๑ ถาม "มีผู้กล่าวว่า วันเพ็ญเดือนมาฆะนี้ เป็นวันศิวราตรีในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีจารีตประเพณีดลใจให้พระอรหันต์ ๑.๒๕๐ รูป ผู้เคยนับถือศาสนาพราหมณ์ มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย จึงทำให้การประชุมครั้งนั้นไม่น่าอัศจรรย์อะไรนัก เป็นความจริงแค่ไหนเพียงไร?"

ตอบ ได้สอบความความรู้เรื่องนี้จากพจนานุกรมสันสกฤตอังกฤษ ของ เซอร์-โมเนียร์ วิลเลียมส์ แล้ว ได้ความว่า วันศิวราตรี ไม่ใช่วันเพ็ญเดือนมาฆะ แต่เป็นวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือนมาฆะ ซึ่งมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ศิวจาตุททสี" แปลว่า วัน ๑๔ ค่ำที่มีการบูชาพระศิวะ ถ้านับว่าอย่างในสมัยพุทธกาลก็เป็นวันกลางเดือนมาฆะ เพราะวันเพ็ญเดือนมาฆะเป็นวันสิ้นเดือน เป็นอันว่าตามหลักฐานที่ได้มานี้ วันเพ็ญเดือนมาฆะ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์นั้นหลังจากวันศิวราตรีถึง ๑๕ วัน

ข้อ ๑๑๒ ถาม "ต่อจากนี้ มีเหตุการณ์สำคัญอะไรบ้างที่เกิดขึ้นในพระ-พุทธศาสนา?"

ตอบ เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในเดือนผัคคุณะ ต่อจากเดือนมาฆะนั้น ในสุตตันตปิฎก เถรคาถา และอัฏฐกถาอังคุตตรนิกาย อัฏฐกถาธรรมบทและอัฏฐกถาเถรคาถากล่าวไว้ต้องกันว่าหลังจากพระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทปาติโมกข์ และทรงส่งพระ-อรหันตสาวก ๑,๒๕๐ รูป ออกประกาศศาสนาแล้ว ก็มีกุลบุตรสละเหย้าเรือนออกบวชเป็น

สาวกของพระพุทธเจ้ามากทวีขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งที่อุปสมบทกับองค์พระพุทธเจ้าเอง และที่อุปสมบทกับสาวกของพระองค์ ในวินัยปิฎกเล่าว่า เมื่อสิ้นเดือนผัคคุณะปรากฏว่าพระพุทธเจ้ามีสาวกจำนวนประมาณ ๒๐,๐๐๐ รูปจนทำให้ชาวมคธเกิดหวั่นเกรงไปว่า เด็ก ๆ จะต้องกำพร้าพ่อ ผู้หญิงที่มีสามีจะต้องเป็นหม้าย ผู้ชายจะต้องเป็นหมัน เป็นการทำลายครอบครัวโดยตรง จึงตั้งข้อรังเกียจถึงกับแต่งกลอนโพนทนาใส่ร้ายพระพุทธเจ้าด้วยข้อหาดังกล่าวนั้น พระพุทธเจ้าทรงทราบจึงทรงแต่งกลอนแก้ ชี้แจงให้เห็นว่า พระองค์เสด็จมาดีและทรงนำสาวกเหล่านั้นไปในทางที่ดี ไม่น่าจะจะต้องอิจฉาริษยาอะไรเลย และทรงมอบให้สาวกของพระองค์นำไปกล่าวแก้ ประมาณ ๑ สัปดาห์เสียงกล่าวร้ายนั้นก็สงบไป

ข้อ ๑๑๓ ถาม "ต่อจากนี้มีเหตุการณ์สำคัญอะไรบ้างเกิดขึ้นอีก ?"

ตอบ ในวันเพ็ญ เดือนผัคคุณะ นับจากตรัสรู้แล้วได้ ๑๐ เดือน พระพุทธเจ้า มีภิกษุสงฆ์สาวกของพระองค์ติดตามประมาณ ๒,๐๐๐ รูป ได้เสร็จออกจากเวฬุวนาราม กรุงราชคฤห์ มุ่งไปยังกรุงกบิลพัสดุ โดยมีพระกาฬุทายี พระสหายสหชาตของพระองค์ครั้งเมื่อยังดำรงยศเป็น พระราชกุมาร และเป็นผู้อัญเชิญ พระกระแสรับสั่ง ของพระเจ้าสุทโธทนะ มาทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าเพื่อเสด็จไปโปรดพระญาติ ณ กรุงกบิลพัสดุ์

ข้อ ๑๑๔ ถาม "พระธรรมสังคาหกาจารย์และพระอัฏฐกถาจารย์ได้เล่าเรื่องพระพุทธเจ้าเสด็จสู่กรุงกบิลพัสดุ์ครั้งนี้ไว้อย่างไรบ้าง ?"

ตอบ ในเถรคาถา สุตตันตปิฎก และในอัฏฐกถา อังคุตตรนิกาย อัฏฐกถาชาดก อัฏฐกถาธรรมบท และอัฏฐกถาเถรคาถา ได้เล่าเรื่องตอนนี้ไว้เป็นใจความว่า "เมื่อพระสิทธัตถราชกุมารเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์นั้น ไม่ต้องด้วยพระราชประสงค์ของพระเจ้าสุทโธทนะ ที่ทรงหวังจะได้เห็นเจ้าชายสิทธัตถะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ์ เมื่อไม่มีหนทางที่จะทรงแก้เหตุการณ์นี้ ก็ได้แต่ทรงหวังอยู่ว่า ถ้าเจ้าชายสิทธัตถะออกบวชแล้วไม่ได้บรรลุคุณพิเศษสมประสงค์ ก็จะกลับคืนมาสู่ราชบัลลังก์อีก หรือถ้าสามารถบรรลุคุณพิเศษเป็นพระพุทธเจ้าสมดังมโนปณิธาน ก็จะเสด็จมาโปรด พระองค์ และพระประยูรญาติ ในกรุงกบิลพัสดุ์บ้าง ด้วยเหตุนี้จึงทรงติดตามข่าวสารการบำเพ็ญพรตของเจ้าชายสิทธัตถะ ซึ่ง

บวชเป็นพระสมณโคดมแล้วนั้นตลอดมาโดยลำดับ เมื่อทราบข่าวพระสมณโคดมบำเพ็ญทุกกรกิริยาอย่างอุกฤษฏ์ถึงขั้นใกล้ต่อความตาย บางครั้งก็มีข่าวลือว่าพระสมณโคดมได้ถึงกาลกิริยาแล้ว แต่พระองค์ก็มิได้ทรงเชื่อ เพราะทรงมั่นอยู่ในคำพยากรณ์ว่า โอรสของพระองค์จะต้องได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเป็นแน่แท้ เมื่อทรงทราบข่าวต่อมาว่าพระสมณโคดมบรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ณ โคนต้นโพธิ ที่ตำบลอุรุเวลาแล้วเสด็จไปโปรดพระปัญจวัคคีย์ ทรงแสดงปฐมเทศนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี จนถึงเสด็จไปโปรดพระเจ้าพิมพิสาร ก็ทรงพระปีติโสมนัสยิ่งนักรีบจัดส่งราชบริพารของพระองค์ส่งไปทูลนิมนต์พระพุทธเจ้า เพื่อเสด็จคืนสู่กรุงกบิลพัสดุ์ แต่ราชบริพารเหล่านั้นเมื่อไปถึงพระพุทธเจ้า ได้อุปสมบทบำเพ็ญสมณธรรมจนบรรลุอรหัตตผลเป็นพระอรหันต์แล้วก็มิได้ทูลเชิญพระพุทธเจ้า พระเจ้าสุทโธทนะจึงทรงจัดส่งราชบริพารอื่น ๆ ต่อไปอีกถึง ๙ ครั้ง พระอัฏฐกถาจารย์กล่าวถึงจำนวนข้าราชบริพารที่พระเจ้าสุทโธทนะส่งไปทั้งสิ้นว่ามีประมาณ ๙๐๐๐ คน ราชบริพารเหล่านั้นได้บรรลุอรหัตตผลแล้วก็ยังคงเฉยอยู่มิได้ทูลเชิญพระพุทธเจ้า ด้วยเห็นว่ายังมิเป็นโอกาสอันสมควร ครั้งสุดท้ายพระเจ้าสุทโธทนะจึงได้ส่งกาฬุทายีอำมาตย์ ซึ่งเคยเป็นพระสหายสหชาตกับองค์พระพุทธเจ้าไปเฝ้าและทูลเชิญเสด็จพระพุทธเจ้ามาสู่กรุงกบิลพัสดุ์ให้จงได้ กาฬุทายีอำมาตย์พร้อมทั้งบริวารได้อุปสมบทในสำนักของพระพุทธเจ้า บำเพ็ญสมณธรรมจนได้บรรลุอรหัตตผลแล้ว ก็คอยโอกาสอันควรที่จะทูลเชิญพระพุทธเจ้าเสด็จคืนไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ รอมาถึงเดือนผัคคุณะนี้ เห็นว่าเหมาะแก่ฤดูกาลที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จจาริกไปกรุงกบิลพัสดุ์ได้แล้ว แต่ด้วยความเคารพรักในองค์พระพุทธเจ้าทำให้พระกาฬุทายีอยู่ในลักษณะอย่างเดียวกับพระอรหันต์ผู้เคยเป็นข้าราชบริพารที่พระเจ้าสุทโธทนะส่งมารุ่นก่อน ๆ คือไม่กล้าทูลเชิญโดยตรง แต่ก็ได้ประพันธ์คำฉันท์ทูลเชิญพระพุทธเจ้าเป็นนัยให้รู้ความประสงค์ พระพุทธเจ้าทรงทราบ จึงทรงกำหนดวันเพ็ญ เดือนผัคคุณะ เป็นวันเสด็จสู่กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ อันเป็นถิ่นเดิมของพระองค์ ณ เชิงภูเขาหิมาลัยโน้น พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกติดตามเป็นจำนวนมาก ประมาณ ๒๐,๐๐๐ รูป ค่อยจาริกสัญจรรอนแรมไปโดยลำดับ ด้วยพระพุทธประสงค์ที่จะทรงโปรดพระพุทธบิดาและพระประยูรญาติ ตลอดถึงประชาชนในถิ่นนี้ด้วย

ข้อ ๑๑๕ ถาม "คำฉันท์พระกาฬุทายีเถระประพันธ์ขึ้นเพื่อทูลเชิญพระพุทธเจ้าเสด็จคืนสู่กรุงกบิลพัสดุ์นั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์ได้รวบรวมไว้ในพระไตรปิฎกตอนไหน ?"

ตอบ ท่านจัดไว้ใน ทสกนิบาต เถรคาถา สุตตันตปิฎก

ข้อ ๑๑๖ ถาม "คำฉันท์นั้นมีจำนวนกี่คาถา ?"

ตอบ ในอัฏฐกถาชาดกกล่าวไว้ว่ามี ๖๐ คาถา แต่ในทสกนิบาต เถรคาถาที่พระธรรมสังคาหกาจารย์รวบรวมไว้มีเพียง ๑๐ คาถากึ่งเท่านั้น สันนิษฐานว่าที่เหลือคงหายไปหรือมิฉะนั้นก็น่าจะมีเพียง ๑๐ คาถากึ่งเท่าที่นำมารวบรวมไว้นั้น แต่พระกาฬุทายีเถระนำมากล่าวถึง ๖ คราว รวมเป็น ๖๐ คาถา ดังที่ในอัฏฐกถาชาดกและอัฏฐกถาธรรมบทกล่าวไว้ว่าการเสด็จดำเนินทางไกลครั้งนี้พร้อมด้วยสงฆ์หมู่ใหญ่ ต้องเคลื่อนขบวนไปช้า ๆ หยุดพักรอนแรมเป็นระยะ ๆ ไป ในระยะทาง ๖๐ โยชน์ ใช้เวลาถึง ๖๐ วันจึงถึงกรุงกบิลพัสดุ์

ข้อ ๑๑๗ ถาม "คำฉันท์ ๑๐ คาถากึ่งนั้นมีลักษณะอย่างไร ? และมีใจความอย่างไรบ้าง ?"

ตอบ คาถาที่หนึ่ง เป็นคำฉันท์มคธว่า

"องฺคาริโนทานิ ทุมฺเห ทุมา ภทนฺเต
ผเลสิโน ฉทนํ วิปฺปหาย
เต อจฺจิมนฺโตว ปภาสยนฺติ
สมโย มหาวีร ภคีรสานํ"

แปลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ต้นไม้สลัดทิ้งใบเก่า ผลิดอกสีเหลืองแดงสะพรั่ง บ้างก็ออกผล มีสีสันดุจไฟรุ่งเรืองอยู่ทั่วไป ข้าแต่พระมหาบุรุษ เป็นกาลสมัยของพระภคีรสเจ้าทั้งหลายจะเสด็จจาริก"

ข้อ ๑๑๘ ถาม "คำฉันท์คาถาที่สอง มีลักษณะอย่างไร ? และมีใจความว่าอย่างไร ?

ตอบ คาถาที่สอง เป็นคำฉันท์มคธดังนี้

"ทุมานิ ผุลฺลานิ มโนรมานิ
สมนฺตโต สพฺพทิสา ปวนฺติ
ปตฺตํ ปหาย ผลมาสสานา
กาโล อิโต ปกฺกมนาย วีร ฯ"

แปลว่า "บรรดาต้นไม้ต่างสลัดใบเก่า ออกดอกบานสะพรั่ง น่ารื่นรมย์ใจ บ้างก็ออกผล ทั่วป่าทุกทิศทาง ข้าแต่พระวีรบุรุษเจ้า นับแต่นี้ไปเป็นกาลอันสมควรที่จะเสด็จดำเนินจากที่นี้"

ข้อ ๑๑๙ ถาม "คาถาที่สามมีลักษณะอย่างไร? และมีความหมายอย่างไร?"

ตอบ คาถาที่สาม เป็นคำฉันท์มคธ ดังนี้

"เนวาติสีตํ น ปนาติอุณฺหํ
สุขา อุตู อทฺธนิยา ภทนฺเต
ปสฺสนฺตุ ตํ สากิย โกลิยา จ
ปจฺฉามุขํ โรหิณี ตรนฺตํ ฯ"

แปลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ระยะเวลานี้ไม่หนาวจนเกินไปนัก และก็ไม่ร้อนจนเกินไปนัก เป็นฤดูกาลที่สะดวกสบายเหมาะสำหรับคนเดินทาง ขอพระองค์จงได้ทอดพระเนตรดูชาวศากยะและชาวโกลิยะ ข้ามแม่น้ำโรหิณีสวนทางกันไปมาเถิด"

ข้อ ๑๒๐ ถาม "คาถาที่สี่มีลักษณะอย่างไร? และมีใจความว่าอย่างไร?"

ตอบ คาถาที่สี่ เป็นคำฉันท์มคธ ดังนี้

"อาสาย กสเต เขตฺตํ   พีชํ อาสาย วปฺปติ
อาสาย วณิชฺชา ยนฺติ   สมุทฺทํ ธนหารกา
ยาย อาสาย ติฏฺฐามิ   สา เม อาสา วิปชฺชตุ ฯ"

แปลว่า "กสิกรไถนา ก็ด้วยความหวัง กสิกรหว่านพืช ก็ด้วยความหวัง พ่อค้าข้ามน้ำข้ามทะเลไปหาทรัพย์ก็ด้วยความหวัง ข้าพระองค์เล่าคอยอยู่ด้วยความหวังอันใด ขอความหวังนั้นของข้าพระองค์จงสำเร็จผลเถิด"

ข้อ ๑๒๑ ถาม "คาถาที่ห้า มีลักษณะอย่างไร? และมีใจความอย่างไร?"
ตอบ คาถาที่ห้า เป็นคำฉันท์มคธ ดังนี้

"ปุนปฺปุนญฺจว วปนฺติ พีชํ
ปุนปฺปุนํ วสฺสติ เทวราชา
ปุนปฺปุนํ กสฺสกรา กสนฺติ
ปุนปฺปุนํ ธญฺญมุเปติ รฏฺฐํ ฯ"

แปลว่า "อนึ่งเล่า กสิกรหว่านพืชแล้วก็หว่านอีก
เทวราชาคือฝนเล่าตกลงมาแล้วก็ตกอีก
ชาวนาไถนาแล้วก็ไถนาอีก
ข้าวเปลือกคือส่วยสาอากรหลั่งไหลเข้าสู่รัฐบาลแล้วก็หลั่งไหลเข้าไปอีก"

ข้อ ๑๒๒ ถาม "คาถาที่หก มีลักษณะอย่างไร? และมีใจความอย่างไร?"
ตอบ คาถาที่หก เป็นคำฉันท์มคธ ดังนี้

"ปุนปฺปุนํ ยาจนกา จรนฺติ
ปุนปฺปุนํ ทานปตี ททนฺติ
ปุนปฺปุนํ ทานปตี ทตฺวา
ปุนปฺปุนํ สคฺคมุเปนฺติ ฐานํ ฯ"

แปลว่า "ยาจกทั้งหลาย เที่ยวไปขอ ขอแล้วก็ขออีก
ทานบดีผู้ให้ทาน ให้แล้วก็ให้อีก
ทานบดีผู้ให้ทาน ครั้นให้ทานแล้วให้ทานอีก
ย่อมเข้าถึงสถานที่อันเป็นสวรรค์ เข้าถึงแล้วเข้าถึงอีก"

ข้อ ๑๒๓ ถาม "คาถาที่เจ็ด มีลักษณะอย่างไร? และมีใจความอย่างไร?"
ตอบ คาถาที่เจ็ด เป็นคำฉันท์มคธ ดังนี้

"วีโร หเว สตฺตยุคํ ปุเนติ
ยสฺมึ กุเล ชายติ ภูริปญฺโญ

มญฺญามหํ สกฺกติ เทวเทโว
ตยา หิ ชาโต มุนิ สจฺจนาโมฯ"

แปลว่า "พระวีรบุรุษเจ้า ผู้มีปัญญามากดุจพื้นแผ่นดิน สมภพในสกุลใด สกุลนั้นย่อมเข้าถึงสัตยยุคอีกครั้งหนึ่ง
ดังข้าพระองค์คิดว่า พระองค์ผู้เป็นเทพแห่งเทพย่อมทรงสามารถ
เพราะคำว่า 'มุนี' ซึ่งเกิดจากพระองค์เป็นสัจจนาม คือ นามที่ตั้งขึ้นตรงความจริง"

ข้อ ๑๒๔ ถาม "คาถาที่แปด มีลักษณะอย่างไร? และมีใจความอย่างไร?"

ตอบ คาถาที่แปด เป็นคำฉันท์มคธ ดังนี้

"สุทฺโธทโน นาม ปิตา มเหสิโน
พุทฺธสฺส มาตา ปน มายเมหสี
ยา โพธิสตฺตํ ปริหริย กุจฺฉินา
กายสฺส เภทา ติทิวมฺหิ โมทติฯ"

แปลว่า "พระบิดาของพระมหาฤษีพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า สุทโธทนะ ส่วนพระมารดา ผู้เป็นพระมเหษี ทรงพระนามว่า มายา ผู้ประสูติพระโพธิสัตว์จากพระคัพโภทรแล้วก็เสด็จสู่สวรรค์บันเทิงพระทัยอยู่"

ข้อ ๑๒๕ ถาม "คาถาที่เก้า มีลักษณะอย่างไร? และมีใจความอย่างไร?"

ตอบ คาถาที่เก้า เป็นคำฉันท์มคธ ดังนี้

"สา โคตมี กาลกตา อิโต จุตา
ทิพฺเพหิ กาเมหิ สมงฺคิภูตา
สา โมทติ กามคุเณหิ ปญฺจหิ
ปริวาริตา เทวคเณหิ เตหิฯ"

แปลว่า "พระนางมหามายาโคตมีนั้น สวรรคตจุติจากโลกนี้แล้ว เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยกามคุณห้า พระนางมีหมู่เทวดาเหล่านั้นแวดล้อม ย่อมบันเทิงพระทัยด้วยกามคุณห้าเหล่านั้น"

ข้อ ๑๒๖ ถาม “คาถาที่สิบ มีลักษณะอย่างไร ? และมีใจความอย่างไร ?”

ตอบ คาถาที่สิบ เป็นคำฉันท์มคธ ดังนี้

“พุทฺธสฺส ปุตฺโตมฺหิ อสยฺหสาหิโน
องฺคีรสสฺสปฺปฏิมสฺส ตาทิโน
ปิตุ ปิตา มยฺหํ ตุวํสิ สกฺก
ธมฺเมน เม โคตม อยฺยโกสิ ฯ”

แปลว่า “ข้าพระองค์เป็นบุตรของพระอังคีรสพุทธเจ้า ผู้บุกเบิกสัจจธรรมที่ใคร ๆ ไม่สามารถบุกเบิกเข้าไปถึง เป็นผู้คงที่ ข้าแต่พระองค์ผู้เผ่าศากยะ พระองค์เป็นบิดาของบิดาคือปู่ของข้าพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้โคตมโคตร พระองค์เป็นนายของข้าพระองค์โดยธรรม”

ข้อ ๑๒๗ ถาม “คำฉันท์ที่พระกาฬุทายีเถระนำมากล่าวเฉพาะ พระพักตร์พระพุทธเจ้า ช่วยให้เราเข้าใจความได้อย่างไรบ้าง ?”

ตอบ ช่วยให้เราเข้าใจความได้ ดังนี้

(๑) พระกาฬุทายีเถระนั้น นอกจากเป็นสหชาติของพระพุทธเจ้าในสมัยเป็นคฤหัสถ์และเป็นพระอรหันต์เมื่ออุปสมบทเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าแล้ว ยังเป็นกวีเอกสามารถประพันธ์ข้อความจูงใจได้อย่างยอดเยี่ยมอีกด้วย

(๒) การเสนอความประสงค์โดยอ้อมด้วยบทประพันธ์นี้ พระกาฬุทายีเถระนำมาใช้ได้ผลดี สามารถน้อมพระทัยพระพุทธเจ้าให้เสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ได้สมพระราชประสงค์ของพระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธบิดา

(๓) ทำให้ผู้อ่านและฟังได้รับความรู้เรื่องพุทธประวัติตอนนี้ พร้อม ๆ กันไปกับศิลปะและความไพเราะของบทประพันธ์ด้วย

ข้อ ๑๒๘ ถาม “ในคราวเสด็จพระพุทธดำเนินทางไกลจากกรุงราชคฤห์ไปกรุงกบิลพัสดุ์ครั้งนี้ จะวาดภาพให้เห็นในห้วงนึกได้อย่างไรบ้าง ?”

ตอบ พระกาฬุทายีเถระเป็นผู้วางแผนและนำเสด็จในการเดินทาง ซึ่งกำหนดที่พักไว้ล่วงหน้าเป็นระยะ ๆ ไป พระอัฏฐกถาจารย์เล่าไว้ว่า พระกาฬุทายีเถระ เป็นผู้เหาะไปติดต่อแจ้งข่าวการเสด็จและการพักแรมของพระพุทธเจ้า พร้อมด้วยหมู่สาวกของ

พระองค์ให้พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบทุกระยะ เส้นทางที่เสด็จครั้งนี้น่าจะเป็นเส้นทางที่สะดวก ใช้เป็นทางคมนาคมของพวกพ่อค้าเกวียนระหว่างกรุงราชคฤห์ กับ กรุงกบิลพัสดุ์ และเป็นเส้นทางที่มีหมู่บ้านตั้งอยู่ตามลำดับ

ข้อ ๑๒๙ ถาม "พระพุทธเจ้าและหมู่สาวกของพระองค์ถึงกรุงกบิลพัสดุ์เมื่อไร ? และพระญาติของพระองค์ได้ต้อนรับอย่างไรบ้าง ?"

ตอบ ในอัฏฐกถาธรรมบทกล่าวไว้ว่า การเสด็จดำเนินไปกรุงกบิลพัสดุ์ครั้งนี้ทรงใช้เวลาถึง ๖๐ วัน คำนวณตามนี้ พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยหมู่สงฆ์สาวกของพระองค์ประมาณ ๒๐,๐๐๐ รูป ถึงกรุงกบิลพัสดุ์ ในราววันสิ้นเดือนวิสาขะหรือต้นเดือนเชฏฐ-มาส ซึ่งตกในราวเดือนพฤษภาคมหรือมิถุนายน เจ้าศากยะพระญาติของพระองค์ได้จัดนิโครธารามเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า และพระสาวกของพระองค์ แต่ก็ยังมีพระญาติจำนวนไม่น้อยที่ยังแสดงกิริยาอาการกระด้างกระเดื่องไม่เคารพนับถือพระพุทธเจ้า

ข้อ ๑๓๐ ถาม "พระพุทธเจ้า ทรงแก้ทิฐิ มานะ ของพระญาติ ของพระองค์ด้วยวิธีอย่างไร ?"

ตอบ ในปฏิสัมภิทามัคค์และอัฏฐกถาธรรมบทกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ให้พระญาติเหล่านั้นเห็นฤทธานุภาพของพระองค์ ทำให้พระเจ้าสุทโธทนะต้องเสด็จลุกขึ้นถวายบังคมเป็นองค์แรก พระองค์เล่าถึงความมหัศจรรย์ที่พระองค์เองทรงพบในพระพุทธเจ้าตั้งแต่ยังเป็นพระกุมารอยู่และได้ถวายบังคมมาแล้ว คือเมื่ออสิตดาบสมาเยี่ยม เมื่อคราวแรกนาขวัญ รวมทั้งครั้งนี้เป็นครั้งที่สาม เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะถวายบังคมแล้ว จ้าวศากยะอื่น ๆ ก็ถวายบังคมตาม ทันทีทันใดที่พระพุทธเจ้าเสด็จกลับลงมาประทับที่เดิม ฝนโบกขรพรรษอันน่าอัศจรรย์อย่างไม่เคยมีมาก่อนก็ตกลงมาเปียกเฉพาะผู้ที่ต้องการให้เปียกเท่านั้น พระพุทธเจ้าทรงปรารภเหตุนี้ จึงทรงเทศนาเวสสันดรชาดกในสมาคมพระญาติเหล่านั้น เมื่อเทศนาจบแล้ว พระญาติเหล่านั้นก็พากันกลับไปโดยไม่มีใครแม้สักคนนิมนต์พระพุทธเจ้าและสาวกของพระองค์ไปฉันภัตตาหารในวันรุ่งขึ้น

ข้อ ๑๓๑ ถาม "ต่อจากนี้มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นอีก ?"

ตอบ หลังจากเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นตามที่กล่าวไว้ในข้อ ๑๓๐ แล้ว ในวันรุ่งขึ้น เวลาเช้าพระพุทธเจ้าได้เสด็จออกบิณฑบาตพร้อมด้วยสงฆ์สาวกของพระองค์ จาก

ถนนหนึ่งสู่อีกถนนหนึ่ง จากตรอกหนึ่งสู่อีกตรอกหนึ่ง จากบ้านหนึ่งสู่อีกบ้านหนึ่ง โดยลำดับ จำนวนภิกษุสงฆ์ออกบิณฑบาตเป็นจำนวนมากอย่างนี้ไม่เคยมีปรากฏในกรุงกบิลพัสดุ์มาแต่ก่อน ทำให้ชาวกรุงกบิลพัสดุ์ตื่นเต้นโจษจรรย์กันไปทั่ว บ้างก็จัดอาหารสำหรับตักบาตรพระอย่างกระทันหัน บ้างก็มายืนออดูกันที่หน้าบ้าน บ้างก็เปิดหน้าต่างแอบดูอยู่ชั้นบนของเรือนตน พระนางยโสธราพิมพาได้ทราบข่าวนี้ก็ทรงเปิดพระแกลดูบ้าง ทรงเห็นพระพุทธเจ้าในเรือนร่างของนักบวช ศีรษะโล้น ครองผ้ากาสาวพัสตร์ อุ้มบาตรเดินนำหมู่สงฆ์สาวกของพระองค์บิณฑบาตผ่านมาใกล้ ๆ จำได้ถนัดก็รีบไปทูลพระเจ้าสุทโธทนะให้ทรงทราบทันที ซึ่งก่อให้เกิดความกะอักกะอ่วนพระทัยแก่พระเจ้าสุทโธทนะอย่างยิ่ง เพราะทรงถือว่าราชโอรสของพระองค์ทรงเที่ยวบิณฑบาตจากชาวบ้านอย่างนี้เป็นการเสื่อมเสียพระเกียรติของพระองค์และสกุลของกษัตริย์ จึงรีบเสด็จไปต่อว่าพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงชี้แจงว่า การทำเช่นนี้เป็นจารีตประเพณี ก็ทรงค้านว่าในราชสกุลของพระองค์เป็นกษัตริย์เชื้อสายพระเจ้ามหาสมมติราช ไม่ปรากฏว่ามีกษัตริย์ในสายนี้แม้สักองค์หนึ่งที่เที่ยวบิณฑบาตขออาหารจากชาวบ้าน พระพุทธเจ้าทรงชี้แจงให้เห็นความแตกต่างกันว่า "วงศ์ของพระองค์เป็นวงศ์กษัตริย์ แต่วงศ์ของอาตมาเป็นวงศ์พระพุทธเจ้าสืบสายมาแต่พระทีปังกรพุทธเจ้า พระโกณฑัญญพุทธเจ้าเป็นต้นมา และพระพุทธเจ้าเหล่านั้นล้วนเลี้ยงชีพด้วยการบิณฑบาตอย่างนี้ทั้งสิ้น" และในขณะประทับยืนท่ามกลางถนนนั่นเอง ได้ตรัสพระพุทธภาษิตว่า

"อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย ธมฺมํ สุจริตํ จเร
ธมฺมจารี สุขํ เสติ อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ ฯ"

แปลว่า "คนเราไม่พึงประมาท (คือดูหมิ่น) ในบิณฑบาตที่ต้องลุกขึ้นยืนรับ คนเราพึงประพฤติสุจริตธรรม (เพราะ) ผู้ประพฤติธรรม ย่อมได้รับความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

ข้อ ๑๓๒ ถาม "พระธรรมเทศนาสั้น ๆ กัณฑ์นี้ บังเกิดผลดีอย่างไรบ้าง?"

ตอบ พระเจ้าสุทโธทนะได้บรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระโสดาบัน ปราศจากความเคลือบแคลงสงสัยในพระรัตนตรัย ทรงรับบาตรจากพระหัตถ์ของพระพุทธเจ้า แล้วทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยสาวกไปฉันภัตตาหารในพระราชวังของพระองค์ เป็นเหตุ

ให้สตรีฝ่ายในมีพระนางปชาบดีโคตมีเป็นประธาน ยกเว้นมารดาพระราหุล ได้มาถวายบังคมพระพุทธเจ้า และอังคาสภัตตาหารแก่ภิกษุสงฆ์ด้วย

ข้อ ๑๓๓ ถาม "หลังจากฉันภัตตาหารแล้ว พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาในที่ประชุมนั้นอย่างไรบ้าง ?"

ตอบ "ทรงแสดงหัวข้อธรรมสั้น ๆ ว่า

ธมฺมญฺจเร สุจริตํ น ตํ ทุจฺจริตํ จเร
ธมฺมจารี สุขํ เสติ อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ ฯ"

แปลว่า "คนเราควรประพฤติธรรมที่เป็นสุจริต ไม่ควรประพฤติธรรมที่เป็นทุจริต (เพราะ) ผู้ประพฤติธรรมย่อมได้รับความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า"

ข้อ ๑๓๔ ถาม "พระธรรมเทศนาสั้น ๆ กัณฑ์นี้บังเกิดเป็นผลดีอย่างไรบ้าง?"

ตอบ บังเกิดผลดี คือ พระนางมหาปชาบดีโคตมี ได้บรรลุโสดาบัตติผล และพระเจ้าสุทโธทนะ ซึ่งบรรลุโสดาบัตติผลเมื่อได้ฟังพระธรรมกัณฑ์ก่อนหน้านี้ ก็ได้บรรลุสกทาคามิผล ด้วยพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้ ข้าราชบริพารอื่น ๆ ส่วนมากตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์

ข้อ ๑๓๕ ถาม "พระนางยโสธารพิมพา มารดาของพระราหุล ทรงมีเหตุผลอย่างไร จึงมิได้เสด็จมาถวายบังคมพระพุทธเจ้าดังเช่นบุคคลอื่น ๆ ในราชสำนักของพระเจ้าสุทโธทนะ ?"

ตอบ พระอัฏฐกถาจารย์เล่าว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จสู่พระราชวังของพระเจ้าสุทโธทนะครั้งนี้ พระนางยโสธราพิมพา มารดาของพระราหุลก็ทรงทราบเป็นอย่างดี เพราะพระนางเองเป็นผู้ไปทูลเรื่องพระพุทธเจ้าเสด็จออกบิณฑบาต ให้พระเจ้าสุทโธทนะทราบแล้วก็ทรงคอยฟังเรื่องราวอยู่ว่าเหตุการณ์จะเป็นไปอย่างไร แม้บรรดาบริพารของพระนางจะรบเร้าให้ไปเฝ้า และถวายบังคมพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึง พระนางก็ตรัสว่า "ถ้าพระลูกเจ้า ยังทรงเห็นความดีของพระนางที่มีอยู่ ก็จะเสด็จมาเยี่ยมด้วยพระองค์เอง" บริพารของพระนางได้นำความข้อนี้ทูลแด่พระเจ้าสุทโธทนะ

ข้อ ๑๓๖ ถาม "แล้วพระพุทธเจ้าเสด็จเยี่ยมพระนางยโสธราพิมพา มารดาของพระราหุลหรือไม่ ?"

ตอบ เสด็จเยี่ยมซิ. หลังจากพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาแล้วก็ทรงประทานบาตรแก่พระเจ้าสุทโธทนะแสดงพระพุทธประสงค์ให้ติดตามไปด้วย และตรัสว่า "ธิดาของพระองค์จะได้ถวายบังคมตถาคตสมประสงค์ และก็ไม่น่าจะตำหนิอะไรแก่เธอเลย" แล้วเสด็จไปสู่ห้องส่วนตัวของนางยโสธราพิมพา พร้อมด้วยอัคคสาวกทั้งคู่ คือพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ พระนางยโสธราพอทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมายังห้องของตนก็รีบเสด็จมาโดยเร็ว พอเสด็จมาถึงก็เข้าสรวมกอดข้อพระบาทของพระพุทธเจ้าไว้ ยกพระบาททั้งคู่ของพระพุทธเจ้าซึ่งขณะนี้ประทับนั่งอยู่บนอาสนะ ไว้เหนือเศียรเกล้า กล่าวรำพันแสดงความรักเคารพในองค์พระพุทธเจ้าอย่างสุดซึ้ง พระเจ้าสุทโธทนะซึ่งเสด็จติดตามมาด้วย ก็ทรงถือโอกาสชี้แจงถึงความรักอย่างล้นเหลือที่พระนางยโสธราพิมพาทรงมีต่อพระพุทธเจ้า ด้วยพระดำรัสว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธิดาของหม่อมฉันเมื่อได้ยินข่าวว่าพระองค์ครองผ้ากาสาวพัสตร์เธอก็ทรงผ้ากาสาวพัสตร์ด้วย เมื่อได้ยินข่าวว่าพระองค์ฉันอาหารเพียงวันละมื้อเดียว เธอก็เสวยอาหารวันละมื้อบ้าง, เมื่อได้ยินข่าวว่าพระองค์ไม่ทรงใช้เตียงนอนขนาดใหญ่ เธอก็หาเตียงเล็ก ๆ พอจุตัวคนเดียวมานอนบ้าง, เมื่อได้ข่าวว่า พระองค์เลิกใช้ดอกไม้และของหอม เธอก็เลิกใช้ดอกไม้และของหอมบ้าง"

ข้อ ๑๓๗ ถาม "ความสวามิภักดิ์ของพระนางยโสธราพิมพาที่มีต่อองค์พระพุทธเจ้า มีเล่าไว ในที่อื่นอย่างไรบ้าง ?"

ตอบ ในปกรณ์มหาวัสดุของฝ่ายมหายานเล่าไว้ว่า " เมื่อ เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกทรงผนวชนั้น พระนางยโสธราพิมพาต้องตกเป็นหม้ายแต่ยังสาวและสวย ผู้ที่เคยมุ่งหมายพระนางมาก่อน เช่น เจ้าชายเทวทัตต์ เจ้าชายสุนทรนันทะ ฯลฯ ก็เข้ามาติดพันฉันท์ชู้สาวอีก แต่พระนางมีพระทัยเดียวและเด็ดเดี่ยว ซื่อตรงต่อ เจ้าชายสิทธัตถะพระสวามีของพระนางอย่างมั่นคง ทรงปฏิเสธความพยายามของเจ้าชายเหล่านั้นทุกครั้งที่เสด็จมาหา ถ้าถือข้อความตามปกรณ์นี้ พระเทวทัตต์ก็น่าจะไม่ใช่พระเชษฐภาดาของพระนางยโสธราพิมพา เพราะพี่ชายจะเกี้ยวพาราสีน้องสาวดูกระไรอยู่

ข้อ ๑๓๘ ถาม "พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญความจงรักภักดีของพระนางยโสธราพิมพาไว้อย่างไรบ้าง ?"

ตอบ ทรงนำ "จันทกินนรีชาดก" มาเล่าเป็นการสรรเสริญความจงรักภักดีของพระนางยโสธราพิมพา ซึ่งเคยมีต่อพระองค์ในอดีตชาติ แล้วเสด็จกลับสู่นิโครธาราม พร้อมด้วยพระสาวก

ข้อ ๑๓๙ ถาม "ต่อจากนี้มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง ?"

ตอบ วันรุ่งขึ้น ซึ่งเป็นวันครบ ๓ วัน นับจากวันพระพุทธเจ้าและพระสาวกเสด็จมาสู่กรุงกบิลพัสดุ์ เป็นวันมีพิธีอาวาหวิวาหมงคลระหว่างเจ้าชายนันทะ กับ เจ้าหญิงชนปทกัลยาณี ซึ่งพระเจ้าสุทโธทนะได้ทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าและพระสาวกไปรับภัตตาหารในงานนี้ด้วย ในอัฏฐกถาธรรมบทเล่าว่า เมื่อพระพุทธเจ้าฉันภัตตาหารเสร็จแล้วทรงประทานบาตรให้เจ้าชายนันทะรับไปแล้วทรงกล่าวมงคลอวยพร แล้วเสด็จกลับโดยมิได้ทรงรับบาตรคืน เจ้าชายนันทะจึงต้องถือบาตรตามส่งเสด็จด้วยคิดว่า จะทรงรับบาตรคืน ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่งในไม่ช้านัก แม้เจ้าหญิงชนปทกัลยาณี เมื่อทราบข่าวนี้ก็รีบออกมาทูลเตือนเจ้าชายนันทะให้รีบเสด็จกลับ แต่พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงรับบาตรคืนและเสด็จดำเนินเรื่อยไป เจ้าชายนันทะจำพระทัยต้องเสด็จตามเรื่อยไปด้วยความเคารพและเกรงพระทัยพระพุทธเจ้า ไม่กล้าเอ่ยปากขอให้ทรงรับบาตรคืนไปเมื่อถึงที่ประทับแล้ว พระพุทธเจ้ารับสั่งถามเจ้าชายนันทะว่า "นันทะ, เธอจะบวชหรือ ?" เจ้าชายนันทะจึงคล้อยตามด้วยความเกรงพระทัยว่า "จะบวชพะย่ะค่ะ" พระพุทธเจ้าจึงตรัสสั่งให้เจ้าชายนันทะได้บรรพชาอุปสมบท เป็นอันว่าเจ้าชายนันทะและเจ้าหญิงชนปทกัลยาณีต้องเป็นหม้ายขันหมากด้วยกันทั้งคู่

ข้อ ๑๔๐ ถาม "เจ้าหญิงชนบทกัลยาณีคือใคร ? เกี่ยวข้องกับเจ้าชายนันทะอย่างไรหรือไม่ ?"

ตอบ "คำว่าชนบทกัลยาณี" แปลว่า "ผู้งามในชนบทคือประเทศ" หมายถึงเป็นคนงามในถิ่นนั้น ซึ่งน่าจะเป็นชื่ออีกชื่อหนึ่งของเจ้าหญิงรูปนันทา พระกนิฏฐภคินีของเจ้าชายนันทะนั้นเอง เพราะประเพณีการแต่งงานระหว่างพี่กับน้องในพวกศากยกษัตริย์

ได้มีมาแล้วก่อนสมัยพุทธกาล และเรื่องราวของเจ้าหญิงรูปนันทาในตอนหลัง ๆ ก็โน้มเอียงชวนให้น่าคิดว่า เจ้าหญิงชนปทกัลยาณี กับ เจ้าหญิงรูปนันทา เป็นคน ๆ เดียวกัน

ข้อ ๑๔๑ ถาม "เมื่อเจ้าชายนันทะต้องบวชอย่างจำใจบวชเช่นนี้ ทำให้เกิดเหตุการณ์อะไรขึ้นบ้าง ?"

ตอบ เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น ซึ่งพระอรรถกถาจารย์เล่าไว้มี ๒ อย่าง คือ:

(๑) มีเรื่องเล่าว่า พระภิกษุนันทะมีความกระสันอยากจะสึกอยู่ร่ำไป พระพุทธเจ้าต้องทรงใช้กุศโลบายต่าง ๆ มาแก้ไขจิตใจของพระภิกษุนันทะ เช่น พาไปในสถานที่ที่ต่าง ๆให้ได้มีโอกาสได้รู้ได้เห็นอะไรกว้างขวางขึ้น ตลอดจนให้ได้เห็นความเป็นอยู่ของภิกษุอื่น ๆ ผู้มั่นอยู่ในพรหมจรรย์ เป็นเหตุให้พระภิกษุนันทะได้คิดและเกิดความละอายตนเองขึ้นมาแล้วพยายามปฏิบัติสมณธรรมจนได้สำเร็จมรรคผลเป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง

(๒) พระเจ้าสุทโธทนะทรงเสียพระทัยมาก เพราะทรงหวังให้เจ้าชายนันทะเป็นองค์รัชทายาทสืบแทนพระองค์ แต่ความหวังนี้ก็ต้องสลายไป พระพุทธเจ้าทรงนำเจ้าชายนันทะไปบวชเสีย

ข้อ ๑๔๒ ถาม "ต่อจากนี้มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นอีก ?"

ตอบ ต่อมาอีก ๗ วัน พระนางยโสธราพิมพา ได้แต่งตัวให้พระราหุลอย่างประณีตบรรจงแล้วส่งตัวเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า โดยสอนว่า "ลูกรัก ลูกจงไปเฝ้าพระมหาสมณะผู้มีผิวพรรณอร่ามงามดุจทองคำ มีพระอากัปปกิริยาสง่าดุจพรหม มีสมณะอื่นๆ แวดล้อมประมาณ ๒๐,๐๐๐ รูป ท่านผู้นี้คือพระบิดาของลูก เมื่อท่านยังมิได้ทรงผนวช เป็นผู้มั่งคั่ง มีขุมทรัพย์มหาศาลถึง ๔ แห่ง แต่เมื่อท่านสละโลกออกทรงผนวชแล้วก็ไม่ได้เห็นขุมทรัพย์เหล่านั้นอีกเลย ไปเถอะ ลูกรัก, จงไปขอเป็นทายาทขุมทรัพย์เหล่านั้น ด้วยเหตุผลที่ว่าลูกย่อมมีสิทธิในทรัพย์สินที่พ่อมีอยู่" ราหุลกุมารได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะที่กำลังฉันภัตตาหารอยู่ในพระราชวังของพระเจ้าปู่ของตน ได้เข้าไปใกล้จับต้องพระกายของพระพุทธเจ้าด้วยความรักฉันพ่อกับลูกของเด็กที่ยังไร้เดียงสา ปากก็พร่ำพูดแสดงความรู้สึกออกมาในขณะนั้นว่า "ท่านพระสมณะ, ร่มเงาของท่านเยือกเย็นเป็นสุขนัก" แล้วกล่าวคำอื่น ๆ อีกตามอัธยาศัย แต่พระพุทธเจ้าก็มิได้ตรัสตอบว่ากะไร หลังจากฉันภัตตาหารเสร็จเรียบร้อยแล้วก็เตรียมเสด็จกลับ ราหุลกุมารนึกถึงคำที่พระมารดาสั่งให้มาทูลขอ

ขุมทรัพย์ จึงถือโอกาสกราบทูลว่า "ท่านสมณะ ขอได้โปรดมอบขุมทรัพย์ที่ท่านเคยมีแก่ลูกด้วยเถิด" เมื่อยังมิได้รับคำตอบจากพระพุทธเจ้า ซึ่งขณะนั้นทรงดำเนินออกมาพร้อมด้วยพระสาวกทั้งปวง จึงจำต้องเดินตามพระพุทธเจ้าออกไปด้วย ราชตระกูลในที่นั้นตลอดถึงบริวารชนก็ไม่กล้าที่จะเหนี่ยวรั้งราหุลกุมารไว้ ราหุลกุมารจึงติดตามพระพุทธเจ้าไปจนถึงนิโครธารามอันเป็นที่ประทับ พระธรรมสังคาหกาจารย์และพระอรรถกถาจารย์ได้วาดภาพแสดงให้เห็นพระพุทธดำริตอนนี้ไว้ว่า "เมื่อราหุลกุมารติดตามพระพุทธเจ้าไปถึงที่ประทับแล้ว พระพุทธเจ้าทรงดำริว่า "ราหุลได้มาขอทรัพย์สมบัติกะเรา แต่ทรัพย์สมบัติอันเป็นส่วนของบิดาราหุลพึงมีพึงได้นั้นเป็นสิ่งอนิจจัง และเป็นเหตุนำความยุ่งยากมาให้ อย่ากระนั้นเลย เราจะให้อริยทรัพย์ ๗ ประการที่เราค้นพบได้มาใหม่ ณ ควงแห่งต้นโพธิและเป็นขุมทรัพย์ทำให้ผู้เป็นเจ้าของอยู่เหนือโลกนี้...." ดังนั้น พระองค์จึงรับสั่งให้พระสารีบุตรเป็นอุปัชฌาย์บวชราหุลกุมาร แต่เนื่องด้วยพระราหุลมีอายุยังน้อย จึงเป็นเหตุให้มีพระพุทธบัญญัติเกี่ยวกับผู้มีอายุน้อยที่มาขอบวช เรียกว่า "สามเณร" แปลว่า "เหล่ากอหรือเชื้อสายของสมณะ" จึงเป็นอันว่า ราหุลกุมารได้เป็น "สามเณร" รูปแรกในพระพุทธศาสนา

ข้อ ๑๔๓ ถาม "เพราะเหตุไร เพราะนางยโสธราพิมพา จึงส่งราหุลกุมารโอรสของพระนางไปขอขุมทรัพย์จากพระพุทธเจ้า ?"

ตอบ ตามเรื่องที่เล่ามาข้างต้น พอให้คำที่จะนำมา สันนิษฐานได้ดังนี้ :–

(๑) เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะ รัชทายาทของพระเจ้าสุทโธทนะสละโลกออกทรงผนวช ตำแหน่งรัชทายาทรองลงไปน่าได้แก่เจ้าชายนันทะ ซึ่งเป็นพระอนุชาต่างมารดาของเจ้าชายสิทธัตถะ

(๒) เมื่อเจ้าชายนันทะ ออกทรงผนวชอีก ปัญหาจึงเกิดขึ้นว่า ใครควรจะเป็นทายาทองค์ต่อไป ในกรณีนี้น่าจะมีเข้าเกณฑ์เป็นรัชทายาทหลายองค์ด้วยกัน และพระราหุลก็คงอยู่ในจำนวนนี้ด้วย เมื่อกล่าวโดยสามัญสำนึก พระนางยโสธราพิมพาจะต้องคิดเรื่องนี้เพื่อโอรสของพระนางและหาวิธีที่จะให้โอรสของพระนางได้รับตำแหน่งนี้ โดยขอให้พระพุทธเจ้าทรงจัดการให้ โดยคิดไม่ถึงว่าเหตุการณ์จะกลับกลายไปว่า พระพุทธเจ้าได้จัดการให้ราหุลกุมารบรรพชาเพื่อให้ได้ขุมทรัพย์ที่ดี เหนือกว่าขุมทรัพย์ที่ขอมานั้น

ข้อ ๑๔๔ ถาม "เมื่อเจ้าชายนันทะและราหุลกุมารทรงผนวชแล้ว มีผลกระทบกระเทือนต่อราชบัลลังก์ของพระเจ้าสุทโธทนะอย่างไรบ้าง ?"

ตอบ พระธรรมสังคาหกาจารย์ได้เล่าไว้ในวินัยปิฎกว่า "หลังจากราหุลกุมารบรรพชาแล้ว พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบข่าวด้วยความเสียพระทัยยิ่ง จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลเล่าความระทมทุกข์เพราะความผิดหวังว่า "เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะ คือองค์พระ-พุทธเจ้าสละโลกออกทรงผนวช ก็ก่อให้เกิดความระทมทุกข์อย่างใหญ่หลวงแก่พระองค์ครั้งหนึ่งแล้ว แต่ก็ปลอบพระทัยด้วยความหวังว่า สักวันหนึ่งถ้าเจ้าชายสิทธัตถะไม่สำเร็จมรรคผล ก็จะกลับคืนสู่ราชบัลลังก์อีก หากได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าสมประสงค์ ก็ยังมีเจ้าชายนันทะเป็นผู้รับช่วงตำแหน่งรัชทายาทต่อไป ต่อมาเจ้าชายนันทะก็บวชอีก ความหวังที่จะให้เจ้าชายนันทะเป็นรัชทายาทก็สลายไป แต่ก็ยังมีราหุลกุมารเป็นที่หวังต่อไป เมื่อราหุลกุมารต้องบวชเช่นนี้ เท่ากับทำลายความหวังของพระองค์ให้พังพินาศไปทุกด้าน ....ทรงรำพันถึงความรักลูกของชาวโลกว่า "ความรักของพ่อที่มีต่อลูกนั้นมันตัดผิวหนังลึกลงไปถึงหนังชั้นใน เนื้อ กระดูก จนจรดถึงเยื่อกระดูก" แล้วทูลขอพรว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอได้โปรดประทานพรสักข้อหนึ่งเถิดว่า ภิกษุสาวกของพระองค์จักต้องไม่ให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรที่มารดาบิดายังไม่อนุญาต........"

ข้อ ๑๔๕ ถาม "แล้วพระพุทธเจ้าทรงประทานพรข้อนี้ไหม ?"

ตอบ ทรงประทานซิ เพราะพรข้อนี้แหละที่เป็นมูลเหตุให้พระธรรมสังคาหกา-จารย์ได้นำเรื่องราวของพระราหุลตอนออกบวชมาเล่าไว้ เพื่อแสดงถึงต้นเค้าแห่งพุทธบัญ-ญัติทางวินัย ห้ามมิให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรที่บิดามารดายังมิได้อนุญาต ดังคำที่พระกรรมวาจาจารย์ซักถามนาคผู้จะอุปสมบทในวันบวชว่า "อนุญฺญาโตสิ มาตาปิตูหิ" แปลว่า "คุณได้รับอนุญาตจากมารดาและบิดาแล้วหรือ ?" ส่วนเรื่องพระนันทะบรรพชาอุปสมบทแล้ว ไม่มีเล่าไว้ในวินัยปิฎก พระอรรถกถาจารย์นำมาเล่าไว้ในอรรถกถาธรรมบทซึ่งเรียบเรียงทีหลังพระไตรปิฎก เพื่อเชื่อมเรื่องราวเมื่อพระราหุลบวชเป็นสามเณร

ข้อ ๑๔๖ ถาม "หลังจากนี้แล้ว มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้น ?"

ตอบ วันรุ่งขึ้นต่อจากนี้ ขณะที่พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสาวกฉันภัตตาหารในพระราชวังของพระเจ้าสุทโธทนะ และพระเจ้าสุทโธทนะซึ่งทรงอังคาสอยู่ใกล้พระพุทธองค์ ได้ทูลเล่าถึงเหตุการณ์สมัยเมื่อพระพุทธเจ้ายังเป็นพระสมณโคดมทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยาอยู่อย่างอุกฤษฏ์ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อพระองค์ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยาอยู่นั้น มีเทวดาตนหนึ่งมาบอกข่าวหม่อมฉันว่า "โอรสของท่านตายเสียแล้ว" แต่หม่อมฉันก็มิได้ทรงเชื่อถือ และตอบไปว่า "โอรสของฉันจะยังไม่ตายจนกว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสียก่อน" พระพุทธเจ้าจึงทรงนำชาดกแสดงเรื่องราวในอดีตชาติของพระเจ้าสุทโธทนะมาเล่า เมื่อจบเทศนา พระเจ้าสุทโธทนะก็ได้บรรลุอนาคามิผล

ข้อ ๑๔๗ ถาม "หลังจากพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดพระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดา จนได้บรรลุอนาคามิผลแล้ว ได้ทรงปฏิบัติอย่างไรต่อไปอีก ?"

ตอบ ในระยะนี้คือระยะแพร่หลายของพระพุทธศาสนาในแคว้นสักกะ พระอัฏฐกถาจารย์เล่าเรื่องไว้ในอัฏฐกถาธรรมบทว่า พระญาติจากสกุลศากยะและโกลิยะ มีจำนวนประมาณ ๘๐,๐๐๐ องค์ ซึ่งเคยปฏิญาณไว้ว่า "ถ้าเจ้าชายสิทธัตถะจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ์ หรือเป็นพระพุทธเจ้าตามคำที่ทำนายไว้อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็จะขอเป็นบริวารของพระองค์" ได้พร้อมใจกันออกบวชในคราวนี้ ซึ่งเป็นงานหนักที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกของพระองค์จะต้องให้การบรรพชาอุปสมบท และอบรมสั่งสอนภิกษุที่บวชใหม่เป็นจำนวนมากเหล่านี้อย่างใกล้ชิด

ข้อ ๑๔๘ ถาม "ในการเสด็จเยือนกรุงกบิลพัสด์ครั้งแรกนี้ พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยสาวกของพระองค์พักแรมอยู่ที่กรุงกบิลพัสดุ์เป็นเวลานานสักเท่าไร ?"

ตอบ ประมาณ ๒ สัปดาห์แล้วก็เสด็จนำพระสาวกส่วนมากกลับจากกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ มุ่งสู่กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ โดยเส้นทางที่พระองค์เคยเสด็จดำเนินเมื่อคราวเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ลุถึงอนุปิยอัมพวัน ในระหว่างทางจึงเข้าประทับแรม ณ ที่นี้

ข้อ ๑๔๙ ถาม "ณ อนุปิยอัมพวันนี้ มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง ?"

ตอบ ณ ที่นี้ เจ้าศากยะอีก ๖ องค์ คือ อนุรุทธะ, ภัททิยะ, อานันทะ, ภคุ, กิมพิละ. และเทวทัต รวมทั้งช่างกัลบกของเจ้าชายเหล่านี้อีก ๑ คน ชื่ออุบาลี ได้ติดตามมาขอบรรพชาและอุปสมบท ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงอนุมัติให้ได้บรรพชา และอุปสมบทสมประสงค์ โดยเจ้าศากยะเหล่านั้นตกลงยินยอมกันให้กัลบก "อุบาลี" ได้บวชก่อน ด้วยความประสงค์เพื่อขจัดขัตติยมานะของพวกตน เรื่องการบรรพชาอุปสมบทของเจ้าชายศากยะทั้ง ๖ องค์นี้ มีเล่าไว้โดยพิสดารในอัฏฐกถาธรรมบท ซึ่งจะนำมาเล่าในตอนว่าด้วยประวัติของพระสาวกแต่ละองค์

ข้อ ๑๕๐ ถาม "เพราะเหตุไรเจ้าศากยะองค์เหล่านี้ จึงไม่ทรงผนวชเสียคราวเดียวกันกับพระญาติอื่น ๆ จำนวน ๘๐,๐๐๐ องค์เหล่านั้น ?"

ตอบ น่าจะเป็นเพราะเจ้าศากยะ ๖ องค์เหล่านี้เป็นชั้นผู้ใหญ่ มีสิทธิที่จะได้สืบทยาทต่อจากพระเจ้าสุทโธทนะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าชายภัททิยะ มักเรียกกันว่า "ภัททิยราชา" ซึ่งน่าจะมีสิทธิเป็นอันดับแรก ต่อจากเจ้าชายนันทะและราหุลกุมาร และมีเรื่องเล่าไว้ในอัฏฐกถาธรรมบทว่า เมื่อเจ้าชายอนุรุทธะแสดงความจำนงต่อมารดาขอลาผนวช มารดาได้ยับยั้งไว้ด้วยวางเงื่อนไขว่า "ถ้าเจ้าภัททิยบวช ก็บวชเถอะ" สันนิฐานในตอนนี้ว่าพระเจ้าสุทโธทนะเมื่อบรรลุอนาคามีผลแล้ว คงจะสละราชสมบัติให้ทายาทอื่นครองแทน และผู้ที่รับตำแหน่งนี้ก็คือเจ้าชายภัททิยะ จึงเรียกกันว่า "ภัททิยราชา" ซึ่งในปกรณ์ฝ่ายมหายานเรียกว่า "ภัทริกะ"

ข้อ ๑๕๑ ถาม "จากอนุปิยอัมพวันนี้ พระพุทเจ้าเสด็จไปประทับที่ไหนต่อไปอีก ?"

ตอบ เสด็จไปประทับที่กรุงราชคฤห์ คราวนี้ประทับที่ "สีตวัน" ซึ่งแปลว่า "ป่าเย็น" ซึ่งน่าจะมีบริเวณกว้างขวางและสงัดจากผู้คนดีกว่าเวฬุวัน ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารได้ถวายเป็นสังฆารามแห่งแรก

ข้อ ๑๕๒ ถาม "สีตวัน ที่พระพุทธเจ้าทรงเลือกเป็นที่ประทับแห่งใหม่นี้มีลักษณะอย่างไร ? อยู่ตอนไหนของกรุงราชคฤห์ และมีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นที่นี่บ้าง ?"

ตอบ สีตวันเป็นป่าช้าของกรุงราชคฤห์ สันนิฐานว่าอยู่ใกล้เมืองคิริพชะหรือปัญจคีรีนคร ซึ่งเป็นราชธานีเดิมของแคว้นมคธ ก่อนที่พระเจ้าพิมพิสารจะมาสร้างราชธานีใหม่ขึ้น และขนานนามว่า "ราชคฤห์" โดยถือเอาชื่อเมืองโบราณแห่งหนึ่งของชาวอารยันมาตั้งเป็นมงคลนาม เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น ณ ที่นี้ก็คือ เศรษฐีแห่งกรุงราชคฤห์ ผู้เป็นพี่ภริยาของสุทัตตคฤหบดี เศรษฐีแห่งกรุงสาวัตถี ได้เปลี่ยนใจมานับถือพระรัตน-ตรัย และอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยสาวกไปฉันอาหารที่บ้านของตน ในวันเตรียมการนั้นเอง สุทัตตคฤหบดี ซึ่งภายหลังรู้จักกันในชื่อว่า "อนาถบิณฑิกเศรษฐี" ได้มาที่บ้านของเศรษฐีแห่งกรุงราชคฤห์ด้วยธุรกิจของตน เห็นการเตรียมงาน อาหารและไทยธรรมที่เศรษฐีแห่งกรุงราชคฤห์สั่งให้จัดทำเป็นจำนวนมากก็หลากใจ จึงสอบถามเศรษฐีกรุงราชคฤห์ก็ได้ความว่า พระพุทธเจ้าได้อุบัติขึ้นแล้วในโลก พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระพระสงฆ์ ได้อุบัติขึ้นพร้อมแล้วในโลก ก็เกิดปีติโสมนัสยิ่งนัก มีศรัทธาใคร่จะถวายทานแก่พระพุทธเจ้าและพระสาวกบ้าง จึงขออนุญาตต่อเศรษฐีกรุงราช-คฤห์ และขอพระบรมราชานุญาตจากพระเจ้าพิมพิสาร ให้ได้โอกาสถวายทานแก่พระพุทธ-เจ้าและพระสกวก

ข้อ ๑๕๓ ถาม "อนาถบิณฑิกเศรษฐีมีโอกาสได้ถวายทานแก่พระพุทธเจ้าและพระสาวกหรือไม่ ?"

ตอบ มีซิ, เมื่อได้รับอนุญาตและการสนับสนุนจากเศรษฐีกรุงราชคฤห์ผู้เป็นพี่ภริยา และได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระเจ้าพิมพิสาร ในฐานที่เป็นคนต่างเมืองแล้ว อนาถบิณฑิกเศรษฐีก็ได้ถวายทานแก่พระพุทธเจ้าและพระสาวกสมประสงค์ หลังจากพระพุทธเจ้าและพระสาวกฉันภัตตาหารแล้ว ก็ได้ทูลเชิญพระพุทธเจ้าไปจำพรรษาที่

กรุงสาวัตถีบ้าง เพื่อโปรดชาวกรุงสาวัตถี พระพุทธเจ้าตรัสถึงสถานที่อันควรเป็นที่พำนักของพระองค์เป็นนัยว่า "ดูก่อนคฤหบดี พระตถาคตเจ้าทั้งหลายยินดีในเสนาสนะอันสงัด" เพียงเท่านี้อนาถบิณฑิกเศรษฐีก็ทราบว่าพระพุทธเจ้าทรงรับนิมนต์แล้ว จึงเปล่งวาจาแสดงความดีใจว่า "พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญชาแล้ว พระสุคตเจ้าทรงบัญชาแล้ว" แล้วทูลลาพระพุทธเจ้าไปเตรียมการรับเสด็จ เช่น จัดทำถนนหนทาง จัดทำที่พักระหว่างทาง จัดไทยธรรมและอาหารที่จะถวายแก่พระพุทธเจ้าและพระสาวกในระหว่างทาง ฯลฯ พร้อมกันนั้นก็ออกสำรวจพิจารณาสถานที่อันสงัด ซึ่งมีลักษณะดังพระพุทธประสงค์ สำหรับสร้างเป็นอารามที่จำพรรษาของพระพุทธเจ้า และพระสาวก ในย่านกรุงสาวัตถี ในที่สุดก็ได้พบสวนของเจ้าเชตอยู่ในทำเลอันเหมาะสมยิ่ง จึงติดต่อขอซื้อจากเจ้าเชต แต่เจ้าเชตไม่ยอมขาย อ้างว่าไม่ใช่ที่สำหรับซื้อขาย แต่ด้วยความศรัทธาเลื่อมใสต่อองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างจริงใจ อนาถบิณฑิกเศรษฐีก็ไม่เลิกล้มความคิดที่จะซื้อที่แห่งนี้เพื่อสร้างเป็นอารามที่ประทับของพระพุทธเจ้าและพระสาวกให้จงได้ จึงนำความนี้ไปปรึกษาอำมาตย์คนหนึ่ง อำมาตย์ผู้นั้นแนะให้ซื้อด้วยวิธีประมูลเพิ่มราคา ในที่สุดก็ซื้อที่แห่งนี้มาได้ด้วยวิธีเอาทองมาปูซื้อสิ้นเงินถึง ๑๘ โกฏิ เจ้าเชตเห็นศรัทธาอันแรงกล้าของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ก็เกิดความเลื่อมใส จึงบริจาคพื้นที่ส่วนหนึ่งสำหรับเป็นที่สร้างประตูและทางเข้าพระอาราม ซึ่งอนาถบิณฑิกเศรษฐีก็ยอมตาม แล้วบริจาคทรัพย์อีก ๑๘ โกฏิ สร้างกุฏิวิหารต่าง ๆ ซึ่งคงเป็นอารามที่ใหญ่โตมโหฬารยิ่ง ในอัฏฐกถาเล่าว่าอารามนี้แบ่งออกเป็น ๑๘ ตำบลหรือคณะใหญ่ ๆ เพียบพร้อมด้วยสรรพวัตถุที่จำเป็นแก่สมณะทุกประการ เมื่อสร้างเสร็จแล้ว ขนานชื่อว่า "เชตวัน อารามของอนาถบิณฑิก" และฉลองกันเป็นการใหญ่ สิ้นเงินไปอีก ๑๘ โกฏิ ในครั้งพุทธกาล ก็มีอนาถบิณฑิกเศรษฐีผู้นี้ ที่ได้รับยกย่องว่าได้บริจาคทรัพย์เป็นจำนวนมากบำรุงพระพุทธศาสนายิ่งกว่าผู้อื่น

ข้อ ๑๕๔ ถาม "เจ้าเชตผู้ขายที่ให้แก่อนาถบิณฑิกเศรษฐี เพื่อสร้างเชตวนาราม คือใคร ? มีประวัติเป็นมาอย่างไร ?"

ตอบ เจ้าเชตองค์นี้ คือ เชตกุมาร ตามปกรณ์ของฝ่ายมหายานบันทึกไว้ว่าเป็นโอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าปเสนทิโกศล ประสูติจากพระชายาชื่อวรรศิกา มีพระชน-

มายุอยู่มาจนถึงปลายพุทธกาล จึงถูกวิฑูฑภกุมารปลงพระชนม์ วิฑูฑภกุมาร คือ โอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งประสูตจากพระนางวาสภขัตติยา เชื้อสายศากยะ, สาเหตุที่วิฑูฑภกุมารซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งอุปราช ต้องปลงพระชนม์เชตกุมารก็คือเชตกุมารทรงปฏิเสธที่จะให้ความช่วยเหลือวิฑูฑภะในการประหัตประหารพวกศากยะ และเหตุที่พระองค์ได้นามว่า "เชต" ซึ่งแปลว่า "ผู้ชนะ" นั้น พระอัฏฐกถาจารย์ให้ข้อสันนิฐานไว้ ๓ นัย คือ (๑) เพราะเหตุที่เจ้าชายองค์นี้มีชัยชนะต่อข้าศึก (๒) เพราะเหตุที่เจ้าชายองค์นี้ประสูตในขณะที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงมีชัยต่อข้าศึก (๓) เพราะเหตุเพียงเป็นมงคลนาม

ข้อ ๑๕๕ ถาม "เชตวนารามมีลักษณะและประวัติความเป็นมาอย่างไร ?"

ตอบ ในวินัยปิฎกกล่าวว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้สร้างกุฏิ, ที่พักกลางคืน ที่พักกลางวัน, ห้องเก็บของ, ที่บริการ, เรือนไฟสำหรับอบเหงื่อ, บ่อน้ำ, สระน้ำ ฯลฯ ไว้ครบถ้วน

ในอัฏฐกถาพุทธวงส์, อัฏฐกถาชาดก, และอัฏฐกถาทีฆนิกายกล่าวว่า เนื้อที่ของเชตวนารามมีทั้งหมดรวม ๑๘ กรีส (ประมาณ ๔๕ ไร่)

– หลักฐานฝ่ายมหายานจากทิเบต ฉบับรอคฮิลล์ กล่าวว่า อารามนี้สร้างตามแผนแบบที่เทวดาชั้นดุสิตออกแบบส่งมาให้ประกอบด้วยหอต่าง ๆ ขนาดใหญ่ ๖๐ หอ ขนาดเล็ก ๖๐ หอ

– ในอัฏฐกถามัชฌิมนิกายและอัฏฐกถาอุทานกล่าวว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้บริจาคเงิน ๑๘ โกฏิซื้อที่จากเจ้าเชต และเจ้าเชตได้นำเงินจำนวนนี้ไปสร้างซุ้มประตูมีห้องรวมอยู่ด้วย ซึ่งอัฏฐกถาชาดกก็ได้เล่าถึงความวิจิตรของซุ้มประตูนี้ และปกรณ์ฝ่ายมหายาน ก็ได้กล่าวถึงความสวยงามของซุ้มประตูนี้ไว้เช่นเดียวกัน

– ในอัฏฐกถาสุตตนิบาตกล่าวถึงชื่อกุฏิและหอต่าง ๆ ไว้ เช่น มหาคันธกุฏิ กาเวริมัณฑลมาละ, โกสัมพกุฏิ, จันทนมาละ, อัมพลโกฏฐอาสนสาลา ฯลฯ

ในอัฏฐกถาทีฆนิกายกล่าวถึง อาคารขนาดใหญ่ที่ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสร้างชื่อ สาลฬฆระ

–ในอัฏ ฐกถาสัง ยุตตนิ กาย กล่าวถึง เทพยดาตน หนึ่ง ซึ่งเฝ้า ประตูทางเข้าเชตวนาราม คอยห้ามคนทำบาปมิให้เข้าไปก่อความยุ่งยาก.

–ในตำนานมหาวงส์และฎีกามหาวงส์กล่าวว่า ข้างนอกอาราม มีต้นราชายตนะต้นหนึ่งเป็นที่สิงสถิตของเทวดาชื่อมหาสิทธิสุมนะ น่าจะเป็นองค์เดียวกับเทวดาผู้รักษาประตูชื่อ "สุมนะ" ซึ่งกล่าวถึงในอัฏฐกถาธรรมบท.

ในอัฏฐกถาอังคุตตรนิกายกล่าวว่า บริเวณภายในอารามนี้มีสระขนาดใหญ่ ชื่อ "เชตวนโบกขรณี" ซึ่งในอัฏฐกถาชาดกกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงสนานที่สระนี้เสมอ ใกล้สระนี้แหละ ที่พระเทวทัตถูกธรณีสูบลงไปจมอยู่ในอเวจีมหานรก

–ในอัฏฐกถาวินัยชื่อสมันตปาสาทิกากล่าวว่าชานอารามนี้คือสวนมะม่วง ด้านหน้าตรงประตูออกไป อนาถบิณฑิกะและพระอานนท์เถระได้ปลูกต้นโพธิ์ไว้ ซึ่งต่อมาเรียกว่า "อานันทโพธิ" มีเงื้อมผาอยู่แห่งหนึ่งไม่ไกลจากประตูนัก ชื่อ "กุบิลลปุวบัพภาระ" มีนิทานโบราณเรื่องเศรษฐีตระหนี่ชื่อ "โกสิยะ" ตามที่เล่าไว้ในอัฏฐกถาธรรมบท. ในอัฏฐกถาธรรมบทกล่าวว่า ใกล้เชตวนารามนี้มีวัดพวกเดียรถีย์ชื่อจิญจมาณวิกา ใช้เป็นที่พักอาศัยตอนกลางคืน เมื่อวางแผนใส่ร้ายพระพุทธเจ้าว่าเป็นชู้กับตน มีสถานที่เล่นของเด็ก ๆ อยู่ไม่ห่างนัก เมื่อเด็ก ๆ เหล่านี้กระหายน้ำจะเข้าไปในเชตนวาราม เพื่อดื่มน้ำ.

–ในอัฏฐกถาชาดกกล่าวว่า มีถนนสายใหญ่ ๒ สายผ่านเชตวนารามไปในกรุงสาวัตถี คนเดินทางมักเข้าอาศัยพักร้อนในเชตวนาราม.

–ในปกรณ์ทิพยาวทาน ฝ่ายมหายานกล่าวว่า มีสถูปอัฐิของพระโมคคัลลานะและของพระสารีบุตรอยู่ในบริเวณเชตวนาราม และอยู่มาจนถึงรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช.

–สมณะจีนชื่อฟาเหียน ซึ่งจาริกไปสืบพระพุทธศาสนาในอินเดียเมื่อราว พ.ศ. ๙๔๒ ได้บันทึกไว้ว่า เชตวนารามมี ๑๗ คณะ มีของใช้ที่จำเป็นแก่สมณะสารพัดอย่าง ตามประทีปไว้คืนยังรุ่ง ครั้งหนึ่งเกิดไฟไหม้ขึ้นเนื่องจากหนูเป็นเหตุ วิหารถูกไฟไหม้หมด ต่อมาสร้างขึ้นใหม่เหลือเพียง ๒ คณะ มีถนนเข้าได้ ๒ ทาง คือ ทิศตะวันออกและทิศวันตก มีสถูปสร้างอุทิศพระพุทธเจ้าทั่วไป และมีพระนามจารึกไว้ด้วย ต่อมาสมณะจีนชื่อเหียนจัง

หรือถังซัมจั๋งได้ไปอินเดีย ราว พ.ศ. ๑๑๗๒ ก็ยังพบเชตวนารามอยู่ หลังจากนั้นแล้วก็ไม่ได้ทราบเรื่องราวของเชตวนารามอีกเลย.

–อัฏฐกถามัชฌิมนิกายและอัฏฐกถาอุทานกล่าวว่า วัดนี้เรียกในบาลีทั่วไปว่า "เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม" เพื่อเป็นที่ระลึกถึงคนใจบุญ ๒ คนที่ร่วมกันสร้างวัดนี้ คือเจ้าเชต ผู้เป็นเจ้าของที่ดิน และอนาถปิณฑิกะ ผู้ซื้อ และเจ้าเชตก็ได้สละทรัพย์ที่อนาถบิณฑิกะจ่ายให้นำไปสร้างซุ้มประตู ทั้งนี้เพื่อให้เป็นตัวอย่างของชนรุ่นหลัง. จากหลักฐานของฝ่ายทิเบตกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงเสนอแนะให้ใช้ชื่อนี้

ข้อ ๑๕๖ ถาม "ในพรรษาที่สอง พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ไหน ?"

ตอบ ในวินัยปิฎกกล่าวไว้แต่เพียงว่า พระพุทธเจ้าเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์ครั้งแรกนี้ได้เสด็จมาประทับแรมที่สีตวัน และอนาถบิณฑิกเศรษฐีเข้าเฝ้า ต่อจากนี้ได้เล่าถึงพระพุทธเจ้าเสด็จไปกรุงสาวัตถีผ่านกรุงเวสาลี ในอัฏฐกถาพุทธวงศ์กล่าวว่าพรรษาที่สองนี้พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่กรุงราชคฤห์แต่ไม่ละบุไว้ชัดว่าจำพรรษาที่สีตวัน หรือที่เวฬุวัน สันนิษฐานตามเหตุการณ์ก็น่าจำพรรษาที่กรุง ราชคฤห์ตามมติของพระอัฏฐกถาจารย์ผู้รจนาอัฏฐกถาพุทธวงศ์ เพราะเมื่อเสด็จดำเนินกลับจากกรุงบิลพัสดุ์ถึงสีตวันก็กระชั้นวันเข้าพรรษาแล้ว เมื่ออนาถบิณฑิกเศรษฐีกลับไปเตรียมการรับเสด็จที่กรุงสาวัตถี เช่นจัดทำถนนหนทาง ทำที่พักแรมระหว่างทาง ก็น่าจะต้องใช้เวลาเป็นเดือน ๆ จึงมีเหตุผลที่ควรเชื่อได้ว่า พระพุทธเจ้าเสด็จไปกรุงสาวัตถีครั้งนี้ หลังจากออกพรรษาที่สองแล้ว

ข้อ ๑๕๗ ถาม "ในพรรษาที่สาม พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ไหน ?

ตอบ ตามเหตุการณ์ที่เล่าไว้ ในอัฏฐกถาชาดก และอัฏฐกถาพุทธวงส์ว่าพระพุทธเจ้าทรงรับนิมนต์อนาถบิณฑิกเศรษฐี เพื่อเสด็จไปกรุงสาวัตถี ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของกรุงราชคฤห์และเมื่อออกพรรษาที่สองแล้วพระองค์จึงเสด็จไปตามคำนิมนต์ โดยผ่านกรุงเวสาลีซึ่งอ้อมลงไปทางทิศตะวันออกของกรุงราชคฤห์แล้วจึงย้อนขึ้นไปกรุงสาวัตถี ประทับที่กรุงสาวัตถีเป็นเวลาหลายเดือน ขณะนั้นคงเป็นระยะเวลาที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างเชตวนาราม และต่อมานางวิสาขามหาอุบาสิกาก็ได้สร้างบุพพารามขึ้นอีก การจำพรรษาที่สามน่าจะเป็นที่กรุงสาวัตถี แต่อัฏฐกถาพุทธวงส์กล่าวว่าในพรรษาที่สามนี้ประทับจำพรรษาที่

กรุงราชคฤห์ ตามมตินี้ได้ความว่าพระพุทธเจ้าเสด็จจากกรุงสาวัตถีมาจำพรรษาที่กรุงราชคฤห์ ดังเช่นพรรษาที่สอง น่าจะเป็นเพราะเสนาสนะในกรุงสาวัตถียังอยู่ในระหว่างการก่อสร้าง

ข้อ ๑๕๘ ถาม "เพราะเหตุไร พระพุทธเจ้าเสด็จไปกรุงเวสาลีก่อนแล้วจึงเสด็จไปกรุงสาวัตถีตามคำทูลนิมนต์ของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ?"

ตอบ สันนิฐานว่า เป็นเพราะมีเหตุการณ์ร้ายแรงและรีบด่วนเกิดขึ้นในกรุงเวสาลี ซึ่งในอัฏฐถารัตนสูตร ขุททกนิกาย และอัฏฐกถาธรรมบท ขุททกนิกาย เล่าไว้ต้องกันว่า เกิดภัยพิบัติร้ายแรง ๓ ประการขึ้นในกรุงสาวัตถี คือทุพภิกขภัย อมนุสสภัย และโรคภัย ชาวกรุงเวสาลีตายกันเหลือที่จะคณนา ทรากศพเกลื่อน ชาวเมืองที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ไปร้องทุกข์ต่อเจ้าผู้ครองเมือง ในที่สุดตกลงกันให้เชิญพระพุทธเจ้าไปโปรด ด้วยเชื่อมั่นว่าพระพุทธเจ้าทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ และมีมหิทธานุภาพ ถ้าเสด็จมาโปรดก็จะสามารถขจัดภัยเหล่านี้ได้ จึงได้แต่งราชทูตเจริญพระราชสาส์นคุมเครื่องบรรณาการไปถวายพระเจ้าพิมพิสาร ทูลความให้ทรงทราบ และขอพระราชทานพระวโรกาสกราบทูลเชิญเสด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปโปรดชาววัชชี พระพุทธเจ้าทรงสดับเหตุนี้จากพระเจ้าพิมพิสาร ทรงคำนึงเห็นว่า หากพระองค์เสด็จไปกรุงเวสาลีครั้งนี้ ก็จะได้ประโยชน์ยิ่งใหญ่ถึง ๒ ประการ คือ ภัยพิบัติเหล่านั้นจะสงบลงไปด้วยอานุภาพของ พระรัตนตรัยประการหนึ่ง และชาววัชชีจะ ได้มี โอกาสสดับพระธรรม - เทศนา ได้บรรลุมรรคผลอีกประการหนึ่ง ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการเผยแพร่ศาสนาจึงทรงรับนิมนต์ พระเจ้าพิมพิสารทราบว่าพระพุทธเจ้ารับนิมนต์แล้ว ก็ทรงโปรดให้รีบแต่งทางเสด็จพระพุทธดำเนิน ตั้งแต่กรุงราชคฤห์ ไปจนถึงฝั่งแม่น้ำคงคาอันเป็นพรมแดนระหว่างแคว้นมคธกับแคว้นวัชชี ฝ่ายกรุงเวสาลีเล่า เมื่อได้ทราบข่าวนี้ก็มีความยินดียิ่งนักเตรียมการรับเสด็จเป็นการใหญ่ แต่งทางตั้งแต่แม่น้ำคงคาถึงกรุงเวสาลี และมาคอยรับเสด็จอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคา ณ ริมฝั่งแม่น้ำคงคาด้านแคว้นมคธ พระเจ้าพิมพิสารโปรดให้จัดเรือขนานตบแต่งอย่างงดงาม มีมณฑปเป็นที่ลาดพระพุทธอาสน์ และจัดที่

สำหรับภิกษุทั้งปวงไว้เป็นระเบียบ เมื่อเรือส่งเสด็จออกจากท่า พระเจ้าพิมพิสารทรงลุยน้ำส่งเสด็จพอสมควรแล้ว เรือส่งเสด็จก็เข้าไปฝั่งแคว้นวัชชี ทันใดนั้น ก็มีเมฆฝนตั้งมาทั้งสี่ทิศ ฟ้าแลบแปลบปลาบ พอพระพุทธเจ้าย่างพระบาทแรกเหยียบริมฝั่งแม่น้ำคงคาในแดนของแคว้นวัชชี ฝนโบกขรพรรษก็ตกพรูลงมามากและเป็นเวลานาน น้ำไหลนองพัดพาสิ่งโสโครกและซากศพลงแม่น้ำลำคลองไปสิ้น พื้นดินซึ่งแห้งผากด้วยฝนแล้งมานาน ก็ชุ่มเย็นและสะอาดไปทั่วแคว้นแดนวัชชี โดยเฉพาะในกรุงเวสาลีอันเป็นแดนภัยพิบัติก็เริ่มคืนสู่ภาวะปกติ ชาววัชชีได้นำเสด็จพระพุทธเจ้าและพระสาวกจากฝั่งแม่น้ำคงคา ถึงประตูเมืองเวสาลีในครั้งนี้เป็นเวลา ๓ วันพอดี เมื่อถึงประตูเมืองเวสาลี พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับยืนที่ประตู แล้วรับสั่งพระอานนท์ให้เรียนรัตนสูตรและทรงบัญชาให้เข้าไปทำปริตต์ภายในกำแพง ๓ ชั้นของกรุงเวสาลี พระอานนท์เรียนจำรัตนสูตรแล้วขอพระบรมพุทธานุญาตใช้บาตรของพระพุทธเจ้าใส่น้ำ เดินสวดรัตน-สูตรพลางซัดน้ำพลางไปทั่วบริเวณภายในกำแพงกรุงเวสาลี บรรดาผู้ที่ป่วยไข้ได้เจ็บอยู่ก็หายจากโรค ลุกขึ้นออกมาบูชาพระอานนท์ด้วยเครื่องบูชาต่าง ๆ แล้วติดตามพระอา-นนท์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า

ในการรับเสด็จภายในกรุงเวสาลีนั้น มีการจัดแจงแต่งศาลากลางเมือง ซึ่งเรียกในบาลีว่า "สัณฐาคาร" ให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าและพระสาวก เมื่อพระพุทธเจ้าประทับแล้ว บรรดาเจ้าลิจฉวีและราษฎรก็พากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ ที่นั้น ฝ่ายพระอานนท์ เมื่อเที่ยวทำการรักษาคนไข้ทั่วกรุงเวสาลีด้วยรัตนสูตรและน้ำพระพุทธมนต์แล้ว ก็พาชาวเมืองที่ติดตามมาเฝ้าพระพุทธเจ้าที่สัณฐาคารนั้นอีกเป็นจำนวนมาก พระพุทธเจ้าได้ตรัสรัตนสูตรย้ำอีกในมหาสมาคมนั้น เมื่อจบพระธรรมเทศนาสรรพภัยพิบัติอุปัทวันตรายก็สงบลง ความสวัสดี สุขกาย สุขใจก็บังเกิดปกแผ่ทั่วบริเวณนั้น พุทธเวไนยชนเป็นอันมากต่างก็เกิดศรัทธาปสาทะและได้รับความรู้ในรสพระธรรม ตั้งแต่นั้นมา ในแคว้นวัชชี ฝนก็ตกต้องตามฤดูกาล พืชพรรณธัญญาหารก็กลับอุดมสมบูรณ์เหมือนแต่ก่อน สรุปได้ว่า ในการเสด็จโปรดกรุงเวสาลีครั้งนี้ เป็นเหตุให้เกิดผลดีหลายประการคือ:

(๑) ช่วยระงับภัยพิบัติร้ายแรง ๓ ประการ ที่เกิดขึ้นในกรุงเวสาลี

(๒) พระพุทธเจ้าได้ตรัสรัตนสูตร อันเป็นที่มาของปริตบทหนึ่ง ซึ่งพระสงฆ์ใช้สวดในปัจจุบันนี้ และ

(๓) ชาวแคว้นวัชชีได้เปลี่ยนใจมานับถือพระพุทธเจ้า และพระพุทธศาสนาก็ตั้งรกรากมั่นในแคว้นวัชชีตั้งแต่บัดนี้มา

แม้ในอัฏฐกถาทั้งสองดังกล่าวนั้นจะไม่กล่าวไว้ชัดว่า พระพุทธเจ้าเสด็จกรุงเวสาลีครั้งนี้ในตอนไหน แต่ข้อความในรัตนสูตร ซึ่งกล่าวถึงคุณของพระรัตนตรัยแสดงให้เห็นว่าเป็นธรรมที่น่าจะทรงแสดงในระยะตอนแรก ๆ ของการประกาศศาสนาในท้องถิ่นนั้น ๆ และข้อความในอัฏฐกถาพุทธวงส์ก็กล่าวว่าหลังจากตรัสรู้แล้ว พระพุทธ – เจ้าเสด็จไปกรุงเวสาลีเป็นครั้งแรกเมื่อออกพรรษาที่สอง ก่อนเสด็จไปกรุงสาวัตถี จึงพออนุมานได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงรัตนสูตรในระยะนี้มากกว่าในระยะอื่น

ข้อ ๑๕๙ ถาม "ในพรรษาที่สี่ พระพุทธเจ้าประทับประจำพรรษาที่ไหน ?"

ตอบ ในอัฏฐกถาพุทธวงส์กล่าวว่า ประทับจำพรรษาที่เวฬุวัน กรุงราชคฤห์ และในระหว่างออกพรรษาที่สี่ต่อพรรษาที่ห้า เชตวนาราม ของ อนาถบิณฑิกเศรษฐี และบุพพารามของนางวิสาขา มหาอุบาสิกา อยู่ในระหว่างการก่อสร้าง เฉพาะบุพพารามนั้น อัฏฐกถาธรรมบทกล่าวว่าพระโมคคัลลานะได้รับหน้าที่เป็น "นวกัมมาธิษฐายี" คือผู้อำนวยการก่อสร้าง ใช้เวลาก่อสร้างนานถึง ๙ เดือน นางวิสาขามหาอุบาสิกาได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในพระพุทธศาสนาตอนนี้

ข้อ ๑๖๐ ถาม "ภายในพรรษาที่สี่ มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง ?"

ตอบ ในอัฏฐกถาธรรมบทกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงโปรดอุคคเสน บุตรของเศรษฐีคนหนึ่งในกรุงราชคฤห์ ให้ได้บรรลุอรหัตตผล

ข้อ ๑๖๑ ถาม "หลังจากออกพรรษาที่สี่แล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดใคร ที่ไหนต่อไปอีก ?"

ตอบ ในระยะนี้ยังไม่พบปกรณ์ใดกล่าวไว้ชัด จึงยังอยู่ในระหว่างการค้นคว้าหาประวัติว่าน่าจะเสด็จไปที่แห่งใดและทรงทำอะไรบ้าง? เพราะสถานที่ต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่าพระพุทธเจ้าเสด็จไปนั้นมีอยู่มาก แต่ยังไม่ทราบกันว่าเสด็จไปในพรรษาไหน? ซึ่งศาสตราจารย์มาลาเสเกราได้เรียงไว้ตามอักขรานุกรมดังนี้:

อัคคาฬวเจดีย์, สระอโนดาต, อันธกวินทะ, อัมพปาลีวัน, อัมพลัฏฐิกา, อัมพสัณฑะ, และมีชื่ออื่น ๆ อีกกว่า ๑๐๐ ชื่อ

ข้อ ๑๖๒ ถาม "ในพรรษาที่ห้า พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ไหน?"

ตอบ ในอัฏฐกถาพุทธวงส์ อัฏฐกถาอังคุตตรนิกาย อัฏฐกถาสุตตนิบาต และอัฏฐกถาเถรีคาถากล่าวต้องกันว่าประทับจำพรรษาที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี และในระยะนี้แหละที่สันนิษฐานกันว่า มีเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น คือ:

(๑) พระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธบิดาประชวรหนัก พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปโปรดพระพุทธบิดา ซึ่งบรรลุอนาคามีแล้ว ถึงในห้องบรรทม ทรงแสดงธรรมโปรดจนได้บรรลุอรหัตตผลและปรินิพพานในเวลาต่อมาไม่นานนัก มีเรื่องเล่าว่าพระพุทธเจ้าประทับที่นิโครธาราม และทรงจัดการพระศพของพระพุทธบิดาซึ่งบรรลุอรหันต์แล้ว

(๒) อัฏฐกถา ธรรมบท และ อัฏฐกถาชาดก เล่าเรื่องชาวนา แคว้น สักกะ และแคว้นโกลิยะแย่งกันทดน้ำในแม่น้ำโรหิณี ซึ่งไหลเป็นแดนกั้นระหว่างแคว้นทั้งสองนั้น จนเป็นเหตุจะให้เกิดสงครามกันขึ้น พระพุทธเจ้าเสด็จไปห้ามทัพ และทรงชี้แจงให้ญาติทั้งสองฝ่ายปรองดองกัน

(๓) พระนางมหาปชาบดี โคตมีพร้อม ด้วยบริวาร ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่นิโครธารามทูลขอบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าถึง ๓ ครั้ง ๓ หน แต่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธถึง ๓ ครั้ง ๓ หน แล้วเสด็จกลับจากกรุงกบิลพัสดุ์ไปยังกรุงเวสาลี.

สันนิฐานว่าเหตุการณ์ทั้ง ๓ ตอนนี้ เกิดขึ้นในระยะปลายพรรษาที่ ๔ และต้นพรรษาที่ห้า

ข้อ ๑๖๓ ถาม "ในพรรษาที่ห้า มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง ?"

ตอบ ในวินัยปิฎกและอังคุตตรนิกาย สุตตันตปิฎกกล่าวว่า เมื่อพระพุทธเจ้าประทับประทับประจำพรรษาที่กูฏาคารศาลาป่ามหาวัน กรุงเวสาลี ในพรรษานั้นเอง พระนางมหาปชาบดีโคตมีพระน้านาง ซึ่งบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว และเคยได้ทูลขอบรรพชาอุปสมบทต่อพระพุทธเจ้าที่นิโครธารามถึง ๓ ครั้งแล้ว และพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธ คราวนี้ได้ตัดสินพระทัยเด็ดขาด โกนพระเกสา นุ่งห่มผ้าย้อมน้ำฝาด พร้อมด้วยเจ้าหญิงในศากยตระกูลผู้ร่วมใจอีกเป็นจำนวนมาก ได้เดินทางด้วยเท้าเปล่า บุกป่าฝ่าดงทุรกันดารจากกรุงกบิลพัสดุ์ไปถึงกรุงเวสาลี เพื่อขอเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าอีก พระอานนท์พบขณะที่กำลังนั่งร้องไห้กันอยู่หน้าประตูกูฏาคารศาลา จึงนำความกราบทูลพระพุทธเจ้าเพื่อทรงทราบ แต่พระพุทธเจ้าก็ยังทรงปฏิเสธอีกถึง ๓ ครั้ง ในที่สุดพระอานนท์ไว้ตั้งปัญหาทูลถามพระพุทธเจ้าว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผู้หญิงผู้สละเหย้าเรือนออกบวช เป็นผู้ไม่ครองเรือน ในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตเจ้าประกาศไว้นั้น สามารถที่จะบรรลุคุณพิเศษเป็นพระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ได้ไหม ?" พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "ดูก่อนอานนท์ ผู้หญิงย่อมสามารถทำเช่นนั้นได้" พระอานนท์จึงทูลถามต่อไปว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระน้านางของพระองค์ ผู้มีอุปการะแก่พระองค์มามาก ได้ถนอมเลี้ยงพระองค์มา เป็นพระมารดาเลี้ยงของพระองค์ผู้ถวายถัญธาราอันเกิดจากโลหิตในอกของนางแด่พระองค์ ในเมื่อพระมารดาของพระองค์ทิวงคตแล้ว จะเป็นการสมควรหรือไม่พระเจ้าข้า ที่จะทรงอนุญาตให้ผู้หญิงได้สละเรือนออกบวชในพระธรรมวินัยที่พระองค์ประกาศไว้ดีแล้ว...." พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "ดูก่อนอานนท์ ถ้ามหาปชาบดียินยอมรับครุธรรม ๘ ประการก็จงถือการยอมรับครุธรรม ๘ ประการนั้นเป็นการบรรพชาอุปสมบทของเธอเถิด"

พระอานนท์ได้กลับออกไปที่พระนางมหาปชาบดี แจ้งให้ทราบถึงครุธรรม ๘ ประการนั้น แล้วถามว่า "ดูก่อนโคตมี เธอจะได้ยินดีรับครุธรรม ๘ ประการนี้เป็นหลักปฏิบัติไหม ? เพราะการยอมรับครุธรรม ๘ ประการนี้แหละคือการบรรพชาอุปสมบทของเธอ"

นางมหาปชาบดีโคตมีเรียนตอบว่า "ข้าแต่พระอานนท์ผู้เจริญ อุปมาเหมือนหญิงหรือชายก็ตาม ที่ยังอยู่ในวัยรุ่นกำดัด ชอบแต่งตัว หลังจากได้อาบน้ำชำระสระหัวแล้วย่อมเต็มใจที่จะยื่นมือทั้งสองรับพวงมาลัยที่ร้อยด้วยดอกบัว ดอกมะลิ หรือดอกอติมุตตกะแล้วนำมาสวมบนศีรษะของตน ดิฉันก็ฉันนั้น เต็มใจที่จะรับครุธรรม ๘ ประการเหล่านั้นนำมาปฏิบัติโดยไม่ล่วงละเมิดเลย ตราบเท่าชีวิตจะหาไม่"

ข้อ ๑๖๔ ถาม "ครุธรรม ๘ ประการ มีอะไรบ้าง ?"

ตอบ "ครุธรรม ๘ ประการ มีดังนี้ :–

(๑). ภิกษุณีแม้มีอายุตั้งร้อยปี จะต้องลุกขึ้นยืนรับและถวายความเคารพแก่ภิกษุ แม้บวชในวันนั้น

(๒). ภิกษุณีจะต้องไม่จำพรรษาในสถานที่ซึ่งไม่มีภิกษุอยู่จำพรรษา คือจะจำพรรษาตามลำพังภิกษุณีด้วยกันไม่ได้ ต้องมีภิกษุจำพรรษาอยู่ด้วย

(๓). ภิกษุณีจะต้องสอบถามวันอุโบสถกะภิกษุสงฆ์เดือนละ ๒ ครั้ง และภิกษุจะต้องมาให้โอวาทเดือนละ ๒ ครั้ง

(๔). หลังจากออกพรรษา ปวารณาแล้ว ภิกษุณีสงฆ์จะต้องปวารณาทั้งในที่ประชุมของภิกษุสงฆ์ด้วยและในที่ประชุมของภิกษุณีสงฆ์ด้วย

(๕). ภิกษุณีต้องอาบัติแล้วจะออกอาบัติ ต้องแสดงอาบัติในสงฆ์ทั้งสองฝ่าย

(๖). นางสิกขมานา ผู้จะบวชเป็นภิกษุณี ต้องได้รับการอบรมตามสิกขาบท ๖ ข้อ โดยไม่บกพร่องเลย เป็นเวลา ๒ ปี แล้วจึงจะขออุปสมบทจากสงฆ์ทั้งสองฝ่ายได้

(๗). ภิกษุณีจะต้องไม่ติเตียนว่าร้ายเสียดสีภิกษุไม่ว่าในกรณีใด ๆ

(๘). นับตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ห้ามให้ภิกษุณีสอนภิกษุ แต่อนุญาตให้ภิกษุสอนภิกษุณี

ข้อ ๑๖๕ ถาม "หลังจากนี้ พระอานนท์ได้ปฏิบัติอย่างไรต่อไป ?"

ตอบ ในวินัยปิฎกกล่าวว่า พระอานนท์ได้กลับไปทูลพระพุทธเจ้าว่า พระนางมหาปชาบดีโคตมี ยอมรับครุธรรม ๘ ประการนั้นแล้ว พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า "ดูก่อน

อานนท์ หากไม่ยอมให้ผู้หญิงบวชในพระธรรมวินัยนี้ สาสนพรหมจรรย์ก็จักยั่งยืนนาน คือจักดำรงอยู่ได้ถึงพันปี แต่เมื่อมีผู้หญิงบวชในพระธรรมวินัยนี้ สาสนพรจรรย์จักไม่ยั่งยืนนาน คือจักดำรงอยู่ได้เพียง ๕๐๐ ปีเท่านั้น อุปมาเหมือนครอบครัวที่มีผู้หญิงมาก มีผู้ชายน้อย ย่อมไม่เป็นที่เกรงขามของโจรผู้ร้ายฉันใด ในพระธรรมวินัยก็ฉันนั้น เมื่ออนุญาตให้ผู้หญิงบวชได้สาสนพรหมจรรย์ก็จักไม่ยั่งยืนนาน อุปมาเหมือนนาข้าวและไร่อ้อย ที่มีศัตรูพืชลงมาทำลาย ย่อมไม่ได้รับผลเต็มที่ฉันใด ในธรรมวินัยก็ฉันนั้น เมื่ออนุญาตให้ผู้หญิงบวช สาสนพรหมจรรย์ก็จักไม่ยั่งยืนนาน ดูก่อนอานนท์ ก็แต่ว่าเราได้บัญญัติครุธรรม ๘ ประการเหล่านี้สำหรับภิกษุณี ซึ่งภิกษุณีจะต้องปฏิบัติตลอดชีวิต เป็นการป้องกันล่วงหน้าไว้ อุปมาเหมือนทำเขื่อนกั้นที่เก็บน้ำแห่งใหญ่ไว้ เพื่อป้องกันมิให้น้ำไหลบ่าลงมาท่วมฉะนั้น

ข้อ ๑๖๖ ถาม "ในพรรษาที่หก พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ไหน ?"

ตอบ ที่มังกุลคีรี สันนิฐานว่าอยู่ตอนใต้ของกรุงสาวัตถีแต่เหนือกรุงราชคฤห์ในแคว้นมคธ

ข้อ ๑๖๗ ถาม "ในพรรษานี้มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง ?"

ตอบ พระพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์อีกครั้งหนึ่ง ณ ต้นมะม่วงของนายคัณฑะ ซึ่งรู้จักกันทั่วไปในชื่อว่า "คัณฑามพพฤกษ์" ในเขตกรุงสาวัตถี มีเรื่องเล่าไว้ในอัฏฐกถาธรรมบทและอัฏฐชาดกว่า เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์คนหนึ่ง เป็นผู้เชื่อมั่นในอิทธิปาฏิหาริย์ ประสงค์จะพิสูจน์ทราบว่าท่านผู้ใดเป็นพระอรหันต์ด้วยการแสดงปฏิหาริย์ จึงให้ช่างไม้นำไม้จันทน์มากลึงเป็นบาตร แล้วให้นำไปผูกปลายไม้ไผ่ยกขึ้นตั้งไว้กลางแจ้ง ทำให้ผู้ที่อ้างตัวว่า เป็นผู้วิเศษ หรือเป็นพระอรหันต์ เหาะขึ้นไป หยิบบาตร นั้น มาด้วยฤทธิ พวกนิครนถ์และคณาจารย์อื่น ๆ ไม่สามารถแสดงอิทธิปาฏิหาริย์เหาะขึ้นไปได้ เศรษฐีจึงพูดเปรย ๆ ขึ้นว่าพระอรหันต์คงไม่มีในโลก พระโมคคัลลานะจึงแนะให้พระปิณโฑภารทวาชะสำแดงฤทธิเหาะขึ้นไปนำบาตรนั้นลงมาได้ แต่พระพุทธเจ้าทรงทราบและทรงบัญญัติวินัยห้ามภิกษุใช้บาตรไม้ รับสั่งให้ทำลายบาตรไม้จันทน์นั้นเสีย และทรงห้ามการ

แสดงอิทธิปาฏิหาริย์อีกด้วย พวกเดียรถีย์ทราบว่าพระพุทธเจ้าประกาศห้ามมิให้มีการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ในศาสนาของพระองค์ เห็นเป็นทีจึงประกาศว่าพวกตนจะแสดงปาฏิหาริย์บ้าง เป็นการท้าทายพุทธศาสนา พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบความนี้จึงไปทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งก็ได้รับ ชี้แจงว่า แม้พระองค์ทรง ห้ามสาวก มิให้แสดง ปฏิหาริย์ ไว้เป็น ข้อฉกรรจ์ ก็จริง แต่ก็มิได้หมายความว่าพระองค์เองจะแสดงปาฏิหาริย์ไม่ได้ และทรงกำหนดการที่จะไปแสดงปาฏิหาริย์ที่ต้นมะม่วง ในกรุงสาวัตถี ในระยะอีก ๔ เดือนต่อไป ซึ่งคงอยู่ในระยะหลังจากออกพรรษาที่หก ใกล้ระยะจำพรรษาที่เจ็ด เพราะในอัฏฐกถาธรรมบทกล่าวว่า หลังจากทรงแสดงปาฏิหาริย์ครั้งนี้แล้ว ได้เสด็จขึ้นบันได ๓ ขั้นหรือย่าง ๓ ย่างพระบาท ไปประทับจำพรรษาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แสดงพระอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดา ซึ่งอุบัติเป็นเทวดาอยู่ในสวรรค์ชั้นนี้ ข้อความตอนนี้แห่งเดียวเท่านั้นที่เล่าถึงเรื่องที่บุคคลบางคน แม้นับถือพระพุทธศาสนา ก็ยังไม่อยากเชื่อว่าเป็นความจริง เพราะมีเรื่องพิลึกพิลั่นน่าวิพากษ์วิจารณ์หาความจริงอยู่มาก ว่าความจริงในพระพุทธประวัติตอนนี้เป็นอย่างไร ?

ข้อ ๑๖๘ ถาม "พระพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์นั้น ทรงแสดงอย่างไร ?"

ตอบ ในปฏิสัมภิทามรรคและอัฏฐกถาธรรมบทกล่าวถึงการแสดงยมกปาฏิหาริย์ไว้ดังนี้: พระพุทธเจ้าทรงเหาะขึ้นไปในอากาศ มีเปลวไฟพลุ่งขึ้นจากพระเศียรของพระองค์ มีธารน้ำพลุ่งออกจากพระบาททั้งคู่ของพระองค์เป็นคู่แรก แล้วก็สลับกันไป คือน้ำพลุ่งขึ้นจากพระเศียร ไฟพลุ่งออกจากพระบาททั้งคู่ เป็นคู่ที่สอง เปลวไฟพลุ่งออกจากพระปรัสด้านขวา และธารน้ำพุ่งออกจากพระปรัสด้านซ้าย เป็นคู่ที่สาม เปลวไฟพุ่งออกจากพระปรัสด้านซ้าย ธารน้ำพุ่งออกจากพระปรัสด้านขวาเป็นคู่ที่สี่ การแสดงปาฏิหาริย์มีน้ำกับไฟคู่กันอย่างนี้ถึง ๒๔ คู่ เรียกว่า "ยมกปาฏิหารย์" ในอัฏฐกถาชาดกกล่าวว่าตลอดพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้า เคยทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์อย่างนี้เพียง ๓ ครั้งเท่านั้น คือครั้งแรกทรงแสดงแก่เทวดาเมื่อตรัสรู้ใหม่ เพื่อแก้ความสงสัยของเทวดา ครั้งที่สองทรง

แสดงเมื่อพบปาติกอาชีวก ครั้งที่สามทรงแสดงที่ต้นมะม่วงของนายคัณฑะในกรุงสาวัตถี แต่ในอัฏฐกถาธรรมบทกล่าวเพิ่มอีกครั้งหนึ่งคือที่กรุงกบิลพัสดุ เมื่อพระองค์เสด็จกลับครั้งแรก

ข้อ ๑๖๙ ถาม ในระยะเข้าพรรษา ๓ เดือนของพรรษาที่เจ็ด ที่พระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบนภาคพื้นดินบ้าง ?"

ตอบ ในอัฏฐกถาธรรมบทเล่าว่า ประชาชนที่มาดูการแสดงยมกปาฏิหาริย์ครั้งนี้ เมื่อไม่เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จกลับลงมา ก็ยังคงคอยการเสด็จกลับของพระพุทธเจ้าต่อไปอีก ไม่ยอมกลับบ้าน พระโมคคัลลาน์และพระสารีบุตรได้แสดงธรรมเทศนาแก่ประชาชนเหล่านั้น จูฬอนาถบิณฑิกเศรษฐีรับหน้าที่เป็นผู้จัดอาหารถวายพระและแจกจ่ายแก่ประชาชนเหล่านั้นตลอดเวลา ๓ เดือน พระสารีบุตรได้ขึ้นไปเฝ้าพระพุทธเจ้าบนสวรรค์ทุกวัน และนำอภิธรรมที่ได้เรียนจากพระพุทธเจ้ามาแสดงแก่ประชาชนในวันออกพรรษา พระพุทธเจ้าเสด็จลงสู่เบื้องล่างโดยทางบันได ตรงกลางเป็นเพชร ด้านซ้ายเป็นเงิน ด้านขวาเป็นทองคำ หยั่งลงสู่แผ่นดินที่ประตูเมืองสังกัสส์ ซึ่งอยู่ห่างกรุงสาวัตถีประมาณ ๓๐ โยชน์ การเสด็จลงครั้งนี้เรียกในบาลีว่า "เทโวโรหณะ" แปลว่า การเสด็จลงจากสวรรค์ ในปัจจุบันประเทศไทยมีประเพณีเทโวโรหณะหรือเรียกสั้น ๆ ว่า "เทโว...." มีการตักบาตรพระสงฆ์ในวันออกพรรษา เชื่อกันว่าสถานที่ซึ่งพระพุทธเจ้าประทับพระบาทขวาลงเป็นครั้งแรก เป็นเจดียสถานถาวรเรียกกันว่า "อวิชหิตฏฐานะ" สมณะจีนชื่อฟาเหียนผู้เดินทางไปสืบพระพุทธศาสนาเมื่อราว พ.ศ. ๙๔๓ เล่าว่าท่านได้ไปเยี่ยมสถานที่แห่งนี้ขณะนั้นบันไดที่กล่าวถึงชำรุดมาก และส่วนมากจมลงไปในดิน นับตั้งแต่การแสดงยมกปฏิหาริย์ครั้งนี้แล้ว เกียรติคุณของพระพุทธเจ้ากิรุ่งโรจน์ถึงขั้นสูงสุด บดบังรัศมีของคณาจารย์เจ้าลัทธิอื่น ๆ ในสมัยนั้น เหมือนดวงอาทิตย์อุทัยขึ้น ทำให้ดวงประทีปตลอดจนถึงแสงหิ่งห้อยอับแสงไปฉะนั้น และก็ในสมัยนี้แหละที่พวกเดียรถีย์ ผู้เสื่อมลาภสักการะได้คบคิดกันปองร้ายองค์พระพุทธเจ้า ตลอดจนสาวกบางรูปของพระองค์ ดังเรื่องนาง

จิญจมาณวิกา เรื่องปริพพาชิกาชื่อสุนทรี เป็นต้น ที่เล่าไว้ในอัฏฐกถาธรรมบท

ข้อ ๑๗๐ ถาม "ต่อจากนี้พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกที่ไหนต่อไปอีก ?"

ตอบ ในอัฏฐกถาอังคุตรนิกายกล่าวว่า ในระยะต่อจากนี้ พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปภัคคชนบท ประทับจำพรรษาที่ ๘ ณ เภสกฬาวัน ซึ่งเคยแปลกันว่า "ป่าไม้สีเสียด" ใกล้ภูเขาชื่อ "สุงสุมารคีระ" ณ ที่นี้คหบดีผู้เฒ่าชื่อ "นกุลบิดา" พร้อมด้วยภรรยาได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ทันทีทันใดที่ได้เห็นองค์พระพุทธเจ้า ทั้งคู่ก็กล่าวคำทักทายออกไปว่า "นั่นแน่ลูกของเรา" แล้วคุกเข่าลงพร่ำว่า "ลูกเอ๋ย ลูกทิ้งมารดาบิดาไปอยู่เสียที่ไหนเป็นเวลานาน" พระพุทธโฆสาจารย์ผู้รจนาอัฏฐกถาอังคุตรนิกายได้อธิบายเหตุที่ผัวเมียคู่นี้เอ่ยทักพระพุทธเจ้าว่าเป็นลูกของตน ก็เพราะในอดีตชาติเคยเป็นพ่อแม่ของพระพุทธเจ้ามาหลายต่อหลายชาติ ความสัมพันธ์ในอดีตชาติเป็นแรงกระตุ้นใจให้กล่าวเช่นนั้น แต่พระพุทธเจ้ามิได้ตรัสตอบว่ากระไร ทรงแสดงพระธรรมเทศนาให้ฟังจนทั้งสองคนนั้นได้บรรลุโสดาปัตติผล วันรุ่งขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเยี่ยมผัวเมียคู่นี้อีก เขาทั้งสองก็ได้ถวายทานแก่พระพุทธเจ้า ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงยกย่องผัวเมียคู่นี้ว่าเป็นเอตทัคคะผู้เลิศด้วยศรัทธา และต่อมาอีกหลายปีพระองค์ได้เสด็จมายังสุงสุมารคีระนี้อีก คราวหลังนี้เสด็จมาตามคำนิมนต์ของโพธิราชกุมาร ในการฉลองปราสาทใหม่ชื่อ โกกนท ซึ่งโพธิราชกุมารโปรดให้สร้างขึ้น

ข้อ ๑๗๑ ถาม "ต่อจากนี้ พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปไหนต่อไปอีก ?"

ตอบ ในระยะหลังจากออกพรรษาที่ ๘ นี้ ยังไม่ทราบแน่ชัดว่า ๙ เดือนระหว่างพรรษาที่ ๘ กับพรรษาที่ ๙ พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปที่ไหน และแสดงธรรมแก่ใครบ้าง ? มีเค้าจากอัฏฐกถาหลายแห่งว่า เสด็จกลับไปประทับที่เชตวนาราม กรุงสาวัตถีและมาทราบชัด จากข้อความในสุตตนิบาต ขุททกนิกาย อัฏฐกถาสุตตนิบาตและอัฏฐกถาธรรมบทว่า จากกรุงสาวัตถีพระพุทธเจ้าเสด็จไปแคว้นกุรุก่อน แล้วเสด็จไปจำพรรษาที่ ๙ ที่กรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ โดยเฉพาะที่แคว้นกุรุ ทรงมีพระประสงค์จะโปรดพราหมณ์ผัวเมีย ชื่อ มาคัณฑิยา ผู้ถือลัทธิบูชาไฟ พราหมณ์สามีพบพระพุทธเจ้าขณะประทับนั่ง

บำเพ็ญสมาธิอยู่ ณ ที่บูชาไฟซึ่งตนจัดทำขึ้นไว้เป็นประจำ และเห็นรูปร่างลักษณะของพระพุทธเจ้าต้องตามตำรา จึงออกปากถวายลูกสาวคนเดียวของตน ชื่อ มาคัณฑิยา เหมือนกันให้เป็นภรรยาของพระพุทธเจ้า แต่พระองค์มิได้ตรัสตอบรับหรือปฏิเสธอย่างไร พราหมณ์เข้าใจว่าพระพุทธเจ้ายอมรับด้วยอาการนิ่ง จึงบอกให้รออยู่ ณ ที่นั้น จนกว่าจะพาตัวลูกสาวมามอบตัวให้ แล้วรีบกลับไปบอกภรรยาของตนให้จัดแจงแต่งตัวลูกสาว พากันออกไปเพื่อพบพระพุทธเจ้า ณ ที่ตกลงกันไว้นั้น ในขณะที่พราหมณ์มาคัณฑิยาจากไป พระพุทธเจ้าก็เสด็จจากที่นั้นไปด้วย แต่ทรงแสดงรอยพระพุทธบาทไว้แทน เมื่อพราหมณ์ทั้งสามมาถึงที่นั้นก็ไม่พบองค์พระพุทธเจ้า จึงช่วยกันค้นหา นางพราหมณีผู้เป็นภริยาเป็นผู้แตกฉานในไตรเพทและตำราลักษณะต่าง ๆ พบรอยพระพุทธบาทก็ร่ายมนต์ตามตำราของตน เพื่อพิสูจน์ว่าพระพุทธเจ้าเป็นคนชนิดไหน เมื่อทราบว่ารอยเท้าชนิดที่เห็นอยู่นี้เป็นรอยเท้าของคนที่สิ้นกิเลส จึงบอกให้พราหมณ์สามีทราบ แต่สามีไม่เชื่อ กล่าวติเตียนว่าภรรยาเป็นคนคิดสั้นและแคบ เพราะพราหมณ์ปักใจเชื่อในตำราของตนว่าคนที่มีลักษณะเช่นที่ตนได้เห็นเมื่อครู่นี้แหละสมควรเป็นสามีลูกสาวของตน เมื่อค้นหาต่อไปอีกก็พบองค์พระพุทธเจ้าประทับนั่งใต้โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง จึงออกปากยกลูกสาวให้อีก พระพุทธเจ้ามิได้ตรัสตอบว่ากระไร แต่ทรงนำเรื่องมาเล่าให้ฟังว่าพระองค์พ้นจากบ่วงมารแล้ว เมื่อธิดาพระยามารผู้สวยงามอย่างยอดเยี่ยมมาประเล้าประโลม พระองค์ก็มิได้ทรงใยดีเออออวยด้วย ไฉนจะมายินดีในลูกสาวของพราหมณ์ซึ่งเต็มด้วยมูตรและกรีส แล้วพระองค์ได้ตรัสมาคัณฑิยสูตร ซึ่งสูตรนี้พระธรรมสังคาหกาจารย์ได้รวบรวมไว้ในอังคุตตรนิกาย สุตตันตปิฎก เมื่อจบพระธรรมเทศนา พราหมณ์มาคัณฑิยะผัวเมียก็ได้บรรลุโสดาบัตติผล แต่มาคัณฑิยาลูกสาวกลับเคียดแค้นในองค์พระพุทธเจ้าด้วยสำคัญผิดคิดว่า พระพุทธเจ้าดูถูกความสวยงามของตน พราหมณ์มาคัณฑิยะผัวเมียเมื่อบรรลุโสดาบัตติผลแล้วก็เลิกคิดถวายลูกสาว และเปลี่ยนความคิดเป็นให้น้องชายของตนนำลูกสาวผู้ขึ้นชื่อลือนามว่าเป็นนางงามแห่งแคว้นกุรุ ไปถวายเป็นชายาของพระเจ้าอุเทน ณ กรุงโกสัมพีและหลังจากพระพุทธเจ้าจาริกในแคว้นกุรุ โดยควรแก่พระอัธยาศัยแล้ว ได้เสด็จไปกรุงโกสัมพี เพื่อจำพรรษา

ที่ ๙, พระนางมาคัณฑิยาซึ่งได้เป็นชายาของพระเจ้าอุเทนแล้วมีโอกาสแก้แค้น หาทางกำจัดพระพุทธเจ้าหลายครั้งแต่ก็ไม่สำเร็จ ในที่สุดออกอุบายใช้เอาไฟเผาปราสาทของพระนางสามาวดี ชายาอีกองค์หนึ่งของพระเจ้าอุเทน ผู้เป็นสาวิกาคนหนึ่งของพระพุทธเจ้า พร้อมด้วยบริวารของพระนาง ถึงแก่ความตายในกองไฟ มีเรื่องเล่าไว้ในอัฏฐกถาธรรมบทโดยพิสดาร นอกจากนั้นยังมีเรื่องเล่าในอัฏฐกถาสุตตนิบาตและอัฏฐกถาอุทานอีกด้วย

ข้อ ๑๗๒ ถาม "ในพรรษาที่ ๙ พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ไหน ?"

ตอบ ที่โฆสิตาราม กรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ

ข้อ ๑๗๓ ถาม "ในระยะพรรษกาล ๓ เดือนของพรรษาที่ ๙ นี้ มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง ?"

ตอบ มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นดังนี้ :–

(๑) พระพุทธศาสนาได้แพร่มาตั้งมั่น เป็นปึกแผ่นอยู่ใน แคว้นวังสะ ในระยะนี้ ซึ่งความจริงนั้นได้แพร่มาก่อนแล้ว แต่ควรกล่าวได้ว่าเป็นปึกแผ่นในระยะนี้

(๒) พระนางสามาวดี มเหษีองค์หนึ่งของพระเจ้าอุเทน ได้เปลี่ยนใจมานับถือพุทธศาสนา โดยได้ฟังธรรมจากนางขุชุตตรา จนได้เป็นโสดาบัน และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ครั้งหนึ่งได้ถวายจีวรแก่พระอานนท์เป็นจำนวนมาก จนเป็นเหตุให้พระเจ้าอุเทนแคลงพระทัยว่านักบวชในพระพุทธศาสนาเป็นคนมักมาก ไม่รู้จักประมาณ เมื่อได้โอกาสก็ถามพระอานนท์ว่าจะเอาผ้าจีวรจำนวนมากมายนั้นไปทำอะไร ? พระอานนท์ชี้แจงว่า นำไปแจกจ่ายแก่ภิกษุที่มีจีวรเก่า ๆ พระเจ้าอุเทนถามว่า "แล้วจีวรเก่าที่พระเหล่านั้นใช้แล้วจะเอาไปทำอะไร?" พระอานนท์ตอบว่า "นำเอาไปทำอย่างอื่น เช่น ส่วนที่ยังดีอยู่ก็เก็บไว้สำหรับซ่อมจีวรตัวอื่น ที่ใช้ไม่ได้ก็ทำผ้าเช็ดพื้น ที่ใช้เป็นผ้าเช็ดพื้นไม่ได้ ก็โขลกทำเป็นเครื่องฉาบฝากุฏิ" พระเจ้าอุเทนทรงทราบเช่นนั้นก็ทรงอนุโมทนา ด้วยเห็นว่าพระได้รับจีวรไปแล้วใช้คุ้มค่าจริง ๆ แล้วโปรดให้ถวายจีวรเพิ่มเติมอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งพระอานนท์ก็รับมาสงเคราะห์เพื่อสหธรรมิกด้วยกันตามที่เห็นสมควร ส่วนพระนางสามาวดีนั้น ภายหลังต้องประสบผลกรรมที่น่าสลดดังได้กล่าวแล้วในข้อ ๑๗๑ เมื่อพระเจ้าอุเทน

ทรงสืบความได้ชัดก็ลงโทษแก่พระนางมาคัณฑิยา พร้อมทั้งสมัครพรรคพวกจนถึงแก่ความตายเช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้ ได้เปล่งพระอุทานปลงสังเวชไว้ ดังปรากฏในอัฏฐกถาธรรมบท เรื่องพระนางสามาวดี

(๓) พระสงฆ์ในโฆสิตารามแตกความสามัคคีกันนับว่าเป็นเรื่องอุกฉกรรจ์ที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในวงการคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล ชั่วระยะ ๑๐ ปีแรกของพระพุทธศาสนา ในสังฆเภทขันธกะ วินัยปิฎก และอัฏฐกถาธรรมบทเล่าไว้ว่าพระธรรมธร คืออาจารย์สอนธรรมรูปหนึ่ง เป็นผู้มีศิษยานุศิษย์มาก วันหนึ่งไปถ่ายอุจจาระในห้องส้วม เมื่อใช้น้ำชำระแล้วเหลือน้ำไว้ในภาชนะที่ใส่ พระวินัยธร คืออาจารย์สอนวินัยรูปหนึ่ง เป็นผู้มีศิษยานุ-ศิษย์มากเช่นเดียวกัน เข้าห้องส้วมในระยะต่อมา เห็นน้ำชำระที่เหลือนั้น เมื่อเสร็จกิจแล้วก็ออกมาถามพระธรรมธรว่า "ท่านเหลือน้ำชำระไว้หรือ?" พระธรรมธรรับว่าได้เหลือน้ำชำระไว้จริง พระวินัยธรจึงชี้แจงว่า การเหลือน้ำชำระไว้เช่นนี้ผิดวินัย เป็นอาบัติ พระธรรมธรก็รับว่าถ้าเป็นอาบัติก็จะยอมแสดงอาบัติ พระวินัยธรจึงชี้แจงต่อไปว่า "ถ้าท่านไม่จงใจกระทำและกระทำลงไปเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ว่าอย่างนี้เป็นอาบัติ ก็ไม่ใช่อาบัติสำคัญร้ายแรงอะไรนัก" เรื่องราวก็เป็นอันพับไปตอนหนึ่ง ต่อมาพระวินัยธรได้อธิบายให้ศิษย์ของตนเข้าใจว่า วินัยนั้น พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นอันมาก หากไม่ศึกษาให้รู้โดยทั่วถึงโดยเฉพาะแล้ว อาจล่วงละเมิดวินัยข้อใดข้อหนึ่งโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ก็ได้ และยกพระธรรมธรเป็นตัวอย่างว่าเป็นผู้รู้แต่ธรรมไม่รู้วินัย ต้องอาบัติแล้วก็ยังไม่รู้ว่าต้องอาบัติ ลูกศิษย์พระวินัยธรพบลูกศิษย์พระธรรมธร ก็พูดเป็นเชิงเย้ยว่า "อาจารย์ของท่านต้องอาบัติแล้วก็ยังไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ" ลูกศิษย์พระธรรมธรก็นำความไปบอกอาจารย์ของตน พระธรรมธรก็เกิดทิฐิมานะโกรธขึ้นมาว่าพระวินัยธรพูดมุสา ต่อหน้าบอกว่าไม่เป็นอาบัติ ลับหลังกลับว่าเป็นอาบัติ การทะเลาะวิวาทก็ขยายวงกว้างออกไปทุกทีต่างฝ่ายต่างก็มีศิษยานุศิษย์ ตลอดจนถึงทายกทายิกาผู้อุปถัมภ์บำรุงฝ่ายละเป็นจำนวนมาก ๆ ด้วยกัน ในที่สุดสงฆ์ก็แตกความสามัคคี แยกกันเป็น ๒ ฝ่าย พระพุทธเจ้าเสด็จมาประชุมประนีประนอมให้ปรองดองกัน ทรงเล่าเรื่องพระทีฆีติโกศล กษัตริย์ในอดีตองค์

หนึ่งของแคว้นโกศล ถูกพระเจ้าพรหมทัต กษัตริย์แห่งแคว้นกาสี ยกทัพมาตีเมืองหลวงแตก พระเจ้าทีฆีติทรงปลอมพระองค์พาทีฆาวุกุมารพระโอรสหลบหนีไปซ่อนพระองค์อยู่ในกรุงพาราณสี แคว้นกาสี ถิ่นแห่งราชศัตรูของพระองค์ ต่อมาช่างกัลบกของพระองค์ซึ่งไปสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าพรหมทัตมาพบพระองค์และจำได้ จึงนำความกราบทูลพระเจ้าพรหมทัตให้ทรงทราบ พระเจ้าพรหมทัตจึงส่งราชบุรุษไปจับตัวพระเจ้าทีฆีติได้ และรับสั่งให้โกนศีรษะตระเวนรอบเมืองแล้วให้ประหารชีวิตเสีย ก่อนจะถึงแก่ความตาย พระเจ้าทีฆีติได้ทรงให้โอวาทแก่ทีฆาวุกุมารซึ่งปลอมตนปะปนในหมู่คนที่มาดูว่า "อย่าเห็นแก่ยาว อย่าเห็นแก่สั้น เวรย่อมไม่ระงับด้วยการจองเวร แต่ระงับได้ด้วยการไม่จองเวร" ต่อมาทีฆาวุกุมารได้พยายามหาโอกาสให้ได้อยู่ใกล้ชิดพระเจ้าพรหมทัต เพื่อจะได้โอกาสแก้แค้นแทนบิดา ในที่สุดก็เป็นผลสำเร็จและได้เลื่อนขึ้นตำแหน่งเป็นราชวัลลภ ในคราวไปป่าล่าสัตว์ด้วยกันครั้งหนึ่ง มีโอกาสที่จะฆ่าพระเจ้าพรหมทัต ซึ่งบรรทมหนุนตักของตนหลับอยู่ด้วยความอ่อนเพลีย ชักพระขรรค์ออกมาจะฆ่าพระเจ้าพรหมทัต แต่โอวาทครั้งสุดท้ายของพระบิดา ทำให้ชะงักไว้ถึง ๓ ครั้ง ในที่สุดพระเจ้าพรหมทัตทรงตื่นขึ้นและทรงทราบเหตุการณ์นี้ ต่างฝ่ายก็ขอชีวิตแก่กันและกัน ต่างก็ให้อภัยแก่กันและกัน ต่างก็คืนสู่ความสามัคคีปรองดองกันอีก ต่อมาพระเจ้าพรหมทัตได้คืนแคว้นโกศลพร้อมทั้งพระราชทานพระธิดาให้แก่ทีฆาวุ เมื่อพระเจ้าพรหมทัตสวรรคตแล้ว พระเจ้าทีฆาวุก็ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินแห่งแคว้นทั้งสอง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องนี้จบลง แล้วทรงสรุปเปรียบเทียบให้เห็นว่า กษัตริย์ทั้งสองมีเรื่องอาฆาตบาดหมางกันถึงเลือดเนื้อและกระดูก ก็ยังสามัคคีปรองดองกันได้ ไฉนพวกเธอซึ่งบวชในพระธรรมวินัยที่เราตรัสดีแล้วมีเรื่องอาฆาตบาดหมางกันเพียงเล็กน้อย และเราก็ได้ไกล่เกลี่ยแล้ว จึงไม่ยอมสามัคคีกันตามคำของเรา และได้ตรัสพระธรรมเทศนาแสดงโทษของการแตกความสามัคคีและอานิสงส์ของความสามัคคีอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งพระธรรมสังคาหกาจารย์ได้รวบรวมไว้ในสังฆเภทขันธกะ วินัยปิฎก และในโกสัมพิยสูตร สุตตันตปิฎก แต่ภิกษุเหล่านั้นก็ยังคงดึงดื้อถือรั้นอยู่อย่างเดิม พระพุทธเจ้าทรงระอาพระทัย เมื่อออกพรรษาแล้วจึงเสด็จออก

จากกรุงโกสัมพีตามลำพังพระองค์เดียวผ่านพาลกโลณกราม คือ หมู่บ้านทำเกลือชื่อพาลกะ, และปาจีนวังสมฤคทายวัน โดยลำดับ, ณ ปาจีนวังสมฤคทายวัน ทรงพบพระอนุรุทธ์, พระนันทิยะ, และพระกิมพิละ ทรงแสดงอุปกิเลสสูตรแก่พระสาวกเหล่านี้แล้ว เสด็จเลยไปประทับในป่าปาริเลยยกะ ประทับจำพรรษาที่ ๑๐ ณ ที่นี้ตามลำพังพระองค์เดียวเป็นเวลา ๓ เดือน ณ ที่นี้ช้างชื่อปาริเลยกะได้ถวายการอุปการะแก่พระองค์ เมื่อออกพรรษาที่ ๑๐ แล้ว เสด็จจาริกกลับไปยังกรุงสาวัตถี

การเสด็จหลีกไปจำพรรษาในป่า เปลี่ยวลำพัง พระองค์เดียว เช่นนี้เป็น กุศโลบายอย่างหนึ่ง เพราะปรากฏว่าภิกษุทั้งสองฝ่ายในโฆสิตารามนั้นถูกชาวบ้านกล่าวหาว่าเป็นตัวการทำให้พระพุทธเจ้าหลีกไปเช่นนั้น จึงนัดกันไม่ถวายความเคารพ ไม่ทำบุญด้วยปัจจัยสี่อย่างที่เคยทำมา ภิกษุเหล่านั้นได้รับความลำบากมากภายในพรรษาที่ ๑๐ นั้น เมื่อออกพรรษาแล้ว ได้ขอร้องพระอานนท์ให้พาไปขอขมาพระพุทธเจ้าที่เชตวนาราม กรุงสาวัตถี

ข้อ ๑๗๔ ถาม "ในระยะออกพรรษาที่ ๑๐ ตั้งแต่เดือน ๑๒ ถึงเดือน ๘ ก่อนพรรษาที่ ๑๑ พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปที่ไหนบ้าง ?"

ตอบ ในวินัยปิฎก อัฏฐกถาชาดก และอัฏฐกถาธรรมบทกล่าวต้องกันว่า "เมื่อพระพุทธเจ้าจำพรรษาที่ป่าปาริเลยยกะออกพรรษาแล้วเสด็จไปกรุงสาวัตถี พระสงฆ์ในกรุงโกสัมพีที่แตกความสามัคคีกันได้เดินทางมาขอเข้าเฝ้า เพื่อขมาโทษยอมสารภาพผิด ต่อจากนั้นยังไม่ทราบว่าคงประทับที่กรุงสาวัตถีต่อไปอีก หรือว่าเสด็จจาริกไปที่แห่งใดอีก ซึ่งจะต้องค้นคว้ากันต่อไป

ข้อ ๑๗๕ ถาม "ในพรรษาที่ ๑๑ พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ไหน ?"

ตอบ ที่หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อเอกนาละ ในแคว้นมคธ ซึ่งได้ความตอนนี้ว่า เมื่อประทับที่กรุงสาวัตถีแล้วได้เสด็จจาริกไปที่แห่งอื่นอีกและมาจำพรรษาที่หมู่บ้านแห่งนี้

ข้อ ๑๗๖ ถาม "ในตอนนี้มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง ?"

ตอบ ณ ที่นี้ ทรงโปรดพราหมณ์ชาวนา ชื่อ กสิภารทวาชะ ดังข้อความในกสิภารทวาชสูตร ซึ่งพระธรรมสังคาหกาจารย์รวบรวมไว้ในสังยุตตนิกายและสุตตนิบาต อังคุตตรนิกาย ดังนี้.

"ตอนเช้าวันหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จออกบิณฑบาตไปถึงบ้านพราหมณ์กสิภาร-ทวาชะ ขณะที่พราหมณ์ผู้นี้กำลังไถนาและเลี้ยงอาหารกันอยู่ พราหมณ์เห็นพระพุทธเจ้าเข้ามายืนบิณฑบาตก็ไม่พอใจ พูดประชดขึ้นว่า "ดูก่อนสมณะ ข้าพเจ้าไถและหว่าน เมื่อไถและหว่านมาแล้วจึงกิน แม้ท่านก็ควรไถและหว่าน แล้วจึงกิน" พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า "พระองค์ก็ทรงทำอย่างพราหมณ์ว่านั้นเหมือนกัน" พราหมณ์ย้อนถามว่า "เราไม่เห็นแอกคันไถ ผาล ปะฏัก หรือวัวของท่านเลยกลมไฉนท่านจึงพูดว่า ท่านก็ไถหว่านแล้วจึงกินเล่า?" พระพุทธเจ้าตรัสตอบเป็นคำฉันท์ว่า

"เรามีศรัทธาเป็นพืช มีตบะเป็นฝน" มีปัญญาเป็นแอกและไถ
มีความละอายแก่ใจเป็นงอนไถมีใจเป็นเชือกชัก
มีสติเป็นผาลและปะฏัก เราสำรวมกาย สำรวมวาจา และระมัดระวัง
ในเรื่องอาหารการกิน, เรากระทำความสัตย์ให้เป็นเคียวสำหรับเกี่ยวพืชผล
เราทำโสรัจจะคือความยินดีในคุณธรรมอันงาม เป็นเครื่องปลดปล่อย
เรามีความเพียรเป็นพาหนะสำหรับใช้งาน ที่จะนำเราไปสู่สถานที่อันปลอดภัย
ซึ่งไปถึงที่นั่นแล้วไม่ต้องกลับมาอีกและไม่ความเศร้าโศก เราไถเราหว่านอย่างนี้
จึงได้รับผลเป็นอมตะ เราไถอย่างนี้แล้ว จึงพ้นทุกข์ทั้งปวงได้."

เมื่อพระพุทธ เจ้าตรัสตอบพราหมณ์ ชาวนาด้วยปฏิภาณ โวหารอันแหลมลึกและคมคายทั้งวาทศิลป์และความจริงดังกล่าวนั้นจบลงแล้ว กสิภารทวาชพราหมณ์ก็ชื่นชมยินดีในภาษิตของพระพุทธเจ้า น้อมนำภัตตาหารเข้าไปจะใส่บาตร แต่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธที่จะรับ ทรงอ้างว่าจะเป็นทิฏฐานุคติให้คนอื่นอ้างได้ว่าทรงแสดงธรรมเพื่ออาหารมาเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง และทรงแนะนำให้พราหมณ์นำอาหารที่จะถวายนั้นไปทิ้งเสียในน้ำ เมื่อพราหมณ์ทำตามรับสั่ง ก็ประสบสิ่งมหัศจรรย์ที่ตนไม่คาดฝันว่าจะได้เห็นคืออาหารที่เททิ้งลงน้ำนั้นส่งเสียงฉี่ ๆ ประดุจเป็นของร้อนจัด ทำให้พราหมณ์เกิดความอัศจรรย์ใจหันมาเลื่อมใสพระพุทธศาสนา

ข้อ ๑๗๗ ถาม "ต่อจากนี้มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง?"

ตอบ เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาในระยะนี้หรือแม้ในระยะอื่นที่ยังมิได้ระบุไว้ว่ามีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นบ้างนั้น มีเป็นจำนวน

มาก ซึ่งพอจะวาดภาพได้จากคำอธิบายของพระอัฏฐกถาจารย์ แสดงถึงพุทธกิจประจำวันไว้ว่า ตอนเช้าเสด็จออกบิณฑบาตโปรดสัตว์ ตอนเย็นแสดงพระธรรมเทศนา ตอนพลบค่ำทรงประทานโอวาทแก่ภิกษุ ตอนเที่ยงคืนทรงแก้ปัญหาเทวดา และตอนเช้ามืดทรงสอดส่องพระญาณตรวจดูว่า ใครบ้างที่พระองค์ ควรเสด็จไปโปรดโดยเฉพาะในวันรุ่งขึ้น คำอธิบายของพระอัฏฐกถาจารย์ ตอนนี้ทำให้เรามองเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระกรณียกิจประวันแทบไม่มีเวลาพักผ่อนเลย และทรงปฏิบัติกรณียกิจเช่นนี้ทุกวัน แม้ในวาระสุดท้าย เมื่อทรงประชวรหนัก ประทับนอนบนที่บรรทมใกล้จะดับขันธปรินิพพาน ก็ยังทรงแสดงธรรมเทศนาแก่สุภัททปริพาชก และทรงประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์ที่ติดตามมาเป็นครั้งสุดท้าย ฉะนั้นจึงไม่มีใครสามารถกล่าวได้หมดว่าพระพุทธเจ้าทรงทำอะไรบ้าง ที่ทำได้ก็เพียงอนุมานเอาว่าทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจ เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ผู้อื่นทุกวัน แต่ที่ไม่กล่าวลงไปให้ชัดว่าวันนั้น เดือนนั้นหรือระยะนั้น ทรงทำอะไรบ้าง ก็เพราะผู้ตอบยังไม่สามารถหาหลักฐานมากล่าวได้หมดว่าทรงทำอะไร ที่ไหน แก่ใคร เมื่อไร ? ทั้งนี้เพราะคำตอบที่จะได้นั้น ต้องได้มาจากพระไตรปิฎก ที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "บาลี", จากอัฏฐกถา, ฎีกา, อนุฎีกา, และปกรณ์อื่น ๆ อีกมาก เท่าที่ให้คำตอบขณะนี้ก็คือหลักเกณฑ์ว่าในระยะจำพรรษา ๓ เดือน แต่ละพรรษาที่ ๑ ถึงพรรษาที่ ๔๕ พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ไหน ? และมีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง หลักฐานเรื่องการจำพรรษาของพระพุทธเจ้าได้มาจากอัฏฐกถาพุทธวงศ์ ชื่อ มธุรัตถวิลาสินี หรือมธุรัตถปกาสินี ซึ่งพระพุทธทัตตเถระพระอัฏฐกถาจารย์ชาวอินเดียตอนใต้รจนาไว้เมื่อราว พ.ศ. ๑๐๐๐ และหลักฐานจากปกรณ์ฝ่ายบาลีอื่น ๆ อีก ซึ่งนักศึกษาพุทธศาสนาชาวตะวันตกชื่อ เอดเวิร์ด เจ. โธมัส ได้นำมาแปลและเรียบเรียงเป็นภาษาอังกฤษในชื่อเรื่องว่านิทานและประวัติของพระพุทธเจ้า ซึ่งแพร่หลายเป็นที่รู้กันในวงนักศึกษาทั่วไป และต่อมาศาสตราจารย์มาลาเสเกรา ก็ได้นำมาเรียบเรียงไว้ในหนังสือบาลีอสาธารณนามอีกตอนหนึ่ง เราจึงได้ความรู้เรื่องนี้ขึ้นบ้าง แต่ก็ยังไม่มีใครสามารถนำกรณียกิจที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติทุกวัน หรือแม้แต่ละเดือนมาเล่าประติดต่อกันได้ทั้งหมดเท่าที่พระพุทธทัตตเถระได้พยายาม

กำหนดวัสสานุกรม คือลำดับการจำพราษาของพระพุทธเจ้ามาเรียงไว้ได้ เพียงเท่านี้ก็ช่วยให้นักศึกษาพอมองเห็นเค้าชีวประวัติของ พระพุทธเจ้า ได้แจ่มชัดขึ้นอีก ว่าทำให้สามารถวาดภาพภูมิศาสตร์สถานที่ เวลา บุคคลและผลงานแต่ละครั้ง พอเป็นแนวทางที่จะค้นคว้าต่อไป

ข้อ ๑๗๘ ถาม "ในพรรษาที่ ๑๒ พระพุทธเจ้าจำพรรษาที่ไหน ?"

ตอบ ในอัฏฐกถาพุทธวงส์กล่าวว่า พระพุทธเจ้าจำพรรษาที่ ๑๒ ณ ควงไม้นเพรุปุจิมันทะ อันเป็นที่สิงสถิตของยังษ์ชื่อนเพรุ ในเขตเมืองเวรัญชา ซึ่งพระธรรมสังคาหกาจารย์ได้เล่าไว้ในเวรัญชกัณฑ์ ตอนต้นของวินัยปิฎกโดยพิสดาร"

ข้อ ๑๗๙ ถาม "เมืองเวรัญชา ในปัจจุบันมีชื่อเรียกว่าอย่างไร ? ในสมัยพุทธกาลตั้งอยู่ตอนไหนของชมพูทวีป หรือผืนแผ่นดินประเทศอินเดีย ?"

ตอบ ในปัจจุบัน ยังไม่เป็นที่ทราบกันแน่ชัดว่าเมืองอะไร ? อยู่ตรงไหน ? ซึ่งจะต้องรอผลการค้นคว้าทางโบราณคดีของอินเดียต่อไป แต่มีเค้าในบาลีวินัยปิฎก เวรัญชกัณฑ์ ตอนใกล้จะจบบอกว่าเมื่อออกพรรษา เวรัญชพราหมณ์ได้ทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยสาวกไปฉันภัตตาหารในนิเวสน์ของตน หลังจากนั้นพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เมืองเวรัญชาอีกไม่นานนักก็อำลาเวรัญชพราหมณ์เสด็จกลับไปยังกรุงพาราณสี ด้วยเส้นทางตรง ไม่แวะเมืองโสเรยยะ เมืองสังกัสสะ เมืองกัณณกุชสะ เสด็จตรงไปที่ท่าปยาคะ ข้ามแม่น้ำคงคาที่ท่านี้ และเสด็จไปประทับที่เมืองพาราณสีตามพระอัธยาสัยแล้วเสด็จไปยังกรุงเวสาลีประทับที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน ข้อความตอนนี้แสดงให้เห็นว่าเมืองเวรัญชาอยู่ตอนเหนือเมืองโสเรยยะ เมืองสังกัสสะและเมืองกัณณกุชชะ พอเป็นแนวทางให้สืบค้นทางโบราณคดีได้บ้าง สำหรับเมืองกัณณกุชชะนั้น น่าจะตรงกับสำเนียงสันสกฤตว่า "กานยากุพชะ" ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในปัจจุบัน

ข้อ ๑๘๐ ถาม "ในพรรษาที่ ๑๒ นี้ มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง ?"

ตอบ มีเหตุการณ์สำคัญเท่าที่ค้นคว้าได้มาจากปกรณ์ฝ่ายบาลีดังนี้:

–เวรัญชกัณฑ์ วินัยปิฎกกล่าวถึง พราหมณ์ผู้ครองเมืองเวรัญชาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยความสำคัญตนเองว่าเป็นวรรณะพราหมณ์ อยู่ในฐานะสูงกว่าพระพุทธเจ้า

ผู้อยู่ในวรรณะกษัตริย์ และเป็นผู้มีอายุสูงกว่าพระพุทธเจ้า ควรที่พระพุทธเจ้าจะต้องแสดงความเคารพตนฉันผู้น้อยเคารพผู้ใหญ่ ได้กล่าวหาพระพุทธเจ้าด้วยข้อฉกรรจ์ถึง ๘ ข้อ ซึ่งเวรัญชพราหมณ์อ้างว่าเป็นข้อกล่าวหาที่ตนได้ยินได้ฟังมาจากคนอื่น เช่นข้อหนึ่งกล่าวหาว่าพระพุทธเจ้าเป็นคนไม่มีรส ซึ่งคงหมายว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ไม่มีเยื่อใยในสมบัติผู้ดี คือการไหว้การกราบ การแสดงความเคารพต่อบุคคลที่แก่เฒ่า มีวัยสูงกว่าตน พระพุทธเจ้าทรงแก้ข้อกล่าวหาด้วยปฏิภาณวาทศิลป และความจริงตามเหตุผล โดยทรงยอมรับความหมายอีกนัยหนึ่งของคำว่า " ไม่มีรส " ว่า ถ้าพราหมณ์หมายถึงว่าพระองค์ไม่มีรสคือกามคุณห้าประการ ก็เป็นการกล่าวหาที่ถูกต้องตรงความจริง แต่ไม่ใช่เป็นคนไม่มีรสในความหมายที่เวรัญชพราหมณ์กล่าวหานั้น และทรงแก้ข้อกล่าวหาอื่น ๆ อีก ๗ ข้อด้วยวิธีนี้ นับว่าเป็นวิธีโต้วาทีที่ชาญฉลาด น่าสนใจศึกษาเป็นกรณีพิเศษ ในที่สุดพระองค์ทรงอุปมาด้วยเรื่องลูกไก่ให้พราหมณ์เห็นจริงว่าพระองค์แก่กว่าพราหมณ์ ในฐานะที่ทรงทำลายอวิชชาออกมาได้ก่อนคนอื่น ๆ แล้วทรงนำเรื่องการตรัสรู้ของพระองค์มาเล่ายืนยันว่าพระองค์ได้ออกจากข่ายอวิชชามาได้ด้วยวิธีพิเศษนั้นจริง ๆ เวรัญชพราหมณ์ก็เกิดความเลื่อมใส ยอมรับว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นเชฏฐบุรุษ เป็นบุรุษผู้ประเสริฐสุดของโลกอย่างแท้จริง ควรเป็นที่เคารพนับถือของคนทุกวัย ทุกชาติชั้นวรรณะ และสรรเสริญพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าว่า ทรงแสดงธรรมไพเราะชอบด้วยเหตุผลยิ่งนัก ทำให้ดวงตาปัญญาสว่างเห็นความจริง เหมือนทรงหงายของที่คว่ำไว้ เหมือนทรงเปิดของที่ถูกปิดไว้ ทรงบอกทางแก่คนหลงทาง เหมือนทรงตามประทีปไว้ในที่มืดเพื่อว่าคนที่มีประสาทตาดีจะสามารถมองเห็นอะไรได้ แล้วแสดงตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต

--ในระยะกาลจำพรรษานี้ เมืองเวรัญชาเกิดทุพภิกขภัย ประชาชนอดหยากถึงต้องแจกสลากปันส่วนอาหารแบ่งกันกิน ภิกษุสงฆ์ซึ่งติดตามพระพุทธเจ้ามาจำพรรษาที่เมืองเวรัญชาเป็นจำนวนมาก ต่างได้รับความลำบากในเรื่องอาหารบิณฑบาต แต่ประจวบกับพ่อค้าม้าชาว อุตตราบถ ได้มา พักระยะ พรรษา ในเมือง เวรัญชาด้วย เห็นความ ลำบากของภิกษุสงฆ์ จึงนำข้าวแดงซึ่งเป็นอาหารสำหรับเลี้ยงม้าออกมาแจกถวายภิกษุพอประทังชีวิต

ไปได้ ณ ที่นี้แลพระธรรมสังคาหกาจารย์ผู้เรียบเรียงวินัยปิฎกกล่าวว่า พระสารีบุตร ได้ทูลพระพุทธเจ้าขอให้บัญญัติวินัยล่วงหน้าไว้เพื่อความมั่นคงแห่งพระศาสนา และให้มีการสวดปาติโมกข์ในหมู่สงฆ์ แต่พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่ายังไม่ถึงเวลาที่จะทำเช่นนั้น เพราะว่าภิกษุสงฆ์ในตอนนี้ยังบริสุทธิ์ ตั้งมั่นอยู่ในธรรมอันเป็นแก่นสาร แม้รูปที่บรรลุธรรมชั้นต่ำที่สุดก็เป็นพระโสดาบัน

–ในอัฏฐกถาชาดก และอัฏฐกถา ธรรมบทเล่า ถึงคนกิน อาหาร ที่เหลือจากภิกษุแสดงความคึกคนองและประพฤติอนาจารต่าง ๆ แต่ภิกษุสงฆ์ ซึ่งฉันอาหารดีกว่ากลับเป็นผู้สงบเสงี่ยม ไม่เอิกเกริกเฮฮา เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสเล่า 'วาโลกทชาดก' และตรัสพระพุทธพจน์ในธรรมบทว่า

สพฺพตฺถ เว สปฺปุริสา จชนฺติ น กามกามา ลปยนฺติ สนฺโต
สุเขน ผุฏฺฐา อถวา ทุกเขน น อุจฺจาวจํ ทสฺสยนฺติ ปณฺฑิตา ฯ

แปลว่า "สัตบุรุษย่อมเสียสละในทุกสิ่งทุกอย่าง สัตบุรุษย่อมไม่พร่ำเพ้อเพราะความใคร่ในกามคุณ บัณฑิตถูกความสุขหรือความทุกข์กระทบกระทั่ง ก็ไม่แสดงอาการขึ้นลง" แต่ในอัฏฐกถาธรรมบทกล่าวว่า พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่เมืองเวรัญชาครั้งนี้อยู่ในปฐมโพธิกาล ซึ่งน่าจะเป็นจริงมากกว่าที่อัฏฐกถาพุทธวงส์กล่าวว่าเป็นพรรษาที่ ๑๒ และพรรษาในปฐมโพธิกาลที่น่าจะเป็นได้ก็คือพรรษาที่กรุงเวสาลีเกิดทุพภิกขภัย เพราะปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ทำให้เกิดทุพภิกขภัยอาจเกิดขึ้นคล้ายกัน ในท้องถิ่นที่อยู่ใกล้กัน"

–ในอัฏฐกถาวินัยชื่อสมันตปาสาทิการได้ให้ความรู้ในตอนเวรัญชกัณฑ์นี้อธิบายเรื่องการเสด็จจาริกของ ของพระพุทธเจ้าหลังจากออก พรรษาไว้ว่า

การเสด็จจาริกสู่ชนบทนั้นพระพุทธเจ้าทรงมีวิธีปฏิบัติ ๓วิธีด้วยกัน คือ ถ้าเสด็จเส้นทางรอบนอกที่เรียกว่า 'มหามณฑล' ซึ่งมีระยะทาง ๙๐๐ โยชน์ ทรงใช้เวลาเสด็จดำเนินถึง ๙ เดือน ถ้าทรงใช้เส้นทางรอบกลาง ที่เรียกว่า 'มัชฌิมมณฑล' มีระยะทรงประมาณ ๖๐๐ โยชน์ ก็ทรงใช้เวลาเสด็จดำเนิน ๘ เดือน ถ้าทรงเส้นทางรอบใน ที่เรียกว่า 'อันติมณฑล' มีระยะทาง ๓๐๐ โยชน์ ก็ทรงใช้เวลาเสด็จดำเนิน ๗ เดือน ทั้งนี้แล้วแต่

กรณีที่ทรงเห็นสมควรเกี่ยวกับสงฆ์สาวกของพระองค์และเวไนยสัตว์ที่พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าควรเสด็จไปโปรด.

ข้อ ๑๘๑ ถาม "หลังจากพรรษาที่ ๑๒ แล้วพระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปไหนต่อไปอีก ?"

ตอบ ได้เล่าไว้ในคำตอบที่ ๑๗๙ แล้ว ขอตอบสรุปย้ำอีกครั้งดังนี้ พระพุทธเจ้าเสด็จนำสาวกของพระองค์จากเมืองเวรัญชามุ่งตรงไปยังท่าปยาคะ ข้ามแม่น้ำคงคาที่ท่านี้แล้วเสด็จเข้ากรุงพาราณสี ประทับที่กรุงพาราณสีพอควรแก่พระอัธยาศัยแล้วเสด็จจาริกไปยังกรุงเวสาลี ประทับที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน....

ข้อ ๑๘๒ ถาม "ในระยะที่เสด็จมาประทับที่กรุงเวสาลีครั้งนี้ มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง ?"

ตอบ ในวินัยปิฎก ปาราชิกกัณฑ์ ได้เล่าความติดต่อกันว่า ปฐมปาราชิกสิกขาบท ทรงบัญญัติที่กรุงเวสาลี ปรารภพระสุทินกลันทบุตร เป็นต้นบัญญัติ แม้อนุบัญญัติของปฐมปาราชิกสิกขาบทปรารภภิกษุวัชชีบุตร ต้องอาบัติปาราชิกแล้ว ประสงค์จะบวชใหม่ก็น่าจะทรงบัญญัติในระยะต่อมาที่กรุงเวสาลีนี้.

ข้อ ๑๘๓ ถาม "ในพรรษาที่ ๑๓ พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ไหน ?"

ตอบ ในสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย และ อุทานขุททกนิกาย กล่าวว่าทรงจำพรรษาที่จาลิกาบรรพต ใกล้หมู่บ้านชื่อชันตุ มีพระเมฆิยะเป็นพุทธอุปฐาก คือจำพรรษากับพระเมฆิยะเท่านั้น ต่อมาภายหลังพระเมฆิยะได้ละทิ้งพระพุทธเจ้าไปบำเพ็ญสมณธรรมอีก จึงคงเหลือแต่พระองค์เดียว

–ในอัฏฐกถาธรรมบทเล่าว่า พระเมฆิยะได้ทูลพระพุทธเจ้าขอปลีกตัวไปบำเพ็ญสมณธรรม พระพุทธเจ้าตรัสให้รอก่อนจนกว่าจะมีภิกษุรูปอื่นมาแทน แต่พระเมฆิยะไม่ยอมเชื่อฟังละทิ้งพระพุทธเจ้าไปบำเพ็ญสมณธรรมจนได้ แต่ก็ไม่สำเร็จผล เพราะเกิดปริวิตก ต่าง ๆ ขึ้น จึงกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้าอีก พระพุทธเจ้าจึงตรัสพระธรรมเทศนาจิตตวรรคว่า

ผนฺทนํ จปลํ จิตฺตํ ทุรกฺขํ ทุนฺนิวารยํ
อุชุํ กโรติ เมธาวี อุสุกาโรว เตชนํ ฯ

แปลว่า "ผู้มีปัญญา พึงทำจิตที่ดิ้นรน กลับกลอก รักษาได้ยาก ห้ามได้ยาก ให้ตรงเหมือนช่างศร ดัดลูกศรให้ตรง ฉะนั้น"

– ในสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกายและอุทานขุททกนิกาย กล่าวว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนพระเมฆิยะผู้ไม่เข้าใจในเหตุผลทางจิตว่าผู้ที่มีใจยังไม่หลุดพ้นจากอาสวะ ควรแสวงหาสิ่ง ๕ ประการเหล่านี้ คือ กัลยาณมิตร, ความสำรวมในวินัย, เป็นต้น

ข้อ ๑๘๔ ถาม "ในพรรษาที่ ๑๔ พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ไหน?"

ตอบ ที่เชตวนาราม กรุงสาวัตถี

ข้อ ๑๘๕ ถาม "ในพรรษานี้ มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง?"

ตอบ ในวินัยปิฎกกล่าวว่า ราหุลสามเณรได้รับอุปสมบทเป็นภิกษุในพรรษานี้ เมื่อมีอายุครบ ๒๐ ปี

ข้อ ๑๘๖ ถาม "ในพรรษาที่ ๑๕ พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ไหน?"

ตอบ ประทับจำพรรษาที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ ในอัฏฐกถาธรรมบทกล่าวว่า หลังจากออกพรรษาที่ ๑๕ แล้ว พระพุทธเจ้าได้เสด็จจาริกไปในที่ต่าง ๆ และเมื่อใกล้เข้าพรรษาได้เสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์อีกครั้งหนึ่ง คราวนี้สุปปพุทธะ เป็นราชาแห่งแคว้นสักกะ ทรงกริ้วพระพุทธเจ้าในเรื่องส่วนพระองค์ ประทับนั่งเสวยน้ำจัณฑ์ ขวางทางเสด็จของพระพุทธเจ้า ขณะออกบิณฑบาต พระพุทธเจ้าเสด็จกลับและทรงพยากรณ์ว่าพระเจ้าสุปปพุทธะจะต้องตกนรกภายใน ๗ วัน พระเจ้าสุปปพุทธะทราบคำพยากรณ์นี้ ก็พยายามหาทางหลีกหนีความตาย แต่ก็ไม่พ้น ๗ วันตามพระพุทธพยากรณ์ พระพุทธเจ้าทรงประกาศสัจจธรรมข้อนี้ ซึ่งปรากฏในธรรมบทว่า

น อนฺตลิกฺเข น สมุทฺทมชฺเฌ น ปพฺพตานํ วิวรํ ปวิสฺส
น วิชฺชเต โส ชคติปฺปเทโส ยตฺรฏฺฐิตํ นปฺปสเหยฺย มจฺจุ ฯ

แปลว่า "ถึงบุคคลจะไปอยู่ฟากฟ้าอากาศ ในท่ามกลางสมุทร ในช่องหลืบภูเขา ก็ไม่มีที่ใดเลย ที่มัจจุราชจะครอบงำเขาไม่ได้

ข้อ ๑๘๗ ถาม "ในพรรษาที่ ๑๖ พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ไหน?"

ตอบ ในอัฏฐกถาพุทธวงส์กล่าวว่า พรรษานี้ พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่เมืองอาฬวี และในสุตตนิบาต ขุททกนิกายก็กล่าวว่า พระพุทธเจ้าเสด็จไปทรมานยักษ์ชื่อ อาฬวกะ"

ข้อ ๑๘๘ ถาม "ในพรรษาที่ ๑๗ พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ไหน ?"

ตอบ เมื่อจำพรรษาที่ ๑๖ ที่เมืองอาฬวี ออกพรรษาแล้วเสด็จไปยังกรุงสาวัตถี แล้วเสด็จย้อนกลับมาโปรดชาวนาผู้ยากจนคนหนึ่งในเมืองอาฬวีให้ได้บรรลุโสดาบัน แล้วเสด็จไปยังกรุงราชคฤห์ ประทับจำพรรษาที่เวฬุวนาราม

ข้อ ๑๘๙ ถาม "ในพรรษาที่ ๑๘ พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ไหน ?"

ตอบ ประทับจำพรรษาที่เมืองอาฬวี เพื่อทรงโปรดธิดาช่างหูกคนหนึ่งในเมืองอาฬวี ตามที่เล่าไว้ในอัฏฐกถาธรรมบท

ข้อ ๑๙๐ ถาม "ในพรรษาที่ ๑๙ พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ไหน ?"

ตอบ "ประทับจำพรรษาที่จาลิกาบรรบต ในแคว้นมคธ อีกเป็นครั้งที่สอง

ข้อ ๑๙๑ ถาม "ในพรรษาที่ ๒๐ พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ไหน ?"

ตอบ ประทับจำพรรษาที่เวฬุวนาราม กรุงราชคฤห์ คือหลังจากพรรษาที่ ๑๙ ออกพรรษาแล้ว ได้เค้าความว่าพระพุทธเจ้าเสด็จไปกรุงสาวัตถี ทรงโปรดพระองคุลิมาลจนได้บรรลุอรหัตตผล และปรินิพพานต่อมาในเวลาไม่นานนัก เมื่อโปรดพระองคุลิมาลแล้วพระพุทธเจ้าจึงเสด็จไปกรุงราชคฤห์ในระยะนี้เอง พระอานนท์ได้รับแต่งตั้งเป็นอุปฐากประจำพระองค์พระพุทธเจ้าตลอดไป ก่อนหน้านี้ แม้ปรากฏว่าพระอานนท์ได้ทำหน้าที่เป็นพุทธอุปฐาก แต่ก็มิได้ประจำ และพระพุทธเจ้าก็ยังมิได้ทรงแต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่งรูปใดให้ทำหน้าที่นี้โดยเฉพาะ บางคราวพระนาคสมาละ บางคราวพระนาคิตะบางคราวพระอุปวาณะ บางคราวพระจุนทสามเณร ที่เรียกกันว่า จุนทสมณุทเทส บางคราวพระสาคตะ บางคราวพระราธะ และบางคราวพระเมฆิยะ รับทำหน้าที่นี้

ข้อ ๑๙๒ ถาม "ในพรรษาที่ ๒๑ พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ไหน ?"

ตอบ ในอัฏฐกถาพุทธวงส์กล่าวว่า "ตั้งแต่พรรษาที่ ๒๑ ถึงพรรษาที่ ๔๔ พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่กรุงสาวัตถี แคว้นโกศลโดยเฉพาะที่เชตวนาราม ๑๘ พรรษา และที่บุพพาราม ๖ พรรษา แต่มิได้ระบุไว้ชัดว่าพรรษาที่เท่าไร บ้างประทับที่เชตวนาราม พรรษาที่เท่าไรบ้างประทับที่บุพพาราม เพราะอาราม ๒ แห่งนี้อยู่ใกล้กัน เพียงชั่วระยะเดินไปมาไม่นในนัก ดังได้เล่าไว้แล้วในคำตอบข้อ....?" ในระหว่าง ๒๔ พรรษาตอนปลายพุทธกาลนี้ มีเหตุการณ์ทางการเมืองเกิดขึ้นในแคว้นต่าง ๆ ของชมพูทวีป คือในราวพรรษาที่ ๓๖ อชาตศัตรูกุมาร ได้รับคำยุยงเสี้ยมสอนจากพระเทวทัตให้แย่งราชสมบัติจากพระเจ้าพิมพิสาร และในที่สุดก็ออกอุบายปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารเป็นผลสำเร็จ อชาตศัตรูก็ได้เป็นกษัตริย์ครองแคว้นมคธในราวพรรษาที่ ๓๘ สามัญญผลสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระเจ้าอชาตศัตรูก็อยู่ในระยะนี้ พระเจ้าปเสนทิโกศลทำสงครามกับพระเจ้าอชาตศัตรู ปัญหาข้อพิพาทเรื่องกาสิกคามก็อยู่ในตอนนี้ ในราวพรรษาที่ ๔๓ หรือ ๔๔ ทีฆการายนมาอำมาตย์แห่งแคว้นโกศลเป็นกบฏชิงราชสมบัติจากพระเจ้าโกศล และแต่งตั้งให้วิฑูฑภะอุปราช เป็นพระเจ้าแผ่นดินแห่งแคว้นโกศล ธรรมเจติยสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลก็อยู่ในระยะนี้ พระเจ้าวิฑูฑภะนำกองทัพไปย่ำยีแคว้นสักกะ และกลับมาสิ้นพระชนม์ที่แม่น้ำอจิรวดี ก็อยู่ในระยะนี้

ข้อ ๑๕๓ ถาม "ในระยะ ๒๔ พรรษาที่พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่กรุงสาวัตถี มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง?"

ตอบ ในระยะนี้มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นคือ

๑. ศูนย์กลางที่บัญชางานของพระพุทธศาสนา ได้ตั้งมั่นที่กรุงสาวัตถี แคว้นโกศล เพราะในระยะนี้ พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่กรุงสาวัตถีเป็นประจำ

๒. พระธรรมเทศนาส่วนมาก ที่ปรากฏในสุตตันตปิฎกและวินัยบัญญัติในวินัยปิฎก พระธรรมสังคาหกาจารย์กล่าวว่าทรงแสดงและบัญญัติที่กรุงสาวัตถี ซึ่งปรากฏว่ามีจำนวนมากกว่าที่แห่งอื่นทั้งหมด และในสุตตันตปิฎกบางแห่ง พระธรรมสังคาหกาจารย์ก็ละข้อความไว้ในฐานที่เข้าใจกันดีแล้วด้วยคำว่า "สาวตฺถีนิทาน" หมายความว่า พระธรรม

เทศนากัณฑ์นั้นหรือเรื่องนั้นทรงแสดงที่กรุงสาวัตถี ณ เชตวนาราม ที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างถวาย

๓. เมื่อออกพรรษาแล้ว พระพุทธอาจิณปฏิบัติคือเสด็จจาริกโปรดเวไนยสัตว์ในคามนิคมและชนบทต่าง ๆ ดังเช่นเคยปฏิบัติมา สถานที่ต่าง ๆ ที่พระองค์เสด็จจาริกไปถึง แต่ยังไม่ทราบชัดว่าเสด็จไปในพรรษาไหน มีชื่อเรียกตามอักขรานุกรมดังนี้ กักกรปัตตนิคม, กชังคละ, กิมพิละ, กิฏาคิริ, กุณฑธานวนะ ใกล้กุณฑโกลิ และชื่ออื่น ๆ อีกกว่าร้อยชื่อ

๔. พระธรรมเทศนา ที่พระองค์ทรงแสดงแก่บุคคลมีชื่อต่าง ๆ กัน แต่ยังไม่อาจจัดได้ว่าทรงแสดงในพรรษาที่เท่าไร เช่น อังกุระ, อัคคิทัตตะ, อเจลกัสสัปปะ, อชิตปริพพาชก อชิตะ ขุนพลแห่งแคว้นวัชชี, อภัยราชกุมาร เป็นต้น

๕. เหตุการณ์บางตอนที่พอจะอนุมานได้ว่าเกิดในพรรษาที่เท่าไร ? โดยอาศัยนัยแห่งข้อความในอัฏกถา เช่น

–ในพรรษาที่ ๓๕–๓๖ พระเจ้าอชาตศัตรูทรงพยายามปลงพระชนมายุพระเจ้าเจ้าพิมพิสาร และทำสำเร็จเมื่อพรรษาที่ ๓๖

–ในพรรษาที่ ๓๗ พระเจ้าอชาตศัตรูเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ชีวกัมพวัน หมอชีวกโกมารภัจจ์เป็นผู้นำ พระพุทธเจ้าทรงแสดงสามัญญผลสูตร พระเทวทัตทำร้ายพระพุทธเจ้าไม่เป็นผลสำเร็จ ได้แสดงข้อปฏิบัติ ๕ ประการ แล้วพาสมัครพรรคพวกออกจากกรุงเวสาลีไปอยู่ที่ตำบลคยาสีสะ พระโมคลัคลานะและพระสารีบุตรได้รับคำสั่งจากพระพุทธเจ้าให้ไปเทศนาชี้แจงภิกษุผู้บวชใหม่ซึ่งเป็นบริวารของพระเทวทัต ให้ได้สัมมาทิฏฐิ ภายหลังพระเทวทัตป่วย ได้พยายามเข้าเฝ้าพระพุทธที่วัดเชตวันเพื่อทูลขอลุกะโทษแต่ไม่ทันถึงองค์พระพุทธเจ้าก็ตายเสียก่อน

–ในพรรษาที่ ๔๔–๔๕ พระโมคคัลลานะและพระสารีบุตรปรินิพพาน พระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เมฑฬุปนิคมในแคว้นสักกะ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเจติยสูตร วิฑูฑภะอุปราชแห่งแคว้นโกศลคบคิดกับทีฆการายนะอำมาตย์ชิงราชสมบัติจากพระเจ้าปเสนทิโกศลเป็นผลสำเร็จ เป็นเหตุให้พระเจ้าปเสนทิโกศล ต้องเสด็จไปขอกำลังจากพระเจ้าอชาตศัตรู และสวรรคตที่ประตูเมืองราชคฤห์ วิฑูฑภะเสวยราชสมบัติแล้ว

ยกกองทัพไปทำลายล้างพวกศากยะ ได้รับชัยชนะแล้วมาพักพลที่หาดริมแม่น้ำอจิรวดี ถูกน้ำป่าท่วมสิ้นพระชนม์ อาณาจักรโกศลจึงตกอยู่ในความปกครองของแคว้นมคธ ซึ่งมีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นราชา นับแต่บัดนี้มา

ข้อ ๑๙๔ ถาม "ในพรรษาที่ ๔๕ พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาที่ไหน ?"

ตอบ ประทับจำพรรษาที่เวฬุวคาม ใกล้กรุงเวสาลี แคว้นวัชชี

ข้อ ๑๙๕ ถาม "ในพรรษานี้ มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง ?"

ตอบ พรรษานี้เป็นพรรษาสุดท้ายแห่งการบำเพ็ญพุทธกิจของพระพุทธเจ้า มีเหตุการณ์สำคัญที่พระธรรมสังคาหกาจารย์เล่าไว้ในมหาปรินิพพานสูตรโดยละเอียด ดังนี้:

– พรรษาที่ ๔๕ ประทับจำพรรษาที่กรุงสาวัตถี ออกพรรษาแล้วจาริกไปประทับที่เขาคิชฌกูฏกรุงราชคฤห์แคว้นมคธ, ณ ที่นี้ พระเจ้าอชาตศัตรูทรงส่งมหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธ ชื่อวัสสการพราหมณ์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อหยั่งเสียงว่าพระพุทธเจ้าจะทรงมีมติอย่างไร ในการที่พระเจ้าอชาตศัตรูจะยกกองทัพไปปราบแคว้นวัชชี แทนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสตอบตกลง เพราะเป็นกรณีการเมืองระหว่างแคว้น กลับตรัสกะพระอานนท์ถึงหลักปริหาริยธรรม คือหลักปฏิบัติอันไม่เป็นไปเพื่อความเสื่อม ๗ ประการของชาววัชชี เป็นการแสดงในทางอ้อมให้วัสสการพราหมณ์เข้าใจว่า ชาววัชชีมีดีอย่างไร จึงสามัคคีกันกันได้ โดยไม่เสื่อมคลาย ทำให้วัสสการพราหมณ์ได้คิดว่า พระเจ้าอชาตศัตรูไม่มีทางที่จะเอาชนะชาววัชชีผู้มั่นอยู่ในหลักอริหานิยธรรม ๗ ประการนั้นได้ นอกจากจะหาทางเกลี้ยกล่อมหรือยุยงให้แตกสามัคคีกัน และดูเหมือนจะพระเจ้าอชาตศัตรูได้ทรงเลือกวิธีหลังคือยุยงให้แตกสามัคคีกัน และได้ส่งวัสสการพราหมณ์ไปดำเนินกลอุบายนี้ในภายหลัง

เมื่อวัสการพราหมณ์ทูลลากลับไปแล้ว พระพุทธเจ้าได้รับสั่งพระอานนท์ให้เรียกประชุมสงฆ์ทั้งหมดที่อยู่ในบริเวณกรุงราชคฤห์ ณ อุปัฏฐานศาลา แล้วทรงแสดงอปริหานิยธรรมรวม ๖ สูตรด้วยกัน ต่อจากนี้พระองค์ได้เสด็จเดินทางไปยังอัมพลัฏฐิกาคาม ซึ่งอยู่ระหว่างกรุงราชคฤห์กับเมืองนาลันทา อัมพลัฏฐิกาคามนี้พระองค์เคยเสด็จมาก่อน

อย่างน้อยก็หนึ่งครั้ง เช่นครั้งที่ทรงแสดงพรหมชาลสูตร สำหรับในครั้งสุดท้ายนี้ ทรงแสดง ศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติ แก่ภิษุสงฆ์ที่ติดตามไป จากอัมพลัฏฐิกาคาม พระองค์เสด็จต่อไปยังเมืองนาลันทา ประทับที่ปาวาทิกัมพวัน, ณ ที่นี้ พระสารีบุตรได้บรรลือสีหนาทแสดงความเชื่อมั่นในองค์พระพุทธเจ้า ว่าเป็นผู้ตรัสรู้ยิ่งเห็นจริงโดยแท้ (นับจากนี้พระสารีบุตร ได้แยกทางจาริก ไปยังกรุงสาวัตถีถึงวันเพ็ญเดือนกัตติกมาสหรือเดือน ๑๒ พระสารีบุตรก็ปรินิพพาน และพระโมคคัลอานะก็ปรินิพพานในระยะต่อมาอีกราว ๑๕ วัน คือวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนมิคสิระหรือเดือนอ้าย ที่เมืองนาลันทาซึ่งพระองค์เสด็จมาในคราวสุดท้ายนี้ ทรงแสดงศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติซ้ำอีก)

ต่อจากเมืองนาลันทา พระพุทธเจ้าเสด็จไปยังปาฏลิคาม, ณ ปาฏลิคามนี้ อุบาสิกาชาวปาฏลิคามได้ถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้าแลพระสาวกที่ติดตามมา พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่อุบาสิกาเหล่านั้นเรื่องโทษของศีลวิบัติ ๕ ประการ และอานิสงส์ของศีลสมบัติ ๕ ประการณปาฏลิคามในขณะนั้นเอง มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธ ๒ คน คือสุนีธมหาอำมาตย์ และวัสสการมหาอำมาตย์ ได้มาอำนวยการสร้างเมืองใหม่ ณ ริมฝั่งแม่น้ำคงคาตอนใต้ เพื่อป้องกับการรุกรานของชาววัชชี อำมาตย์ทั้งสองนั้นได้-ทูลนิมนต์ พระพุทธเจ้าและสาวกของพระองค์รับภัตตาหารในวันรุ่งขึ้น ต่อจากที่อุบาสกอุบาสิกาชาวปาฏลิคามได้ถวายภัตตาหารแล้ว พระพุทธเจ้าได้อนุโมทนาด้วยธรรมคาถาว่า "ยสฺมึ ปเทเส กปฺเปติ วาสํ ปณฺฑิตชาติโย" เป็นต้นซึ่งในปัจจุบันพระสงฆ์ในประเทศไทยใช้เป็นคำอนุโมทนาในการทำบุญขึ้นบ้านใหญ่

ข้อ ๑๕๖ ถาม "พระพุทธเจ้าเสด็จถึงปาฏลิคาม ในเดือนอะไร แล้วเสด็จไปไหนต่อไปอีก?"

ตอบ ในระยะที่พระพุทธเจ้าเสด็จถึงปาฏลิคาม ครั้งสุดท้ายนี้ตกอยู่ในราวปลายเดือนสามหรือต้นเดือนสี่ ต่อจากนี้พระพุทธเจ้าได้เสด็จจากปาฏลิคาม พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์สาวกที่ติดตามและมีมหาอำมาตย์ ทั้งสองแห่งแคว้นมคธดังกล่าวนามนั้นติดตามส่ง

ในเขตของตนด้วย เพื่อถือบุพพนิมิตรอันเป็นมงคลในการตั้งชื่อสถานที่ต่าง ๆ ให้แก่เมืองที่กำลังสร้างขึ้นใหม่ เช่นพระพุทธเจ้าเสด็จออกทางประตูใด ก็ขนานนามประตูนั้นว่า "โคตมทวาร" พระพุทธเจ้าเสด็จข้ามแม่น้ำคงคาที่เท่าใด ก็ขนานชื่อท่าแห่งนั้นว่า "โคตมติตถะ" พระธรรมสังคาหกาจารย์เล่าว่า ขณะที่พระพุทธเจ้าเสด็จข้ามแม่น้ำคงคานั้น แม่น้ำ คงคาตอนนี้กำลังเอ่อเปี่ยมฝั่งแล้วดื่มน้ำได้ถนัด มีประชาชนข้ามฝากแม่น้ำคงคาอยู่ขวักไขว่ด้วยเรือบ้างด้วยแพขนานบ้าง ด้วยแพลูกบวบไม้ไม่บ้าง พระพุทธเจ้าได้เปล่งอุทานธรรมเปรียบเทียบเหตุการณ์ในขณะนั้นว่า

"ผู้ข้ามห้วงน้ำ จำต้องทำสะพานหรือผูกแพ จึงจะข้ามเปียกตมไปได้ แต่ชนผู้มีปัญญาทั้งหลาย เป็นผู้ข้ามเปียกตมคือกิเลสได้แล้ว

ข้อ ๑๙๗ ถาม "เมื่อพระพุทธเจ้าทรงข้ามแม่คงคาตอนปาฏลิคามนี้ได้แล้ว เสด็จดำเนินไปไหนต่อไปอีก?"

ตอบ พระองค์เสด็จไปยังโกฏิคาม และจาริกไปในโกฏิคามนั้นพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์สาวกที่ติดตามมา ณ โกฏิคามนี้พระองค์ทรงแสดงอริยสัจจ์สี่แก่ภิกษุทั้งหลาย ว่าบุคคลที่ไม่รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจจ์สี่อย่างแจ่มแจ้งแล้ว ย่อมจะท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏฏ์ และทรงแสดงศีล สมาธิ และปัญญา ดังที่พระอุปัชฌาย์นำมาให้อนุสาสน์แก่ภิกษุผู้บวชใหม่ว่า "สีลปริภาวิโต สมาธิมหปฺผโล โหติ มหานิสํโส. สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสา, ปญฺญาปริภาวิตํ จิตฺตํ สมฺมเทว อาสเวหิ วิมุจฺจติ เสยฺยถีทํ? กามาสวา ภวาสวา อวิชฺชาสวาติ"

ข้อ ๑๙๘ ถาม "ต่อจากนี้ พระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินไปไหนต่อไปอีก?"

ตอบ จากโกฏิคาม เสด็จดำเนินไปยังหมู่บ้านชื่อ นาทิกา หรือ นาติกา ณ ที่นี้พระอานนท์ได้นำรายชื่อของอุบาสก อุบาสิกา ภิกษุ และ ภิกษุณี ผู้ได้ทำกาลกิริยาล่วงลับไปแล้วเพื่อทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์คติ ในสัมปรายภพของบุคคลเหล่านั้นและพระพุทธเจ้าก็ทรงพยากรณ์ให้เป็นรายบุคคล หลังจากนี้ พระองค์ได้แสดงธรรมบรรยาย

ชื่อ ธรรมาทาสแปลว่า "แว่นธรรม" สำหรับเป็นหลักในการพยากรณ์คติในสัมปรายภพ และบางวันก็ทรงแสดงธรรมว่าด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา ดังเช่นเคยทรงแสดงมาแล้วในคราวก่อน ๆ

ข้อ ๑๙๕ ถาม "หลังจากพระพุทธเจ้าประทับที่หมู่บ้านชื่อนาทิกา หรือ นาติกะ แล้วได้เสด็จไปที่ไหนต่อไปอีก?"

ตอบ หลังจากนี้พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสาวกที่ติดตามมา ได้เสด็จไปยังกรุงเวสาลี นครหลวงของแคว้นวัชชี ประทับแรมที่สวนของหญิงนครโสเภณีชื่อ อัมปพาลี หรือที่เรียกกันในฝ่ายมหายานว่า อมรปาลี เมื่อเสด็จถึงสวนของนางอัมพปาลีก็ได้ทรงประทานอนุสาสนีแก่ภิกษุสงฆ์ที่ติดตามมาเรื่องสติปัฏฐานสี่ และทรงเตือนภิกษุสาวกของพระองค์ให้เป็นผู้มีสติและสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา ตรัสย้ำว่าคำเตือนนี้เป็นอนุสาสนีของพระองค์

ฝ่ายนางอัมพปลีทราบ ข่าวว่า พระพุทธ เจ้าพร้อม ด้วยพระสาวก เสด็จมาถึงกรุงเวสาลี และประทับแรมที่สวนของตนก็มีความยินดีปรีดายิ่งนัก เข้าไปเฝ้าทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยสาวกรับภัตตาหารที่บ้านของตนในวันรุ่งขึ้น พวกเจ้าลิจฉวี ผู้ครองกรุงเวสาลีทราบข่าวว่าพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสาวกเสด็จมาถึงกรุงเวสาลี และประทับอยู่ที่สวนของนางอัมพปาลี ก็พากันเข้าไปเฝ้า ทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยสาวกของพระองค์รับภัตตาหารในนิเวศน์ของตนในวันรุ่งขึ้น แต่พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ได้รับนิมนต์จากนางอัมปาลีไว้แล้ว พวกเจ้าลิจฉวีจึงทูลลากลับด้วยความไม่สมประสงค์ ในวันรุ่งขึ้นนางอัมพปาลีได้ถวายภัตตาหาร และเมื่อพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกฉันภัตตาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงถวายสวนของตนให้เป็นพุทธอาราม พระพุทธเจ้าทรงรับ ทรงอนุโมทนา แล้วทรงอำลานางอัมพปาลีกลับไปประทับ ณ อัมพปาลีวัน ซึ่งในขณะนี้เป็นพุทธอารามโดยสมบูรณ์แล้ว ณ อัมพปาลีวัน ในวันนั้นเอง ได้ทรงแสดงธรรมมิกถาแก่ภิกษุสงฆ์ย้ำเรื่องศีล, สมาธิ ปัญญา และวิมุตติ หลายครั้งหลายหนด้วยกัน

ข้อ ๒๐๐ ถาม "หลังจากพระพุทธเจ้าประทับที่สวนของนางอัมปาลีแล้ว เสด็จไปที่ไหนต่อไปอีก?"

ตอบ หลังจากนี้พระองค์พร้อมด้วยพระสาวกที่ติดตามมา ได้เสด็จ ไปยังหมู่บ้านเล็ก ๆ แห่งหนึ่ง ชื่อ เวฬุวคาม เมื่อถึงเวฬุวคามก็เป็นระยะกาลใกล้วันเข้าพรรษาที่ ๔๕ จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์แล้วตรัสบอกให้ภิกษุ เหล่านั้น เลือกจำ พรรษา ในกรุงเวสาลีตามหมู่มิตรสหายที่ชอบพอกัน ส่วนพระองค์เองจะจำพรรษาที่หมู่บ้านเวฬุวคามนี้ จากข้อความตอนนี้ชวนให้สันนิษฐานได้ว่า หมู่บ้านเวฬุวคาม เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ไม่เหมาะที่ภิกษุเป็นจำนวนมากจะจำพรรษาอยู่ และหมู่บ้านนี้อยู่ไม่ห่างไกลจากตัวเมืองเวสาลีมากนัก ระยะเดินไปบิณฑบาตถึง พระพุทธเจ้าจึงตรัสบอกให้ภิกษุสงฆ์สาวกของพระองค์ที่ติดตามมาไปจำพรรษาในตัวเมืองเวสาลี ส่วนพระองค์เองประทับจำพรรษาที่หมู่บ้านนี้กับพระอานนท์พุทธอุปัฏฐาก

ข้อ ๒๐๑ ถาม "ภายในพรรษาที่ ๔๕ มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง ?"

ตอบ มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้น ซึ่งพระธรรมสังคาหกาจารย์ได้กล่าวไว้ในมหาปรินิพพานสูตรดังนี้:

– พระพุทธเจ้าทรงอาพาธหนัก เวทนาทางกายอันแรงกล้าเพียงพอที่จะคร่าห์ชีวิตนำไปสู่ความตายได้ครอบงำพระสรีระ ซึ่งได้เผชิญต่อความลำบากตรากตรำงานหนักมาเป็นเวลา ๔๕ ปี แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงมีพระสติสัมปชัญญะ ระงับอาพาธนั้นได้ด้วยกำลังใจอันเข้มแข็ง ทรงอธิษฐานชีวิตสังขาร ขับไล่อาพาธนั้นระงับไป พระอานนท์ได้เข้าเฝ้าทูลแสดงความปริวิตกห่วงใยในพระพุทธเจ้าและแสดงความเบาใจว่า พระพุทธเจ้าจักยังไม่เสด็จดับขันปรินิพพานก่อนที่จะได้ตรัสสั่งเสียอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นการปรารภภิกษุสงฆ์ไว้บ้างพระพุทธเจ้าตอบว่า ดูก่อนอานนท์ ภิกษุสงฆ์จะมาหวังอะไรในตัวเราเล่า ดูก่อนอานนท์ธรรมที่เราแสดงไว้ไม่มีอะไรที่จะปกปิดทั้งภายในและภายนอก กำมือของอาจารย์ที่จะซ่อนเร้นความรู้อะไรในทางธรรไม่มีแก่เราตถาคต สำหรับผู้ที่คิดว่า ตนจักบริหารคณะสงฆ์หรือคิดให้ภิกษุสงฆ์ขึ้นตรงต่อตนเองหรอก จึงจะพึงกล่าวคำสั่งเสียอย่างใดอย่างหนึ่งปรารภภิกษุสงฆ์ แต่เราตถาคตมิได้คิดเช่นนั้น ดูก่อนอานนท์ ถึงอย่านั้นเราตถาคตก็จักกล่าวคำ

ปราศัยอย่างใดอย่างหนึ่ง ปรารภภิกษุสงฆ์สักครั้งหนึ่ง ดูก่อนอานนท์ ตัวเรานี้แก่เฒ่าชรา อายุล่วงกาลเกินผ่านวัยมาโดยลำดับ มีวัยเข้าปูน ๘๐ ปีแล้ว บัดนี้กายของเราตถาคตเป็นเหมือนเกวียนเก่าที่ซ่อมแซมด้วยไม้ไผ่ พอให้ประทังอยู่ได้ แต่ในสมัยใดตถาคตเข้าเจโตสมาธิอันหานิมิตต์มิได้ เพราะไม่ใส่ใจถึงนิมิตต์ทั้งปวง เพราะเวทนาบางประการดับไปในสมัยนั้นแล กายของเราตถาคตย่อมมีความผาสุกยิ่ง" ต่อจากนี้ ทรงเตือนพระอานนท์ให้รู้จักพึ่งตนเอง ทำตนเองให้เป็นที่พึ่ง อย่าไปหวังพึ่งผู้อื่นหรือสิ่งอื่น ด้วยทรงแนะนำให้ปฏิบัติในสติปัฏฐานสี่ ข้อความตอนนี้เท่ากับทรงแสดงว่าภารกิจทั้งปวงในการประกาศศาสนาได้สำเร็จลงแล้ว เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้ว ภิกษุสงฆ์จะต้องดำเนินงานต่อไป โดยยึดธรรมวินัยเป็นสรณะ หลังจากนี้แล้วในวันรุ่งขึ้น ตอนเช้า พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปบิณฑบาตในกรุงเวสาลี มีพระอานนท์เป็นปัจฉาสมณะคือผู้ติดตาม หลังจากฉันภัตตาหารแล้ว พระองค์ได้เสด็จไปประทับพักผ่อนกลางวันที่ปาวาลเจดีย์ หรือเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า จาปาลเจดีย์

ข้อ ๒๐๒ ถาม "ปาวาลเจดีย์อยู่ที่ไหน ? มีประวัติเป็นมาอย่างไร ?"

ตอบ ปาวาลเจดีย์เป็นเจดีย์แห่งหนึ่งอยู่ใกล้กรุงเวสาลี แต่เดิมเป็นที่อยู่ของยักษ์ชื่อปาวาละ หรือจาปาละ แต่ภายหลังเปลี่ยนเป็นพุทธวิหาร พระพุทธเจ้าเคยเสด็จไปประทับ ณ ที่แห่งนี้เป็นครั้งแรกเมื่อพรรษาที่ ๒๑ และเสด็จมาเป็นครั้งที่สองเมื่อหลังจากพรรษาที่ ๔๕ ณ ที่ทรงแสดงนิมิตโอกาสแก่พระอานนท์ ทรงรับอาราธนาของมารที่มาทูลให้ปรินิพพาน และทรงเปล่งพระวาจาปลงพระชนมายุสังขารว่าต่อไปอีก ๓ เดือน พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทันทีทันใดนั้นเองก็เกิดอัศจรรย์แผ่นดินไหวอย่างรุนแรง พระอานนท์ได้มาทูลถาม จึงทรงเล่าถึงเหตุที่ทำให้แผ่นดินไหว ๘ ประการ ตามมติของพระอัฏฐกถาจารย์ฝ่ายเถรวาทกล่าวว่า วันนี้เป็นวันเพ็ญ เดือนมาฆะ หลังจากออกพรรษาที่ ๔๕ แล้ว ได้ ๔ เดือน แต่ในบาลีมหาปรินิพพานสูตรไม่ได้กล่าวไว้ว่าเป็นวันอะไร ?

ข้อ ๒๐๓ ถาม "หลังจากจากออกพรรษาที่เวฬุวคามแล้ว ในระยะ ๔ เดือนถึงวันนี้ พระพุทธเจ้าประทับที่เวฬุวคามต่อไปหรือเสด็จไปไหนต่อไปอีก ?"

ตอบ ในอัฏฐกถาชาดก และอัฏฐกถาธรรมบทเล่าไว้ต้องกันว่า หลังจากออกพรรษาในวันเพ็ญเดือนอัสสยุชะคือเดือน ๑๑ แล้ว พระพุทธเจ้าได้เสด็จย้อนไปยังเชตวนา-

ราม กรุงสาวัตถีอีกครั้งหนึ่ง ด้วยทรงทราบเหตุการณ์ล่วงหน้าว่าพระสารีบุตรจะปรินิพพานในวันเพ็ญเดือนกรรติกา คือเดือน ๑๒ เมื่อจัดการศพพระโมคคัลลานะ ซึ่งทรงทราบล่วงหน้าจะปรินิพานหลังจากพระสารีบุตร ๑๕ วัน เมื่อจัดการศพพระโมคคัลลานะเรียบร้อยแล้ว พระองค์เองและพระสาวกที่ติดตามมาก็จะมุ่งไปยังกรุงเวสาลีอีกครั้งหนึ่ง

ข้อ ๒๐๔ ถาม "หลังจากพระพุทธเจ้าปลงพระชนมายุสังขารที่ปาวาลเจดีย์แล้ว พระองค์ได้เสด็จไปไหนต่อไปอีก ?"

ตอบ พระองค์พร้อมด้วยพระอานนท์ได้เสด็จไปยังกูฏาคารสาลา ป่ามหาวัน ในกรุงเวสาลี ณ ที่นี้ทรงรับสั่งให้พระอานนท์เรียกประชุมภิกษุสงฆ์ในบริเวณกรุงเวสาลีที่อุปฐานสาลาแล้วทรงแสดงอภิญญาเทสิตธรรม คือธรรมที่พระองค์ทรงแสดงเพื่อความรู้ยิ่งขั้นสูงสุด ซึ่งเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ มีสติปัฏฐานเป็นต้น รับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายจำไว้ให้ดีแล้วนำไปปฏิบัติให้มาก ๆ เพื่อความมั่นคงแห่งศาสนพรหมจรรย์ และเพื่อหิตานุหิตประโยชน์แก่ชนเป็นจำนวนมาก เพื่อความสุขของเทวดาและมนุษย์ แล้วทรงเตือนภิกษุสงฆ์ว่า สังขารมีอันเสื่อมโทรมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงปฏิบัติธรรมเหล่านี้ให้พร้อมมูลด้วยความไม่ประมาท ปรินิพานจักมีแก่พระตถาคตอีกไม่นานนัก คืออีก ๓ เดือนนับต่อจากนี้ไป พระตถาคตจักปรินิพาน

ข้อ ๒๐๕ ถาม "หลังจากนี้แล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จไปไหนต่อไปอีก ?"

ตอบ ในวันรุ่งขึ้น พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าบิณฑบาตในกรุงสาเวสาลีเป็นครั้งสุดท้าย แล้วเสด็จไปยังหมู่บ้าน ชื่อภัณฑคาม ประทับแรม ณ ที่ภัณฑคามนี้ตามควรแก่พระพุทธอัธยาศัย ณ ที่นี้ ทรงแสดงธรรม ๔ ประการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติ ย้ำอีก

ข้อ ๒๐๖ ถาม "หลังจากนี้แล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จไปไหนต่อไปอีก ?"

ตอบ จากภัณฑคาม พระองค์พร้อมด้วยหมู่สงฆ์ที่ติดตามได้เสด็จผ่านหมู่บ้านชื่อหัตถิคาม. อัมพคาม และชัมพุคาม โดยลำดับ ลุถึงโภคนคร เสด็จเข้าประทับ ณ อานันทเจดีย์ ณ ที่นี้ทรงแสดงมหาปเทสคือ ข้ออ้างอิงที่เป็นหลักใหญ่ ๔ ประการ สำหรับเป็นเครื่องมือเทียบเคียงตัดสินวินัยที่ทรงบัญญัติไว้กับหลักวินัยอื่น ๆ ที่มีผู้อ้างว่าเป็นวินัยในศาสนาของของพระองค์ และในกาลบางคราวก็ทรงแสดงเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติเป็นการย้ำอีก

ข้อ ๒๐๗ ถาม "หลังจากนี้แล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จไปไหนต่อไปอีก?

ตอบ เมื่อประทับที่โภคนครตามควรแก่พระพุทธอัธยาศัยแล้ว ได้เสด็จไปยังกรุงปาวา ซึ่งเป็นเมืองหลวงอีกแห่งหนึ่งของแคว้นมัลละ ณ กรุงปาวานี้ ทรงประทับที่สวนมะม่วงของบุตรช่างทองชื่อ จุนทะ

ข้อ ๒๐๘ ถาม "ณ กรุงปาวานี้ มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นบ้าง?"

ตอบ นายจุนทะ กัมมารบุตร ได้ถวายภัตตาหารแก่พระพุทธเจ้าและพระสาวกที่ติดตามมา เมื่อนายจุนทะนำอาหารมาถวาย พระพุทธเจ้าได้รับสั่งให้นายจุนทะแบ่ง "สูกร-มัททวะ" ถวายเฉพาะพระองค์ ส่วนที่เหลือให้ขุดหลุมฝังเสีย และรับสั่งให้ถวายอาหารอื่น ๆ ที่เตรียมไว้แก่ภิกษุสงฆ์สาวกของพระองค์ เมื่อพระพุทธเจ้าฉันสูกรมัททวะแล้ว ก็ทรงอนุโมทนาแล้วอำลา นายจุนทะกลับไปประทับ ณ สวนมะม่วงของนายจุนทะ หลังจากนี้ไม่ช้านัก ก็เกิดอาพาธแรงกล้าถึงขั้นลงพระโลหิต เวทนาทางกายรุนแรงมาก ถึงขั้นใกล้ความตาย แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงดำรงพระสติสัมปชัญญะระงับเวทนานั้นเสียได้ รับสั่งบอกพระอานนท์ว่า มีพระพุทธประสงค์จะเสด็จดำเนินต่อไปยังเมืองกุสินารา

ข้อ ๒๐๙ ถาม "สูกรมัททวะคือไร?"

ตอบ สูกรมัททวะคืออะไรนี้ มีมติที่แย้งกันอยู่ ๒ คติ เพราะคำนี้เป็นคำโบราณ มติหนึ่งว่าเป็นเนื้อสุกรอ่อน อีกมติหนึ่งว่าเป็นเห็ดชนิดหนึ่ง มีพิษร้ายแรงต่อคน แต่จะเป็นอาหารชนิดใดก็ตาม ได้ความตรงกันที่ว่าเป็นอาหารที่พระพุทธเจ้าทรงฉันแล้วเกิดอาพาธอย่างรุนแรงขึ้นฉับพลัน

ข้อ ๒๑๐ ถาม "หลังจากนี้แล้ว พระพุทธเจ้าเสด็จไปไหนต่อไปอีก?"

ตอบ พระองค์เสด็จมุ่งไปยังกุสินารา พระธรรมสังคาหกาจารย์เล่าว่า ทรงอิดโรยอ่อนเปลี้ยมาก ทรงแวะพักผ่อนที่โคนต้นไม้แห่งหนึ่งในระหว่าง รับสั่งให้อานนท์ปูผ้าสังฆาฏิสำหรับประทับนั่ง และมีพระอาการกระหายน้ำอย่างรุนแรง รับสั่งให้พระอานนท์รีบไปตักน้ำจากธารน้ำใกล้ ๆ ที่นั้นมาถวาย แต่พระอานนท์ทูลว่ามีเกวียนเป็นจำนวนมากเพิ่งผ่านไป น้ำยังขุ่นอยู่ ทูลขอร้องให้พระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินเลยไป อีกสักเล็กน้อยก็จะถึงแม่น้ำกกุธนที ซึ่งมีน้ำใสสะอาดจักได้ดื่มน้ำและทรงสนานพระกายให้แช่มชื่น แต่พระพุทธ-เจ้าทรงย้ำถึง ๓ คร้ำ พระอานนท์จึงถือบาตรจะไปตักน้ำในธารน้อยมา ซึ่งก็ปรากฏว่าน้ำ

ใสน่าอัศจรรย์ จึงตักมาถวายพระพุทธเจ้า ขณะที่พระอานนท์ไปตักน้ำ ณ ที่ประทับโคนต้นไม้นั้นเอง ปุกกุสละมัลลบุตร สาวกคนหนึ่งของพระอาฬารดาบส กาลามโคตร ได้มาพบพระพุทธเจ้า จึงแวะเข้าไปสนทนาธรรมด้วย ได้เล่าถึงการบำเพ็ญสมาธิของอาฬารดาบสกาลามโคตรว่า เป็นผู้สามารถเข้าฌานได้แนบสนิทยิ่งนัก ครั้งหนึ่งขณะที่เข้าสมาธิอยู่เกวียน ๕๐๐ เล่มผ่านไป ก็ไม่เห็นและไม่ได้ยินเสียงเกวียนเหล่านั้น บุรุษผู้หนึ่งผ่านมาเห็นเข้าก็แสดงความเลื่อมใสในอาฬารดาบสอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบการบำเพ็ญสมาธิของพระองค์ว่า ครั้งหนึ่ง ณ เมืองอาตุมาหรือจาตุมา พระองค์ประทับบำเพ็ญสมาธิอยู่ในสุญญาคาร ฝนตกฟ้าแลบแปลบปลาบ และผ่าถูกกสิกร ๒ คนกับวัวอีก ๒ ตัวตาย ขณะนั้นพระองค์จงกรมทำสมาธิอยู่ อย่างแนบแน่นสนิทจนไม่ทราบว่าฝนตก ฟ้าร้องและฟ้าผ่าถูกคนและวัวตาย มหาชนที่ออกมาประสบพบเห็นเหตุการณ์ก็ได้แสดงความเลื่อมใสพระองค์เป็นอย่างยิ่ง ปุกกุสสะมัลละบุตร ได้สรรเสริญว่าพระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญสมาธิได้อย่างยอดเยี่ยม และแสดงตนเป็นอุบาสกถวายผ้าสิงคิวรรณ คือผ้าเนื้อดีพิเศษแก่พระพุทธเจ้าคู่หนึ่ง แล้วทูลลากลับไป พระอานนท์ได้น้อมนำผ้าสิงคิวรรณนั้นห่มพระกายพระพุทธเจ้า แล้วทูลสรรเสริญว่างดงามยิ่งนัก

ข้อ ๒๕๑ ถาม "ต่อจากนี้พระพุทธเจ้าได้สนทนากับปุกกุสสะ มัลลบุตรแล้วได้เสด็จไปไหนต่อไปอีก ?"

ตอบ พระองค์เสด็จข้ามแม่น้ำกกุธนทีหรือกกุฏนที ทรงแวะสรงและดื่มน้ำที่แม่น้ำนี้อีกครั้งหนึ่ง แล้วเสด็จไปประทับพักผ่อนในสวนมะม่วงแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ไม่ห่างไกลจากแม่น้ำกกุธนทีมากนัก ณ ที่นี้ รับสั่งให้พระจุนทะ ปูสังฆาฏิสี่ชั้น เพื่อเป็นที่ประทับนอนพักผ่อน แสดงให้เห็นอาการเหนื่อยอ่อนพระกำลังอย่างเห็นได้ชัด ณ ที่นี้พระองค์ประทับนอนสีหไสยา มีพระจุนทะเฝ้าดูพระอาการอยู่เบื้องพระพักตร์ เมื่อทรงพักผ่อนพอควรแล้ว ได้ตรัสเรียกพระอานนท์และทรงแสดงอานิสงส์ของบิณฑบาตที่ถวายแก่พระองค์สองครั้งที่มีผลมากเสมอกัน คือที่ถวายแก่พระองค์ ตอนก่อนตรัสรู้ และตอนใกล้ปรินิพพาน ทั้งนี้เพื่อขจัดความเดือดเนื้อร้อนใจที่จะเกิดขึ้นแก่นายจุนทะผู้ถวายบิณฑบาตครั้งสุดท้ายแก่พรงองค์ หลังจากนี้ทรงเปล่งพระอุทานว่า

"บุญย่อมเจริญแก่ผู้ให้ เวรย่อมไม่ขยายตัวออกไปแก่ผู้รู้จักยับยั้ง
ผู้ฉลาดเท่านั้นย่อมละบาป ผู้ที่นิพพาน ก็เพราะสิ้นราคะ โทสะและโมหะ"

ข้อ ๒๑๒ ถาม "ต่อจากนี้ พระองค์ได้เสด็จไปที่ไหนต่อไปอีก ?"

ตอบ พระองค์เสด็จจากสวนมะม่วงนั้นแล้ว มุ่งไปยังแม่น้ำหิรัญญวดี เสด็จข้ามแม่น้ำหิรัญญวดีไปอีกฟากหนึ่งก็ถึงป่าไม้สาละ อันเป็นวนอุทยานที่ประทับพักผ่อนของพวกเจ้ามัลละในกรุงกุสินารา และกรุงกุสินาราตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำนี้ ณ ที่นี้เองเป็นที่ประทับบรรทมสีหไสยาครั้งสุดท้ายของพระองค์ พระธรรมสังคาหกาจารย์เล่าว่า ได้รับสั่งให้พระอานนท์ปูลาดเตียงนอนน้อย ผันศีรษะไปทางทิศเหนือ อยู่ระหว่างต้นสาละคู่หนึ่ง แล้วพระองค์ทรงบรรทมสีหไสยา ตะแคงเบื้องขวา เท้าซ้ายทับเท้าขวาเหลื่อมกันเล็กน้อย ขณะนั้นต้นรังคู่นั้นได้ผลิดอกออกผิดฤดูกาล โปรยปรายบูชาพระตถาคตเจ้า ดอกมณฑารพอันเป็นดอกไม้ทิพย์ ผงไม้จันทน์ก็โปรยลงมาจากนภากาศบูชาพระตถาคตเจ้า ทิพยดุริยดนตรีและทิพยสังคีตก็บรรเลงลือบูชาพระตถาคตเจ้า พระพุทธเจ้าทรงปรารภเหตุนี้ ทรงแสดงโอวาทแก่พระอานนท์ว่า การแสดงความเคารพ นับถือ บูชา และอ่อนน้อมต่อพระตถาคตที่พระองค์ ทรงยอมรับว่า เป็นเลิศนั้น คือการปฏิบัติ ตามคำสอน ของพระองค์ พุทธบริษัทจะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกาผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ชื่อว่าสักการะ เคารพนับถือ บูชาพระองค์ด้วยการบูชาอย่างยิ่ง

ข้อ ๒๑๓ ถาม "ต่อจากนี้ มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นอีก ?"

ตอบ พระธรรมสังคาหกาจารย์เล่าว่า พระอุปวาณะได้ยืนถวายงานพัดอยู่เบื้องพระพักตร์ พระพุทธเจ้าทางขับให้หลีกห่างออกไป โดยทรงอธิบายว่าเพื่อให้โอกาสแก่เทวดาที่มาประชุมกันเฝ้าพระองค์เป็นครั้งสุดท้าย จะได้เห็นพระองค์ได้ทั่วถึง ต่อจากนี้ พระองค์ทรงแสดงสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง คือสถานที่ประสูต สถานที่ตรัสรู้ สถานที่ทรงแสดงพระปฐมเทศนาธรรมจักปวัตตนสูตร และสถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน ว่าเป็นสถานที่พุทธบริษัทควรจาริกไปแสวงบุญเพื่อปลงธรรมสังเวช

– พระพุทธเจ้าทรงแสดงข้อที่พระภิกษุควรปฏิบัติต่อผู้หญิง ในเมื่อพระอานนท์ได้ทูลถามถึงเรื่องนี้ แล้วทรงแสดงวิธีที่จะปฏิบัติต่อพระพุทธสรีระ ในเมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้ว คือให้จัดการพระศพดุจพระศพของพระเจ้าจักรพรรดิ แล้วทรงแสดง

บุคคลผู้ควรแก่สถูป คือควรนำอิฐไปบรรจุไว้ในสถูป เมื่อล่วงลับไปแล้ว มี ๔ ประเภท คือ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตขีณาสพ และพระเจ้าจักรพรรดิ แล้วทรงสรรเสริญพระอานนท์ว่าเป็นยอดแห่งพุทธอุปัฏฐาก ทรงเปรียบคุณธรรม อันน่าอัศจรรย์ที่พระอานนท์มีว่าเทียบด้วยคุณธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิ ต่อจากนี้พระอานนท์ได้ทูลขอให้เสด็จไปปรินิพพานในเมืองใหญ่ โดยอ้างว่าเมืองกุสินาราเป็นเมืองเล็ก ไม่สมพระเกียรติ แต่พระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่าเมืองกุสินาราเคยเป็นเมืองใหญ่มาแต่ก่อนในสมัยโบราณกาล แล้วทรงแสดงมหาสุทัสสนสูตร แสดงประวัติโบราณของเมืองกุสินารา ซึ่งเคยเจริญรุ่งเรืองมาในอดีต ต่อจากนี้ พระพุทธเจ้ารับสั่งให้พระอานนท์ไปแจ้งข่าวแก่พวกเจ้ามัลละในกรุงกุสินาราว่า พรงองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานในยามสุดท้ายแห่งราตรีนั้น เมื่อพวกเจ้ามัลละได้ ทราบข่าวนี้ ต่างก็พากัน เศร้าโศกสลด ใจพากัน ไปเฝ้าถวาย บังคมพระพุทธเจ้าเป็นครั้งสุดท้าย พระอานนท์ได้จัดให้เข้าเฝ้าเป็นตระกูล ๆ ไป พอล่วงปฐมยามพวกเจ้ามัลละก็ถวายบังคมพระพุทธเจ้าได้หมดทุกองค์ ในตอนมัชฌิมยาม ปริพพาชกชื่อสุภัททะ ได้ขออนุญาตพระอานนท์เข้าเฝ้า แต่พระอานนท์ได้ห้ามไว้ เพราะเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงเหนื่อยมากแล้ว พระพุทธเจ้าทรงได้ยินคำสนทนาโต้ตอบ จึงรับสั่งให้สุภัททปริพพาชกเข้าเฝ้าได้ แล้วทรงแสดงธรรมโปรด จนได้บรรลุเป็นอรหันตผู้เป็นพระอรหันตสาวกรูปสุดท้ายในราวตอนต้นปัจฉิมยาม คือยามสุดท้ายที่องค์พระพุทธเจ้าผู้ยังทรงพระชนม์อยู่

– ต่อจากนี้ ได้รับสั่งเรียกพระอานนท์ให้เข้ามาใกล้แล้วตรัสว่า "ดูก่อนอานนท์ พวกเธออาจมีความคิดเห็นไปในทำนองว่า ปาพจน์คือพระธรรมวินัย ล่วงไปพร้อมกับศาสดา บัดนี้พวกเราไม่มีพระศาสดาแล้ว อันที่จริงนั้น ไม่ควรมีความเห็นอย่างนั้น ดูก่อนอานนท์ ธรรมที่เราแสดงไว้แล้ว และวินัยที่เราบัญญัติไว้แล้ว นี่แหละจะเป็นศาสดาของพวกเธอ ในเมื่อเราล่วงลับไปแล้ว ดูก่อนอานนท์ อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายในปัจจุบันนี้ ต่างเรียกกันด้วยคำว่า "อาวุโส" เหมือนกันหมด เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว ภิกษุที่เป็นพระเถระมีพรรษาแก่กว่า ควรเรียกภิกษุที่มีพรรษาน้อยกว่าโดยชื่อ โดยโคตร หรือด้วยคำว่า "อาวุโส" ภิกษุที่มีพรรษาอ่อนกว่า ควรเรียกภิกษุผู้มีพรรษาแก่กว่าว่า

"ภันเต หรืออายัสมา" ดูก่อนอานนท์เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว สงฆ์จำนงหวังที่จะถอนสิกขาบทเล็กน้อยก็จงถอนได้ สำหรับพระฉันนะให้สงฆ์ลงพรหมทัณฑ์ คือไม่พึงพูดด้วย ไม่พึงว่ากล่าวตักเตือน ไม่พึงพร่ำสอน หลังจากนี้ได้ทรงสอบถามภิกษุสงฆ์ในที่ประชุมนั้นว่ายังมีผู้ใดสงสัยเคลือบคลุมอะไรเกี่ยวกับพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มรรค และปฏิปทาก็ให้ถามเสีย ทรงรับสั่งเช่นนี้ถึง ๓ ครั้ง เมื่อสงฆ์ทั้งปวงนิ่งดุษณีภาพอยู่ จึงตรัสปัจฉิมวาจา "หนฺททานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิโว "วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ" แปลว่า บัดนี้เราขอเตือนท่านทั้งหลายว่า สังขารเป็นสิ่งที่สิ้นไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงปฏิบัติธรรมให้พร้อมมูลด้วยความไม่ประมาท" ต่อจากนี้ก็หับพระโอษฐ์นิ่งหลับพระเนตรเข้าปฐมฌาน ออกจากปฐมฌาน ผ่านขั้นไปถึงสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ แล้วย้อนถอยหลังจากสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติกลับมาสู่ปฐมฌาน แล้วย้อนจากปฐนฌานขึ้นไปถึงจตุตถฌาน และในระหว่างออกจตุตถฌานนั้นเองก็ดับขันธปรินิพพาน

ข้อ ๑๒๔ ถาม "ในทันทีทันใดพระพุทธเจ้า ปรินิพพาน มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นบ้าง ?"

ตอบ ในมหาปรินิพพานสูตรได้เล่าถึงเหตุการณ์ตอนนี้ไว้ดังนี้

– เกิดแผ่นดินไหวน่าสะพึงกลัวขนลุกขนพอง และกลองทิพย์ก็บรรลือลั่นเป็นมหัศจรรย์

– ท้าวสหัมบดีพรหมซึ่งเฝ้าดูพระอาการอยู่ ได้กล่าวคำแสดงความสังเวชว่า

"สัตว์ทั้งปวงจักต้องทอดทิ้งร่างกายไว้ในโลกแห่งเดียวกับที่พระศาสดาผู้หาบุคคลอื่นเทียมมิได้ ผู้เสด็จมาสู่สัจจธรรม ผู้ถึงพร้อมด้วยพลานุภาพ ผู้ตรัสรู้เอง เช่นนี้ปรินิพพานแล้ว

– ท้าวสักกะ เทวานมินทราช ได้กล่าวคำว่า

"สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีการเกิดและการเสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วก็ย่อมดับไป การระงับสังขารเหล่านั้นได้เด็ดขาด เป็นความสุข" ซึ่งคำนี้ พระสงฆ์ในปัจจุบันได้ใช้เป็นบทบังสุกุลในงานศพหรือเนื่องด้วยศพ

– พระอนุรุทธเถระได้กล่าวคำว่า

"ลมหายใจเข้าและหายใจออกมิได้มีแก่พระพุทธเจ้าผู้มีจิตตั้งมั่น ผู้คงที่ ผู้เป็นมุนี มีพระมนัสมั่นไม่หวั่นไหว หน่วงสันติเป็นอารมณ์ ทรงกระทำกาลกิริยาแล้ว พระ-องค์ทรงระงับเวทนาด้วยจิตไม่ย่นย่อท้อถอย นิพพานคือความหลุดพ้นจากมานะที่มีในใจได้มีแก่พระองค์ผู้เป็นดุจดวงประทีบ อันลุกโพลงนั้นแล้ว"

– พระอานนท์เถระได้กล่าวคำว่า

"เมื่อพระพุทธเจ้าผู้ถึง พร้อมด้วยพรด้วยประการทั้งปวงเสด็จดับขันธปรินิพพานบัดดลก็เกิดสิ่งน่าสะพึงกลัว เกิดการขนพลงสยองเกล้าขึ้น"

ข้อ ๒๑๕ ถาม "หลังจากนี้มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นอีก ?"

ตอบ ในมหาปรินิพานสูตรได้แสดงภาพพจน์ให้เห็นดังนี้

– ในบรรดาภิกษุ ที่มารอฟังข่าวการปรินิพพานอยู่นั้นเฉพาะท่านที่ยังไม่ปราศจากราคะ ได้ร้องไห้คร่ำครวญกันว่า "พระผู้มีพระภาคเจ้ามาด่วนดับขันธปรินิพพานเสียเร็วนัก......" แต่พระภิกษุที่ปราศจากราคะเป็นพระขีณาสพ มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ ก็สามารถยับยั้งชั่งใจปลงตกว่า สังขารไม่เป็นของเที่ยง การเกิดการตายเป็นของธรรมดา

– พระอนุรุทธเถระได้เรียกประชุมภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด และปลอบโยนด้วยธรรมมีกถาให้คลายความเศร้าโศรก

– พอรุ่งเช้าเป็นวันแรมค่ำหนึ่ง เดือนเชฏฐมาส ท่านพระอนุรุทธเธระได้มอบหมายหน้าที่ให้พระอานนท์ เข้าไปใน กรุงกุสินารา แจ้งข่าวการ ปรินิพพาน แก่พวก เจ้ามัลละ เมื่อพวกเจ้ามัลละทราบข่าวก็แสดงความเศร้าโศกโทมมัสและสั่งราชบุรุษให้นำดอกไม้ ของหอม และเครื่องประโคมพร้อมด้วยผ้า ๕๐๐ คู่ไปยังสถานที่ปรินิพพาน จัดการกั้นม่านและเพดาน สร้างปะรำทำการสักการะบูชาพระพุทธสรีระด้วยดอกไม้ของหอม และการฟ้อนรำขับร้องประโคมดนตรี ณ ที่นั้นเป็นเวลา ๗ วัน เมื่อครบเจ็ดวันแล้ว สั่งให้อัญเชิญพระพุทธสรีระเคลื่อนไปทางทิศใต้ของกรุงกุสินารา เพื่อถวายเพลิงพระพุทธสรีระภายนอกเมือง แต่เมื่อหัวหน้าชาวมัลละจำนวน ๘ นายมาอัญเชิญพระพุทธสรีระ ก็เกิดอัศจรรย์คือไม่สามารถเขยื้อนพระพุทธสรีระได้ พวกเจ้ามัลละจึงเรียนถามพระอนุรุทธเถระว่าเป็นเพราะเหตุใดจึงเป็นดังนั้น ท่านพระอนุรุทธ์อธิบายว่าเป็นความประสงค์ของเทวดาที่จะให้อัญเชิญพระพุทธสรีระไปทางทิศเหนือของตัวเมืองกุสินารา เลี้ยวเข้าประตูเมืองด้านทิศ

เหนือ แล้ววกผ่านกลางเมืองไปทางทิศตะวันออก ผ่านประตูเมืองทางทิศตะวันออกแล้ว นำไปถวายเพลิง ณ มกุฎพันธนเจดีย์ พวกเจ้ามัลละได้สั่งให้ปฏิบัติตามนี้ก็เคลื่อนพระพุทธ-สรีระได้สมประสงค์ เมื่อถึงมกุฏพันธนเจดีย์แล้ว พวกเจ้ามัลละได้เรียนถามพระอานนท์ถึงวิธีปฏิบัติต่อพระพุทธสรีระว่าควรทำอย่างไรบ้าง พระอานนท์ชี้แจงว่า ให้ปฏิบัติเช่นเดียวกับพระบรมศพของพระเจ้าจักรพรรดิ คือให้ห่อด้วยผ้าสลับกัน ๕๐๐ คู่ แล้วบรรจุลงในหีบเหล็ก ครอบด้วยฝาอีกอันหนึ่ง แล้วสร้างจิตกาธารประดับประดาด้วยของหอมต่าง ๆ แล้วจึงถวายเพลิงพระพุทธสรีระบนจิตกาธารนั้น เมื่อถวายเพลิงแล้ว จึงสร้างสถูปบรรจุพระอัฐิธาตุไว้ตามหนทางสี่แพร่ง เพื่อให้มหาชนได้มาสักการะบูชาไหว้กราบ หรือทำจิตให้เลื่อมใสต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า อันจะเป็นประโยชน์และความสุขแก่มหาชนเหล่านั้นตลอดกาลนาน

–ในขณะที่พวกเจ้ามัลละ โปรดให้อัญเชิญพระพุทธสรีระซึ่งบรรจุลงในหีบเหล็กเรียบร้อยแล้วไปตั้งไว้บนจิตกาธาร เพื่อเริ่มการถวายเพลิงนั้น พระมหากัสสปเถระด้วยภิกษุสงฆ์สานุศิษย์ของท่านอีกเป็นจำนวนมาก ได้ทราบข่าวจากอาชีวะคนหนึ่งว่าพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้เจ็ดวันแล้ว

บรรดาภิกษุที่ยังไม่สิ้นกิเลสต่างก็พากันเศร้าโศกเสียใจ แต่ภิกษุผู้สิ้นกิเลสแล้วก็ทำหน้าที่ปลอบโยนภิกษุผู้ยังไม่สิ้นกิเลสเหล่านั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์ได้เล่าแซกความตอนนี้ว่า ในจำนวนภิกษุผู้ยังไม่สิ้นกิเลสนี้เอง มีภิกษุผู้บวชแก่รูปหนึ่ง ชื่อ สุภัททะ ได้กล่าวคำอันเป็นเสี้ยนหนามต่อพุทธศาสนา ในทำนองนี้ว่า ท่านทั้งหลายอย่าได้เศร้าโศกเสียใจร่ำไห้กันไปเลย พวกเราพ้นจากการจู้จี้ของพระมหาสมณะองค์นั้นแล้ว เมื่พระองค์ยังมีชีวิตอยู่ ก็คอยว่ากล่าวตักเตือนพวกเราว่าสิ่งนี้ควร สิ่งนี้ไม่ควร บัดนี้ เราอยากจะทำอะไรก็ทำได้ตามใจชอบ" ซึ่งเป็นคำที่นำให้พระมหากัสสปะคิดทำสังคายนาพระธรรมวินัยโดยเร็วที่สุด เท่าที่จะมีโอกาสทำได้ พร้อมกันนั้นก็ได้แสดงธรรมีกถาปลอบโยนภิกษุอื่น ๆ ด้วยข้อธรรม และรีบไปให้ทันถวายเพลิงพระพุทธสรีระ และก็ทันพอดีได้กระทำปทักษิณและถวายบังคมพระพุทธสรีระเป็นครั้งสุดท้าย

พอพระมหากัสสปะและศิษยานุศิษย์ของท่านถวายบังคมเสร็จ เพลิงก็ลุกขึ้นไหม้พระพุทธสรีระ หลังจากถวายเพลิงแล้ว พวกเจ้ามัลละได้ใช้น้ำหอมดับจิตกาธาร แล้ว

ทั้งกองล้อมวงป้องกันพระอัฏฐิธาตุอย่างเข้มแข็ง พร้อมกันนั้นก็ได้ทำสักการบูชาพระอัฏฐิธาตุอย่างมโหฬารอีกเป็นเวลา ๗ วัน

ข้อ ๒๑๖ ถาม "ต่อจากงานฉลองพระอัฏฐิธาตุของพระพุทธเจ้า มีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นอีก ?"

ตอบ ในมหาปรินิพพานสูตรได้เล่าถึงกษัตริย์ และพราหมณ์ผู้ครองนครต่าง ๆ ได้ส่งทูตมากรุงกุสินาราขอแบ่งส่วนพระบรมสารีริกธาตุ รวม ๗ รายด้วยกัน คือ

๑. พระเจ้าอชาตศัตรู ผู้ครองแคว้นมคธและแคว้นโกศล มีราชธานีอยู่ที่กรุงราชคฤห์

๒. เจ้าลิจฉวี ผู้ครองแคว้นวัชชี มีราชธานีชื่อเวสาลี

๓. ศากยกษัตริย์ กรุงกบิลพัสดุ์ ซึ่งในขณะนั้นขึ้นต่อพระเจ้าอชาตศัตรู

๔. ถูลีกษัตริย์ ผู้ครองแคว้นเล็ก ๆ ชื่อ อัลลกัปปะ แคว้นนี้มีอาณาเขตติดต่อกับแคว้นมคธ และแคว้นเวฏฐทีปกะ

๕. โกลิยกษัตริย์ ผู้ครองเมืองรามคาม ซึ่งในขณะนั้นขึ้นต่อพระเจ้าอชาตศัตรู

๖. พราหมณ์ผู้ครองแคว้นเวฏฐทีปกะ ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับแคว้นอัลลกัปปะ

๗. มัลลกษัตริย์ ผู้ครองแคว้นมัลละ มีนครหลวงชื่อปาวา ซึ่งอยู่ในเครือเดียวกับมัลลกษัตริย์ในกรุงกุสินารานั่นเอง

ในตอนแรก พวกเจ้ามัลละ ผู้ครองกรุงกุสินาราได้ประชุมกันและมีมติไม่ยอมให้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ จวนเจียนจะเกิดสงครามแย่งพระบรมสารีริกธาตุกันขึ้น แต่มีพราหมณ์ชื่อโทณะได้ไกล่เกลี่ย โดยอ้างคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า พระองค์ทรงโปรดความสามัคคี การทำสงครามโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำสงครามแย่งพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ จึงไม่ต้องด้วยพระพุทธประสงค์ ขอให้ทุกฝ่ายสามัคคีกัน คำไกล่เกลี่ยนี้ทำให้ผู้ครองกรุงกุสินารา ต้องยินยอมและตั้งให้โทณะพราหมณ์เป็นผู้จัดการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วนเท่า ๆ กัน เฉลี่ยกันฝ่ายละส่วน ส่วนโทณะพราหมณ์เองขอทะนานที่ใช้ในการตวงพระบรมสารีริกธาตุเป็นส่วนแบ่ง เมื่อแบ่งพระบรมสารีริกธาตุกันเสร็จสิ้นลงไปแล้ว ทูตของกษัตริย์โมริยะ แห่งเมืองปิปผลิวันก็มาถึง ขอส่วนแบ่งพระบรมธาตุบ้าง มัลลกษัตริย์จึงชี้แจงให้ทราบว่าได้แบ่งกันไปหมดแล้ว เหลือแต่ถ่านเถ้า และได้

มอบถ่านเถ้าซึ่งเรียกว่า อังคารธาตุ ให้แก่ทูตเมืองปิปผลิวันนำไปสักการบูชา

ข้อ ๒๑๗ ถาม "การบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ, ทะนานตวงพระบรมสารีริกธาตุ และพระอังคารธาตุนั้นทำกันที่ไหนบ้าง ?"

ตอบ ในมหาปรินิพพานสูตรกล่าวถึงการ บรรจุพระบรมธาตุ ในตอนแรกไว้ดังนี้

๑. พระเจ้าอชาตศัตรู ได้สร้างสถูปและบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่กรุงราชคฤห์ เสร็จแล้วได้มีการฉลองอย่างมโหฬาร

๒. กษัตริย์ลิจฉวี ได้สร้างพระสถูปและบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่กรุงเวสาลี เสร็จแล้วได้มีการฉลองอย่างมโหฬาร

๓. กษัตริย์ศากยะ ได้สร้างพระสถูปและบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่กรุงกบิลพัสดุ์

๔. กษัตริย์ถูลี ได้สร้างพระสถูปและบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่เมืองอัลลกัปปะ

๕. โกลิยกษัตริย์ ได้สร้างพระสถูปและบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่เมืองรามคาม ซึ่งภายหลังต่อมาตกอยู่ในอำนาจของชนเผ่านาคา

๖. พราหมณ์เวฏฐทีปกะ ได้สร้างพระสถูปและบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่เมืองเวฏฐทีปกะ

๗. มัลลกษัตริย์ในกรุงปาวา ได้สร้างพระสถูปและบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ที่เมืองปาวา

๘. มัลลกษัตริย์ในกรุงกุสินารา ได้สร้างพระสถูปและบรรจุพระบรมสารีรกธาตุไว้ที่กรุงกุสินารา

๙. โทณะพราหมณ์ ได้สร้างพระสถูปและบรรจุทะนานตวงพระบรมสารีริกธาตุไว้ในที่แห่งหนึ่งซึ่งไม่ระบุไว้ชัด น่าจะเป็นที่กรุงกุสินารานั่นเอง

๑๐. โมริยกษัตริย์ ได้สร้างพระสถูปและบรรจุพระอังคารธาตุไว้ที่เมืองปิปผลิวัน

ข้อ ๒๑๙ ถาม "ในระยะกาลต่อมา พระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุไว้เหล่านี้ มีการถูกแบ่งออกจ่ายแจกไปที่ไหนบ้าง ?"

ตอบ พระโบราณาจารย์ในลังกา ได้เล่าไว้ตอนท้ายมหาปรินิพพานสูตรเป็นคำฉันท์มีใจความว่า พระบรมสารีริกธาตุมีทั้งหมด ๘ ทะนาน แบ่งแยกในตอนแรก ๗ ส่วนแรกอยู่ในชมพูทวีป ส่วนที่ ๘ อยู่ในรามคาม ซึ่งชนเผ่านาคาบูชานับถือ พระทาฐธาตุคือเขี้ยว ซี่หนึ่งอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อีกซี่หนึ่งตกไปอยู่ในคันธารรัฐ อีกซี่หนึ่งตกไปอยู่ในแคว้นกาลิงค์ อีกซี่หนึ่งอยู่ในแคว้นของพวกนาคา ซึ่งน่าจะได้แก่รามคาม หลักฐานตอนนี้ปรากฏในปกรณ์พุทธศาสนา พบที่ประเทศทิเบตมีข้อความเช่นเดียวกัน ในตำนานมหาวงส์เล่าว่า พระบรมสารีริกธาตุที่เมืองรามคาม ซึ่งพวกนาคาบูชากันอยู่นั้นถูกกระแสน้ำพัดลงสู่ทะเล และเล่าว่าในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชทรงมีพระราชศรัทธาโปรดให้สร้างวัด และสถูปมีจำนวนถึง ๘๔,๐๐๐ แห่ง และทรงประสงค์จะหาพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ในสถูปที่สร้างขึ้นใหม่เหล่านั้น ได้เสด็จไปทรงเปิดกรุเจดีย์ที่กล่าวไว้ ๘ แห่งเหล่านั้น ยกเว้นที่รามคามแห่งเดียว เพราะพวกนาคาไม่ยอมให้พระองค์แตะต้องสิ่งที่เขาเคารพบูชาในที่ทุกแห่ง พระองค์ไม่พบพระบรมสารีริกธาตุเลย จึงกลับมาที่เมืองราชคฤห์รับสั่งให้ประชุมพุทธบริษัท แล้วทรงสอบถามว่ามีใครทราบถึงพระบรมสารีริกธาตุในที่ไหนบ้าง มีพระเถระรูปหนึ่งถวายพระพรว่า โยมบิดาของท่านรู้จักเจดีย์หินแห่งหนึ่ง และเคยสั่งไว้ว่าให้จำไว้ให้ดี น่าจะเป็นเจดีย์องค์นั้นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าในสมัยพระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าอโศกได้เสด็จไปเปิดเจดีย์แห่งนั้น ก็ทรงพบพระบรมสารีริกธาตุที่พระเจ้าอชาตศัตรูบรรจุไว้ จึงทรงนำมาออกแจกจ่ายไปบรรจุในสถูปต่าง ๆ ที่ทรงสร้างไว้ เหลือไว้ในเจดีย์นั้นพอสมควร เพื่อให้มหาชนที่นั้นได้บูชาสักการะกัน ความรู้เรื่องพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้ายังคงอยู่ในความเชื่อถือสืบต่อกันมาโดยมิได้เห็นของจริงเป็นเวลานานจนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ นายดับลิว. ซี. เปปเป ได้รับรายงานจากดอกเตอร์ฟูเลอร์ว่า ได้ขุดสถูปเก่า ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า ปิปราวโกฏ อยู่ห่างแดนประเทศเนปาลราว ๑ ไมล์ครึ่ง และอยู่ห่างจากซากเมืองกบิลพัสดุ์ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๑๔ ไมล์ ภายในสถูปมีห้องก่อด้วยหิน ภายในห้องหินนั้นมีที่บรรจุอัฐิธาตุจำนวนหนึ่ง ๒ อันแรกทำด้วยหินเป็นรูปแจกัน อีกอันหนึ่งเป็นรูปผอบขนาด

เล็ก อีกอันหนึ่งเป็นหินก้อนและอีกอันหนึ่งบาตรแก้วผลึก มีที่จับเป็นรูปปลา ภายในภาชนะนี้มีอัฐิอนัฆมณี ทองคำแผ่นรูปดาวและสี่เหลี่ยมมีตราสิงห์ประทับไว้ รอบ ๆ ฝาผะอบที่ทำด้วยหิน มีอักษรจารึกคล้ายอักษรจารึกสมัยพระเจ้าอโศก แต่ไม่มีสระเสียงยาว อักษรทุกตัวชัดเจนซึ่งอ่านได้ความดังนี้

"สุกิติภตินํ สุภคินิกนํ สปุตฺทรนํ

อิยํ สลีลนิธเน พุธส ภควเต สกิยนํ ฯ

แปลกันว่า ของพี่น้องสุกิติ พร้อมทั้งพี่น้องหญิง พร้อมทั้งบุตรและภรรยา นี้คือที่เก็บสรีธาตุของพระผู้มีพระภาคเจ้าแห่งตระกูลศากยะ"

นอกจากนี้ยังมีผู้แปลกันอย่างอื่นอีก อัฐิธาตุนี้ส่วนหนึ่งได้ส่งมาประเทศไทย ในฐานะที่เป็นประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา และได้นำมาบรรจุไว้ที่เจดีย์ภูเขาทองวัดสระเกศตราบเท่าทุกวันนี้

ข้อ ๒๑๙ ถาม "การคำนวณระยะกาลเข้าพรรษาของพระพุทธเจ้าว่าพรรษาไหนประทับจำพรรษาที่ไหนนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์ผู้จัดทำพระไตรปิฎก ได้เรียบเรียงไว้หรืออย่างไร ?"

ตอบ หามิได้ พระธรรมสังคาหกาจารย์เพียงแต่กล่าวว่าการบัญญัติวินัยสิกขาบทนั้น ๆ หรือ อนุสิกขาบทนั้น ๆ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติที่ไหน ปรารภผู้ใดเป็นต้นเหตุ มีเรื่องราวเป็นมาอย่างไร แต่ไม่ได้บอกระยะกาลไว้ชัดว่าทรงบัญญัติในพรรษาที่เท่าไร บอกแต่เพียงสถานที่หรือระยะกาลที่หรือระยะกาลที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปประทับ เช่นที่เมืองเวสาลี เป็นต้น ส่วนพระธรรมเทศนาก็เช่นเดียวกัน ท่านบอกไว้แต่เพียงว่าพระพุทธเจ้าประทับที่ไหน และทรงปรารภผู้ใดจึงตรัสพระธรรมเทศนาหรือสนทนาปัญหาธรรมเรื่องนั้น ๆ ซึ่งเรียกว่า พระสูตร เรื่องหนึ่งก็เป็นสูตรหนึ่ง บางสูตรก็มีหลายเรื่องหรือสูตรย่อ ๆ มีหลายสูตร เช่นมหาปรินิพพานสูตร แต่มิได้บอกไว้ชัดว่าเป็นเดือนไหน ปีไหน พรรษาที่เท่าไร สำหรับพระอภิธรรมนั้นก็มีจารีตเล่าว่า พระพุทธเจ้าขึ้นไปแสดงพระอภิธรรมบนสวรรค์ชั้นดุสิตแก่พระพุทธมารดา ซึ่งสวรรคตไปบังเกิดเป็นเทวดาอยู่ใน

สวรรค์ชั้นดังกล่าวนั้น การจัดเรียงส่วนสำคัญของพระไตรปิฎก ก็จัดตามรูปที่พระธรรมสังคาหกาจารย์เห็นว่าเหมาะสมตามลำดับความสำคัญที่เป็นโครงสร้าง และรายละเอียดของพระพุทธศาสนา แต่มิได้เรียงตามลำดับระยะกาลที่เหตุการณ์แต่ละอย่างบังเกิดขึ้น ต่อมาราวเกือบ ๑๐๐๐ ปี พระพุทธทัตตเถระชาวอินเดียตอนใต้ ได้รจนาอัฏฐกถาพุทธวงส์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของขุททกนิกาย พระมหาเถระผู้นี้ได้คำนวณระยะกาลจำพรรษาของพระพุทธเจ้าไว้ ดังนี้

-พรรษาที่ ๑ ทรงจำพรรษาที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันแขวงเมืองพาราณสี

-พรรษาที่ ๒-๔ ทรงจำพรรษาที่เวฬุวัน กรุงราชคฤห์

-พรรษาที่ ๕ ทรงจำพรรษาที่กรุงเวสาลี

-พรรษาที่ ๖ ทรงจำพรรษาที่มังกุลคิรี ใกล้กรุงสาวัตถี

-พรรษาที่ ๗ ทรงจำพรรษาบนสวรรค์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อทรงแสดงอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดา

-พรรษาที่ ๘ ทรงจำพรรษาที่ภัคคชนบท ใกล้สุงสุมารคิรี

-พรรษาที่ ๙ ทรงจำพรรษาที่กรุงโกสัมพี

-พรรษาที่ ๑๐ ทรงจำพรรษาที่ ป่าปาริเลยยกะ

-พรรษาที่ ๑๑ ทรงจำพรรษาที่หมู่บ้านพราหมณ์ ชื่อนาละหรือเอกนาละ

-พรรษาที่ ๑๒ ทรงจำพรรษาที่เมืองเวรัญชา

-พรรษาที่ ๑๓ ทรงจำพรรษาที่จาลิยะหรือจาลิกบรรพต

-พรรษาที่ ๑๔ ทรงจำพรรษาที่เชตวนาราม กรุงสาวัตถี

-พรรษาที่ ๑๕ ทรงจำพรรษาที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์

-พรรษาที่ ๑๖ ทรงจำพรรษาที่เมืองอาฬวี

-พรรษาที่ ๑๗ ทรงจำพรรษาที่เวฬุวัน กรุงราชคฤห์

-พรรษาที่ ๑๘ ทรงจำพรรษาที่จาลิยะหรือจาลิกบรรพรรพต

-พรรษาที่ ๑๙ ทรงจำพรรษาที่เวฬุวัน กรุงราชคฤห์

–พรรษาที่ ๒๐–๔๔ ทรงจำพรรษาที่เชตวัน ๑๘ พรรษาและที่บุพพาราม ๖ พรรษา

–พรรษาที่ ๔๕ ทรงจำพรรษาที่เวฬุวคาม หมู่บ้านแห่งหนึ่งใกล้กรุงเวสาลี

แม้ระยะกาลจำพรรษาที่กล่าวมานี้ ก็มีพุทธศาสนิกชนผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาด้วยการอ่านพระไตรปิฎกมาจบทั้ง ๓ ปิฎก บางท่านอาจไม่สนิทใจในบางตอน แต่ก็ยอมรับและเชื่อถือกันในขั้นสมมติฐาน เพื่อค้นคว้าหาระยะกาลจำพรรษาของพระพุทธเจ้าที่ถูกต้องต่อไป ซึ่งอาจทำได้ด้วยการอ่านพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอัฏฐกถาและฎีกาอย่างกว้างขวาง พร้อมกับทำบันทึกและสันนิษฐานว่าเรื่องราวที่อุบัติขึ้นนั้น ๆ น่าจะบังเกิดขึ้นในระยะไหนหรือในพรรษาใด ทั้งนี้เพื่อให้พุทธกิจในระยะ ๔๕ ปีแจ่มแจ้งในประวัติศาสตร์ยิ่งขึ้น

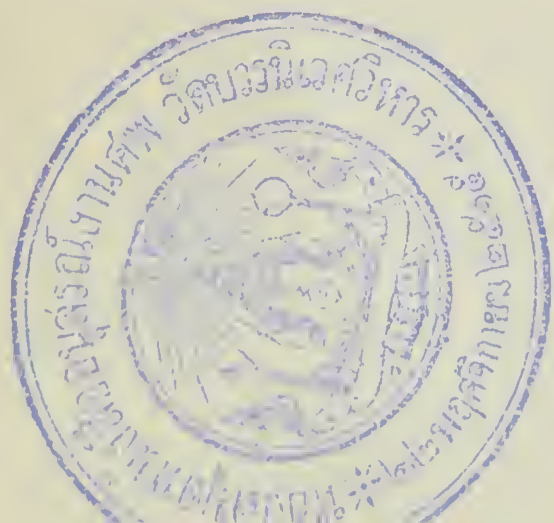
ในปกรณ์ฝ่ายทิเบตกล่าวว่า พระพุทธเจ้าประจำพรรษาที่เชตวัน ๑๗ พรรษา ที่กรุงราชคฤห์ ๘ พรรษา และอีก ๒๐ พรรษา ประทับจำพรรษาในที่หลายแห่งด้วยกัน ซึ่งขัดแย้งต่อมติที่พระพุทธทัตตเถระแสดงไว้ แต่ตรงกันที่พระพุทธเจ้าทรงดำเนินพระพุทธกิจ ๔๕ ปีเท่ากัน

ข้อ ๒๒๐ ถาม "มีผู้คำนวณไว้หรือไม่ว่า พระพุทธเจ้าประสูต, ตรัสรู้, แสดงปฐมเทศนา และเสด็จดับขันธปรินิพพานในวันเดือนและปีอะไร?"

ตอบ มีพระเถรลังกา ได้คำนวณวันเดือนปีที่สำคัญ ๆ เกี่ยวกับองค์พระพุทธเจ้า และเรียบเรียงเป็นคำฉันท์ไว้ตอนสุดท้ายบอกวัตร ซึ่งพระสงฆ์เคยใช้สวดกันต่อทำวัตรค่ำมาแต่โบราณ ดังนี้

๑. จุติลงสู่พระครรภ์ วันพฤหัสบดี เพ็ญ เดือนอาสาฬหะ ปีระกา (ปีไก่)
๒. ประสูต วันศุกร เพ็ญ เดือนวิสาขะ ปีจอ (ปีสุนัข)
๓. ได้รับตำแหน่งรัชทายาท................ปีฉลู (ปีวัว)
๔. เสด็จออกมหาภิเนษกรณ์.........ปีมะเส็ง (ปีงูเล็ก)
๕. ตรัสรู้ วันพุธ เพ็ญ เดือนวิสาขะ ปีระกา (ปีไก่)
๖. ปรินิพพาน วันอังคาร เพ็ญ เดือนวิสาขะ ปีมะเส็ง (ปีงูเล็ก)
๗. ศาสนาของพระพุทธเจ้า ครบ ๕๐๐๐ ปี ในปีชวด (ปีหนู)

การคำนวณนี้ เคยเป็นที่เชื่อถือและจดจำกันมาในบรรดาชาวพุทธฝ่ายเถรวาท คือชาวพุทธในลังกา, พม่า, ไทย, เขมร และลาว ในประเทศไทยก็มีโหราจารย์คำนวณผูกดวงชาตาของพระพุทธเจ้าไว้ เป็นการแน่ทีเดียวที่โหราจารย์ผู้คำนวณนั้นจะต้องกำหนดรายละเอียดลงไปถึงขั้นว่า พระพุทธเจ้าประสูตเวลาเท่าไร จึงจะผูกดวงชาตาแบบโหราศาสตร์ได้ ในขั้นนี้เราเชื่อกันไว้ทีหนึ่งก่อน จนกว่าจะหาหลักฐานมาพิสูจน์ได้แน่นอนว่า ระยะกาลที่แท้จริงนั้นคืออะไรกันแน่ ถึงอย่างไรก็ดี เรื่องระยะเวลาไม่ว่าจะคำนวณไว้ผิดหรือถูก ก็ไม่กระทบกระทั่งคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะคำสอนของพระองค์เป็น "อกาลิโก"

พิมพ์ที่ วัชรินทร์การพิมพ์
364 ถนนพระสุเมรุ ใกล้สี่แยกวันชาติ พระนคร โทร. 816207
นายทวีชัย วัชรินทรานนท์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. 2514